శ్రీమద్గురుభ్యోనమోనమః.

శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య

శ్రీమత్సదానందతీర్థశిష్య

శ్రీమద్వ్యాసప్రసాదాసాదిత తత్వనిశ్చయ

శ్రీఅద్వైతానందతీర్థ విరచితం

రామకృష్ణయాజ్వశాస్త్రి విరచితఖండవాభాస సమూలనివారకం

శ్రీమద్బాదరాయణ వైదికాద్వైతసిద్ధాంత సంప్రకాశకంచ

ప్రభామండనం

తదీయ ఛాందోగ్య షష్ఠప్రపాఠక

తాత్పర్యదీపికాసహితం

భ్రాంతిమూలసర్వస్వ నిరాకరణేన శ్రేయోమార్గ ప్రకాశకం

ముముక్షుజనోపకారార్థం

తదంతేవాసిభిః

వైదికమూర్తి బుళ్ళి [illegible] శాస్త్రిప్రభృతిభిః

బెజవాడ వాస్తవ్య

[illegible] దాసు [illegible] రాయ ప్రతిష్ఠాపిత

వాణీముద్రాక్షర శాలాయాం

ఏ. కే. స్వామినా

సంశోధ్యముద్రాపితం జయతుతరాం

పరిగ్రంథాధికారో ముముక్షువ పోస్టేజిమాత్రవ్యయేన

వాణీ ముద్రాక్షరశాలాయాం లభ్యంతస్మైనంతి.

1915.

మహామహర్షిభి రంగీకృతానిచ- తేషాం సూత్రాణాం బోధాయన ద్రవి
డాచార్యప్రభృతిభి ర్మహద్భిః పూర్వాచార్యై స్సంక్షేపవిస్తరవృత్తి
ర్విరచయ్య సమీచీనం తాత్పర్యం స్ఫుటీకృతం సర్వసమ్మతం - అనం
తరం - శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యైః ద్వాదశవర్షవయసి సన్యస్య అ
ష్టాదశసమసమ్మితవయసి - తాన్ పూర్వాచార్యాన్ సర్వాన్ - పండి
తంమన్యాః ఔపనిషదం మన్యాః - ఉపాసనాలుబ్ధా ఇత్యాదివచోభి
ర్భిన్నమిత్రమేవ దూషయిత్వా- తేషాం సూత్రాణాం కాసాంచి దుప
నిషదాం భగవద్గీతానాంచ - నిర్గుణం కూటస్థమచలం బ్రహ్మైవ స
త్యం తదతిరిక్తం సేశం సర్వంజగన్మిథ్యేతి పూర్వపక్షభూత బాదర్యౌడు
లోమ్యాది మతానుసారేణ భాష్యాణి విరచయ్య - బాదరాయణ వైది
కాద్వైతసిద్ధాంత మాచ్ఛాద్య కేషాంచిచ్ఛిన్నానాం సూత్రవాక్యా
నా మసంగతానేవార్థాన్ దర్శయిత్వా ప్రతాప మప్యదుస్సహమావి
ష్కృతం - శిష్యైః ప్రశిష్యైశ్చ ప్రోత్సాహ్యకారితానిచ సంక్షేపవిస్త
ర వ్యాఖ్యానాని స్వమతానుసారీణి - ఉత్తరకాలే శివకేన త్రిపుర
సుందర్యాదివిషయాణి బహుస్తోత్రవిరచనేన స్వస్యాస్తికతాం పరమేశ్వ
రే భక్తిశ్రద్ధాంచ దర్శయిత్వా లోకపూజ్యతాచ సంపాదితా॥

తథాపి- భాష్యత్రయగతేనేన సర్వజగన్మిథ్యాత్వ సిద్ధాంతదర్శ
నేన ప్రక్షుభితహృదయాః స్వతత్త్వాలీనాబహవో విద్వాంస ఆక్రోశ్య-
కేచి త్తద్వ్యాఖ్యానం భాష్యముపేక్ష్యచ సర్వే అతిక్రాంతాః - అన్యే
బహవోర్వాచీనా అసదర్థానిరూపిత ముపనిషదర్థమపాస్య తత్తదాగ
మాశ్రయణేన శూన్యవాదప్రసంజిత మద్వైతదర్శన మప్యసహమానా
విశిష్టాద్వైత ద్వైతభేదాభేద వల్లభాదిమతా న్యాచక్రుః - శాంకర
మతానుసారిణోఽప్యస్మాన్ ప్రచ్ఛన్నబౌద్ధాన్ మత్వా భోజనసమయే
ష్వావరణానిచ చక్రుః- శాంకరమతదూషణపరాణి బహుప్రబంధాన్య
ద్యాపి విరచ్యంతఏవ॥

భాష్యే తద్వ్యాఖ్యానేషుచ - నేన సర్వజగన్మిథ్యాత్వ ప్రతిపా
దనేఽపి - అజ్ఞస్య కామినఏవ కర్మాణి తత్త్వజ్ఞ న కటాక్షేణాపి కర్మాణి

శ్రీమదుమామహేశ్వరాభ్యాం నమః.

శ్రీలక్ష్మీనారాయణాభ్యాం నమః.

వాణీహిరణ్యగర్భాభ్యాం నమః.

శ్రీమహాగణాధిపతయే నమః.

శ్రీమద్గురుభ్యో నమో నమః.

ప్రభామండనం.

ఓం నమో౽స్త్వనన్తాయ సహస్రమూర్తయే సహస్రపాదాక్షి శిరోరుబాహవే। సహస్రనామ్నే పురుషాయ శాశ్వతే సహస్రకోటీ యుగధారిణే నమః॥ ౧

ముముక్షువత్పిపాసార్తాన్ ... లంబాంభాగ్యహానిన
సర్గస్థితిలయోత్పత్తి ... వందే పరాత్పరాన్॥ ౨

శివరామసదానందపీఠాన్ గురుతమాన్ గురూన్
వాణీ ... ప్రణమామి ముహుర్ముహుః॥ ౩

రామకృష్ణాధ్వరికృతిం ... నాథసమాదృతాం
నివార్యసత్ప్రక్రియయా ప్రభామండనమీర్యతే॥ ౪

ఇహ ఖలు భగవాన్ బాదరాయణో మహర్షిః ద్వాపరసమయే బ్రహ్మసూత్రాణి వైదికాన్యర్థానుధ్యాతసంస్కారాని న్యాయోపబృంహితాని రచయామాస । తత్ర తు బాదరాయణాదితి సర౦

కృతే - శతశః ప్రాణాయామే కృతేఽపి తత్త్వజ్ఞానం నోపజాయతే - సగు ణోపాసనం నమోక్షాయ - పురాణాది ప్రాశస్త్యం వా నిరస్యేత ఇతి వస్తుగతిః - ఉపాసనాని ముముక్షు జిజ్ఞాస్యత్వాద్యసదర్థప్రతిపాద కాని - భగవద్బాదరాయణప్రణీతాష్టాదశపురాణ భారత భాగవత శ్రుతిస్మృత్యాద్యవలంబనేన శ్రౌతస్మార్తకర్మానుష్ఠానేన భగవద్భ క్త్యాచ ఖలు వయమాస్తికా ఇవస్థితాః - కిం బహునా।

అద్వైతసిద్ధాంతేహ్యాదితః పూర్వపక్షితయోపేతం బాదర్యౌడు లోమిమతం బాదరాయణాచార్యైః సూత్రముఖేనైవ తత్ర తత్రోప దర్శితం॥

౧॥ నిర్గుణజ్ఞానాత్ సగుణోపాసనా కథమాయాతమిత్యత్ర॥

సూ॥ అనుస్మృతేర్బాదరిః - భక్త్యతిశయాకారానుస్మర ణాదాగతం జీవకల్పితమితి బాదరిమతం యుక్త్యనుసారి॥

సూ॥ సంపత్తేరితి జైమినిః తథాహి దర్శయతి - ప్రాణాదేర్మాత్రా పురుషార్థమభిమానతో ... త్రైలోక్యశక్తేః స్య శ్రుత్యాసంపత్తేస్సంపా దనాదాగతం - శ్రుతికల్పితమితి - తథా శ్రుతిరేవాహ దర్శయతీతి - జై మినిమతం శ్రుత్యనుసారి॥

సూ॥ అవస్థితేరితి కాశకృత్స్నః - పరమాత్మన ఏవ సవిశేష ని ర్విశేషోభయరూపేణ సర్వదా - అవస్థితే రవస్థానాత్ - పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివీతి శ్రుతేః. శ్రుత్యర్థాభిజ్ఞస్య కాశకృత్స్నాచార్యస్యమతం సిద్ధాంతభూతమితి విద్యాత్॥

౨॥ ఉపాసకానాం ముక్తానాం గమ్యం స్థానం
కార్యగోచరం కారణగతం వేత్యత్ర॥

సూ॥ కార్యం బాదరిరస్య గత్యుపపత్తేః - ఉపాసనాస్స్వ కార్యబ్రహ్మణైవ సమష్టిజీవస్య లోకం ప్రాప్య - తల్లోకవాసినా సహ

ద్విపరార్ధావసానే పరబ్రహ్మ ప్రాప్నువంతి నిర్గుణమితి-పరిచ్ఛిన్న స్య కార్యబ్రహ్మలోకస్యైవ గమ్యత్వపక్షే గమనమనుపపన్నం - సర్వ త్రావకాశవదవస్థితస్య పరస్య బ్రహ్మణో గమనానుపపత్తేరితి యుక్త్య వష్టంభేన బాదరిమతం పూర్వపక్షయిత్వా - పరబ్రహ్మ నిర్విశేషమేవ సవిశేషస్య ఉపాసనావిధిశేషత్వాత్ - తత్ప్రతిపాదక శ్రుతీనాం త్వా నా మర్థవాదరూపత్వాత్ - బ్రహ్మ చర్యాదేవ సర్వస్య నిర్వికల్ప సమాధినా నిర్గుణమేవ బ్రహ్మ ప్రాప్నువంతి తత్త్వజ్ఞా స్సుగుణాస్తు మి [illegible] వేతి బాదరే రభి[illegible]

సూ॥ పర [illegible] ముఖ్యత్వా దిత్యాదిసూత్రై రుపాసకాస్స ర్వే కారణం బ్రహ్మలోకం [illegible] రూపమేవ ప్రాప్నువంతి- న పునః కార్యబ్రహ్మ [illegible] శ్రుతి [illegible] పరస్మిన్నేవ బ్రహ్మణి ముఖ్యత్వా దితి శ్రుత్యవష్టంభేన [illegible] సిద్ధాన్తః [illegible]॥

సవిశేష బ్రహ్మ [illegible] శ్రుతీనాం [illegible] త్వాత్ [illegible] నాం [illegible] ఉపాస నావిధిశేషత్వ [illegible] [illegible]భిప్రాయః-

సూ॥ అప్రతీకాలంబనా న్నయతీతి బాదరాయణ ఉభయథాఽ అదోషాత్తత్క్రతుశ్చే [illegible] బాదరాయణేనాపరాంతిక [illegible] సూత్ర- తదర్థస్తు- అప్రతీకాలంబనాన్- ప్రతీకోపాసకభిన్నాన్ [illegible] బ్రహ్మో పాసకాన్- [illegible] పురుషః [illegible] కారణభూతే మేవ ద్విరూపరూప [illegible] - ప్రతీకా న్యుపాస కాన్ నయత్యాదయః కార్యబ్రహ్మలోకం ప్రాప [illegible] బాదరాయణ ఆచార్యో మన్యతే - ఉభయథా [illegible] - [illegible] ముభయథా [illegible] - తత్క్రతుశ్చ - నామాది [illegible] పరమేశ్వరం - నామాది ప్రతీకో పాసకః కార్యబ్రహ్మ ప్రాప్తి [illegible] సూత్రం [illegible] [illegible] కారణాంతరత్వేన

విషయీకృతం - పూర్వపక్షభూతం బాదరిమతం సిద్ధాన్తీకృతంచ॥

3॥ ముక్తస్సవిశేష బ్రహ్మాకారం వైభవమను
భవత్యుత నిర్విశేషాకారాన్యో భవతీత్యత్ర॥

సూ॥ బ్రాహ్మేణ జైమినిరుపన్యాసాదిభ్యః - శ్రుతౌ - య ఆత్మాపహతపాప్మా - సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్ప ఇత్యాదినా సవిశేషముపక్రమ్య సోఽన్వేష్టవ్యస్సవిజిజ్ఞాసితవ్య ఇత్యన్వేషణం జిజ్ఞాసనంచ విధాయ - సస్సర్వాంశ్చ లోకానాప్నోతి సర్వాంశ్చ కామానిత్యాదినా ఫలకథనాత్ - ఏవముపన్యాసాదిభ్యః ఉపక్రమాదిభ్యో హేతుభ్యః - దేహపాతాదూర్ధ్వం ముక్తో బ్రాహ్మేణ బ్రహ్మసంబన్ధినా వైభవేన యుక్తో విలసతీతి జైమినిరాచార్యో మన్యత ఇత్యర్థః॥

సూ॥ చితితన్మాత్రేణ తదాత్మకత్వాదిత్యౌడులోమిః - జీవస్య చిదాత్మకత్వాత్ - చిద్బ్రహ్మణి - తత్స్వరూపేణైవ అనుభవతి జల బిందుర్యథా సముద్రే [illegible] తథా [illegible] అనుభవతి [illegible] ముక్తవస్థాయాం [illegible] ఆచార్యస్య మతం - శౌనక [illegible] సత్య [illegible] సన్న్యాసాదిసాధన [illegible] - ఏవమేక దేశిమత ద్వయ ముపదిశ్య॥

సూ॥ ఏవమప్యుపన్యాసాత్పూర్వభావాదవిరోధం బాదరాయణః ఇతి [illegible] - [illegible] - ఏవము ప్యుపన్యాసాత్ - [illegible] నిర్విశేష [illegible] [illegible] తాద్యాదినా [illegible] - సత్య [illegible] సర్వ [illegible] సర్వ [illegible] సర్వాత్మ [illegible] బ్రహ్మణి [illegible] - [illegible] - [illegible] స్య బ్రహ్మ [illegible] - [illegible] విశ్వరూపస్య సర్వాత్మ [illegible] మనాసను [illegible] సత్యకామత్వ సత్యసఙ్కల్పత్వాచ్చ [illegible] భవానుభవం - తా

మోపశమదశాయాం నిర్విశేషచిన్మాత్రకూటస్థరూపే ణావస్థానంచ న విరుద్ధమితి బాదరాయణఆచార్యో మన్యతఇతి॥

సూ॥ అభావం బాదరిరాహహ్యేవం - ముక్తస్య విద్యాప్రపం చగత దివ్యభోగాసక్తత్వే నిర్విశేషస్వరూపమాత్రేణావస్థానరూపాయా విదేహముక్తేరభావ ఏవస్యాత్ - ఆహహ్యేవం శ్రుతిరేవ- స్త్రీభిర్వా యా నైర్వావయస్త్యేవేతి భోగబాహుళ్యం-. అత స్సవిశేషబ్రహ్మ ప్రతిపాదకశ్రుతీనా మర్థవాదరూపత్వ మితిబాదరే రాచార్యస్యాక్షే పో యుక్తిపురస్సరః॥

సూ॥ భావం జైమిని ర్వికల్పామననాత్ - స్త్రీభి ర్వాయానై ర్వావయస్త్యేవేతి- సయది పితృలోక కామోభవతి - సయది మా తృలోక కామో భవతీత్యాదినా- యదివా శబ్దాభ్యాం వికల్పా మన నాత్ - వికల్పప్రతిపాదన దర్శనాత్ - తత్తత్కామోపశమే- కామాం తరా నుపజననేచ సంధికాలేషు స్వరూపమాత్రే ణావస్థానరూపాయా విదేహముక్తేర్భావం సద్భావం జైమినిరాచార్యో మన్యత ఇత్యర్థః- భోగానామపూర్వత్వేన ప్రతిపాదనాత్ - స్వర్గకామో యజేతేత్యా దివన్నార్థ వాదరూపత్వ మితి జైమినే రాచార్యస్య సమాధానం శ్రుత్యవష్టంభకం॥

సూ॥ ద్వాదశాహవ దుభయవిధం బాదరాయణోఽత ఇతి బాదరాయణనామాంకితం సిద్ధాంతసూత్రం జైమినితాత్పర్యైకీభావేన అతః- పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివీత్యాది శ్రుతి షు - అవస్థితేరితి కాశకృత్స్న ఇత్యాది సూత్రేషుచ- పరమాత్మన స్స విశేష నిర్విశేషోభయరూపేణావస్థాన సిద్ధాంతాత్ - ముక్తత్వం ద్వా దశాహవ దుభయవిధం - యథా ద్వాదశాహ క్రతురహీనరూప స్స త్రరూపశ్చే త్యుభయవిధఏవం ముక్తిరపి సవిశేష నిర్విశేషోభయరూ పేతి బాదరాయణసిద్ధాంతఇతి- తదర్థః-

ఏవం శ్రుతిస్మృతిసూత్రాణాం సదర్థే ప్రదర్శితేపి తదపాస్య-

సర్వమిథ్యాత్వ సంపాదనాయ కల్పితాన సదర్థానేవ ప్రామాణికత్వే న జల్పనే నారాయణస్మృతిరేవ సమాధానం - విప్రాః పశ్చిమబుద్ధయ ఇతి న్యాయాత్ -

ఏతత్ క్షణపర్యంతం శాంకరమతా సంమత్యైవ ఖల్వ స్మదీయా బహవ శ్చక్రాంకితా లింగాంకితాశ్చ భవంతో దృశ్యంతే-

శంకరశ్శంకరస్సాక్షా దిత్యాది స్తుత్యవష్టంభేన శంకరస్సాక్షాత్కైలాసవాసీ పరమేశ్వరఏవేతి శ్రద్ధాజాడ్యా త్తదుక్తమేవ సర్వశూన్యతాపాదకం ప్రమాణమితి జల్పతా మీశ్వరస్యైవ మిథ్యాత్వవాదినాం కథం శంకరస్య తదుక్తీనాంచ సత్యత్వం సిద్ధ్యేత్ - శంకరాచార్యస్యేశ్వరత్వే నిరావరణజ్ఞానమేవ వక్తవ్యం- భవద్భిః-

కదాచి ద్భాష్యపాఠనావసరే భగవాన్ బాదరాయణో వృద్ధబ్రాహ్మణవేషేణ సంనిధిం దత్వా త్రిచతుర్వారం భాష్యార్థేష్వ సమీచీనతాభినయం కృత్వాం తర్హి తవానితి - తమజ్ఞాత్వా ఉరుణితనేత్రస్సన్ శంకరాచార్య స్తన్నిస్సారణాయ శిష్యమవలోకితవానితిచ తైరేవోచ్యతే- కదాచి చ్ఛంకరాచార్యః కాశీం ప్రతిపురం యయావిత్యాది శంకరాచార్యకృత మనీషాపంచకే- విశ్వేశ్వర శ్చండాలరూపేణ సన్నిధిం దత్తవానితి- జ్ఞానపరీక్షార్థమాగతం విశ్వేశ్వరం శంకరాచార్యో నజ్ఞాతవానితి-తదీయ ప్రశ్నానాం బాదరిమతానుసారేణ-నేశం మయా కల్పితమితి శంకరాచార్యై ర్నికటమేవ ప్రత్యుత్తరం దత్తమితి చ దృశ్యతే తా మష్టాదశధా దృష్ట్వేత్యాదిగాథాభి స్సూతసంహితాం బహువారమాలోచ్య భాష్యత్రయం విరచిత మిత్యుక్త్యా పరతంత్రప్రజ్ఞతా సంసూచ్యతేనామ॥

సూతసంహితా మంగళశ్లోకే తదుత్తరగ్రంథేచ పరమాత్మనః కూటస్థం నిర్గుణం రూపమేకం- పంచావయవ సంక్లిప్త మంబికాసమేతం లీలావిగ్రహరూపం ద్వితీయం - ఏకపాద్విభూతి విద్యాప్రపంచరూపంచ తృతీయం ప్రతిపాద్యతే - నకస్యాపి మిథ్యాత్వం బోధ్యతే

తద్విరుద్ధమేవ సర్వం మిథ్యేతి భాష్యే ప్రతిపాదితం॥

శంకరాచార్యస్య మండన ముండనార్థగమనసమయే- మండనగృహే జైమినివ్యాసౌ శ్రాద్ధభోక్తృత్వేన నిమంత్రితావాస్తాం - ఉత్తరకాలే బాదరాయణః పునరాగత్య శ్శంకరాచార్యైస్సహ ప్రసంగం కృత్వా - పూర్వపక్షభూత బాదర్యాడులోమి మతానుసారిణం భాష్యం స్వీయ వైదికసిద్ధాంతాచ్ఛాదకంచ - మదభిప్రాయానుసార్యేవేతి ప్రశంస్య కించి దాయుష్యమపి దత్తవానిత్యా ద్యుక్త మర్థజాతం శంకరవిజయాదిలిఖితం న కేనా ప్యనాదృతం-

సన్న్యాసస్య శ్రుతిస్మృతివిహితత్వేపి- కలికాలే ఇంద్రియనిగ్రహశూన్యానాం నానుష్ఠేయమితి కల్యాదావేవ - సన్న్యాసం పలపైతృకం దేవరాచ్చ సుతోత్పత్తిః కలౌ పంచవిసర్జయేదితి పూర్వైర్నిరాకృతమపి - కైశ్చి న్మహర్షిభిః - యావద్వర్ణవిభాగోస్తి యావద్వేదః ప్రవర్తతే అగ్నిహోత్రంచ సన్న్యాసం కలౌ తావ ద్భవిష్యత ఇతి ప్రతిప్రసవోదత్తః- సచ యుక్తకాలే వైరాగ్యభాగ్యే చానుష్ఠేయో న సర్వైస్సర్వదా- ఏవంస్థితే మహర్షితాత్పర్యే వాదజితస్య మండనస్య వైరాగ్యాభావేపి తేనానాకాంక్షితేపి తజ్జాయాయాం విలపంత్యాం - బలాత్సన్న్యాసప్రదానం - బ్రహ్మచర్యా త్సన్న్యస్తానామేవ ముక్తి ర్నాన్యేషా మితి బోధనంచ అసంగతమితి న కేనాప్యుక్తం॥

భగవద్గీతాను కుత్రాప్యాశ్రమరూప స్సన్న్యాసోనోక్త ఇతి- కామ్యానాం కర్మణాంన్యాసం సన్న్యాసం కవయో విదురిత్యాదినా- సర్వత్ర శ్రుతిస్మృతిషు ఆశ్రమవిధాయక ప్రకరణా దన్యత్ర సన్న్యాసత్యాగోపరతిశబ్దై ర్మానసికఏవ సన్న్యాసః ప్రతిపాద్యత ఇతిచోక్త్వా నశౌచం నాపి చాచారో నసత్యం తేషు విద్యతే- అసత్య మప్రతిష్ఠంతే జగదాహురనీశ్వరమితి-క్షయాయ జగతోఽహితాః-యజంతేనామయజ్ఞైస్తే దంభేనా విధిపూర్వకమిత్యాదినాచ నేశ్వర సర్వజగన్మిథ్యాత్వవాదినో

బాదర్యాదులోమిమతానుయాయినో నిందతి భగవాన్ ౧౨-౧౬-౧౭-౧౮ అధ్యాయేషు- తదా స్తాం-

రామకృష్ణయజ్వశాస్త్రిభి రస్మద్విరచితాం ప్రభామాక్షిప్య భ్రమభంజనీనామ్నా గ్రంథేన ప్రభాయాం జగద్గురు శంకరభక్త్య న్మూలకాదోషాభాసా ఉదాహృతాఇతి- నూతనం కంచిత్సిద్ధాంతం ప్ర కల్ప్య స్వోత్కర్షో దర్శిత ఇత్యాదికం ప్రకటీకృతం-

భవద్భి ర్భగవదీయశంకరైశ్చ పరమేశ్వరే భక్త్యున్మూలకం పరమేశ్వర మిథ్యాత్వం యత్కథితం- శంకరాచార్యైః పూర్వాచార్య దూషణం యాదృశంకృతం - భవద్భి రనవసరే జైమిని కపిల కణాద బౌద్ధ రామానుజాది దూషణం యాదృశంకృతం నతాదృశమితి - విద్య మానమేవ సంకీర్తితమితిచ సంతోష్టవ్యం-

భవద్భి ర్ద్విసహస్రసమసమ్మిత పూర్వకాలే జగత్సర్వం తత్వ మార్గవిధురం జైన బౌద్ధ మీమాంసకాదిభి రాక్రాంత మాసీదితి తాని మతాని సర్వాణి శ్రీశంకరాచార్యై రున్మూలితా నీతిచ యదు క్తం తన్మృషైవహి-తత్వమార్గపోషణాయా నాదికాల మారభ్య తత్ క్షణపర్యంతం- శ్రుతిస్మృతిపురాణాదయః పండితాశ్చ జేజీయంత ఏవ-

జైన బౌద్ధాదిమతాన్యే తత్ క్షణపర్యంతం దినదినప్రవృద్ధాన్యే వ దృశ్యంతే తదా స్తాం- వృథా జల్పితం- రాగద్వేషాపాదకం-

యజ్వశాస్త్రిభిః ఖండననామక గ్రంథారంభే.

ఇహ ఖలు సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేత్యాది శ్రుతిశతప్రకా శిత మద్వితీయం బ్రహ్మానాదినిధన మానందఘనం ముక్తప్రాప్యం వి రాజతే తదేవా నాదిమూలప్రకృ త్యవచ్ఛిన్నం సవిశేషం బ్రహ్మేతి గీయతే- మూలప్రకృతిగత సత్వాంశాధిక్యే శుద్ధసత్వప్రధానమాయా

త్మక ప్రకృత్యవచ్ఛిన్న మీశ్వరఇతి వ్యవహ్రియతే - మలినసత్త్వప్ర ధానావిద్యావచ్ఛిన్నం జీవఏవావతిష్ఠత ఇత్యా ద్యుదాహృతం - తద్వి మృశామః-

సత్యజ్ఞానాదిశబ్దై రుచ్యమానం బ్రహ్మాసవిశేషం నిర్విశేషం వే త్యత్ర ఆనందాదయః ప్రధానస్య - ఇతరేత్వర్థ సామాన్యాదిత్యాది సూత్రప్రకారేణ. ఆనందాదిభావ ధర్మైర్విధి ముఖేనోపదిష్టం బ్రహ్మాసవి శేష మేవ-సూత్రగత ప్రధానపదస్య జగత్కారణవాచిత్వాత్ -

అక్షరధియాం త్వవరోధస్సామాన్య తద్భావాభ్యా మిత్యాది సూత్రప్రకారేణా దృశ్యత్వా స్థూలత్వా ద్యభావధర్మై రుపాస్యం నిషే ధ ముఖోపదిష్ట మక్షరం నిర్విశేషం బ్రహ్మ - తత్తునసత్తన్నాసదు చ్యతే- న తదశ్నాతి కించన- న తదశ్నాతికశ్చనేత్యాది శ్రుతిస్మృతిభి ర్జ్ఞాతుమశక్య మేవేతిబోధ్యతే- ముద్గలోపనిషది - సపురుషోనామరూ ప జ్ఞానాగోచరం సంసారిణా మతిదుర్విజ్ఞేయం విషయం విహాయేతి త స్యాక్షరస్య నిర్విశేషస్య దేవై ఋషిభిశ్చ దుర్విజ్ఞేయత్వ ముక్తం - యజ్వశాస్త్రిభి స్తదేవా నాదిమూలప్రకృత్యవచ్ఛిన్న మిత్యుక్తం- అ నాదిభూతాసా మూలప్రకృతిర్బ్రహ్మణోభిన్నా అభిన్నా వా- జడం చే తనంవా- సత్యం మిథ్యాభూతా వా-

సత్యం భిన్నమిత్యుక్తౌ ద్వైతాపత్తిః- అభిన్నంచె ద్బ్రహ్మైత్యే వోచ్యతాం కిం నామాంతరేణ- అభిన్నం జడంచేత్యుక్తౌ - బ్రహ్మణ ఏవ జాడ్యముక్తంస్యాత్ - శుద్ధం బుద్ధం ముక్తమిత్యాది శ్రుతివిరోధః- చిదభిన్నం జడంచేతివ్యాహతంచస్యాత్ - అభిన్న మనృతంచే త్యుక్తౌ బ్రహ్మణఏవానృతత్వం ప్రసజ్యేత- అతో మూలప్రకృతిర్నామ - స్వ భావోధ్యాత్మ ముచ్యతే భూతభావోద్భవకరఇతి భగవదుక్తప్రకారే ణ- నిఖిలచరాచర విద్యాప్రపంచరూపేణ విలసన్ప్రయోజకః పర మాత్మనఏవ స్వభావ ఇత్యంగీకర్తవ్యం - నత్విత్ర ధర్మధర్మ్యాదివికల్పో యుక్తః- అగ్నే రౌష్ణ్యమపాంశైత్యం ప్రాకాశ్యం సర్వతేజసాం- స్వ

భావ్యావాఖిలార్థానాం కిం కస్య కిలకారణమిత్యుక్తం వాసిష్ఠే- చిదాత్మన స్స్వభావస్తు విమర్శశబ్దితం చేతనమేవ - చిచ్ఛక్తిశ్చేతనారూపేత్యుక్తత్వాత్- తదేవ ప్రమారూపం ప్రత్యక్షం - నతు భ్రమరూపం- పరమాత్మని సూర్యే తమ ఇవావిద్యాయా అసంభవాత్ - బ్రహ్మావత్పరమార్థసత్తాకంచ- అనాదిత్వస్య త్వయైవోక్తత్వాత్-

ఉక్తంహి వాసిష్ఠే- సత్తాతివాహికో దేహ స్తత్పరం పరమార్థతః ప్రత్యక్షం పరమం యత్తత్ దాద్యం కచనం చితఇతి - శ్రు- సోఽకామయత బహుస్స్యాం- తదైక్షత తత్తేజోఽస్సృజత - ఆత్మావా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీన్నాన్యత్కించ నమిషత్ స ఈక్షతేత్యాది శ్రుతిసిద్ధః - తద్గతా స్సత్త్వాదయో గుణాశ్చ చిన్మయాః - అన్యస్యాసంభవాత్- సర్వజ్ఞత్వాది ఘటకత్వాచ్చ- తత్సృష్టం చరాచరాత్మకం జగచ్చ చిన్మయం- అపంచీకృతం- ఈక్షణాది ప్రవేశాంతా సృష్టిరీశేన కల్పితేతి శ్రుతేః- చిదుపాదానకత్వాత్ చిన్నిమిత్తకత్వాచ్చ- భౌతభౌతికరూపత్వా జ్జడమితి భ్రమమాత్రం- అయమేవ విద్యాప్రపంచః బుద్ధిపూర్వ వివర్తత్వాత్- స్వరూప విస్మృత్యభావాత్ - తత్త్వజ్ఞానాబాధ్యత్వాచ్చ- ఉక్తంహి వాసిష్ఠే- అనాద్యంతావభాసాత్మాబోధ ఆత్మని సంస్థితః- నానాపదార్థరూపేణక మూర్త్యాదితయా యథా - బోధస్యాంతరిదం విశ్వంస్థితమేవ రఘూద్వహ - స్తంభస్యాంత ర్యథా శాలభంజికా ప్రకటీకృతేతి - విసర్గః కర్మసంజ్ఞిత ఇతి భగవదుక్తః కార్యప్రకృతిరూపః- భూమిరాపో నలోవాయు రిత్యాది నాదర్శితశ్చ ఉక్తంహి వాసిష్ఠే- చిద్భాత్యేవహి సర్గాదౌ కచంతిభాతి సర్గవత్ భాసనీయంచ భాసంచరూపం యత్రేదృయం ప్రభేతి - భాసకో భానం భాసనీయంచ విద్యాప్రపంచే స్వయంప్రభా స్వప్రకాశ మేవేత్యర్థః- అవిద్యాప్రపంచస్తు - జాగ్రదాది విమోక్షాంత స్సంసారో జీవకల్పిత ఇతిశ్రుతేః- జీవావిద్యాకల్పితో జడదుఃఖాదిరూపః ప్రతిజీవం భిన్నశ్చ- యత్ర వేత్తితు జీవత్వం తత్రావిద్యేతి తిష్ఠతి - తత్ర సంసృతినామ్నాయం ధత్తేరూపం తథాస్థితమితి వాసిష్ఠవచనాత్ - మిథ్యాభూ

తః తత్త్వజ్ఞానబాధ్యత్వాత్ - ఇతి ద్రష్టవ్యం-

విద్యావిద్యాప్రపంచభేద స్తు- ప్రపంచోద్వివిధః- విద్యాప్రపంచ శ్చావిద్యాప్రపంచశ్చేతి విభాగో మహానారాయణా ద్యుపనిష త్సుప్ర సిద్ధః- ననూతనత్వే నాస్మత్కల్పితః - విద్యాప్రపంచః పరమేశ్వరసృష్ట ఇతి - అవిద్యాప్రపంచో జీవావిద్యా ద్వారకఇతిచ - ఈక్షణాది ప్రవే శాంతేత్యాది శ్రుతిసిద్ధ, విద్యాప్రపంచ శ్చిన్మయ అపంచీకృతశ్చ- పర మార్థసత్యశ్చ - అవిద్యాప్రపంచో జడః స్థూలో దుఃఖరూపః పంచీ కృతో మిథ్యాభూతః - నపరమేశ్వరసృష్టః కింతు జీవావిద్యాధ్య స్త ఇ త్యసకృదుక్తః-

విద్యాప్రపంచే అభేద స్తాత్వికః పూర్వసిద్ధత్వాత్ - భేద స్తు క ల్పితః - బహుస్యా మితిశ్రుతేః - న మిథ్యాభూతః -

అత్రేయంవ్యవస్థా॥

విద్యావిద్యాప్రపంచ విభాగమంతరా- కార్యకారణయో ర్భేద ఏవేతి తార్కికై రుచ్యతే - అభేదఏవేతి సాంఖ్యైః- కారణం సత్యం కా ర్యం మిథ్యేతి సిద్ధాంతైకదేశినో బాదర్యాడులోమి మతానుసారిణః - కార్యం సాక్షా త్పరమేశ్వరసృష్టం జీవావిద్యాధ్యస్తంచేతి ద్వివిధం - ఈశసృష్టం పరమాత్మాభిన్నం పరమార్థసత్యంచ - జీవావిద్యాధ్య స్తంతు జగత్ మిథ్యా - భ్రాంతిజన్యత్వా త్తత్వజ్ఞాన బాధ్యత్వాచ్చ- విద్యాప్రపంచః కారణాభేదేన కాలత్రయేపిసన్- అయమేవ సత్కార్య వాదః - అవిద్యాప్రపంచ స్తు కాలత్రయేపి కారణవ్యతిరేకాణా సది త్యుచ్యతే - నాసీదస్తి భవిష్యతీతి త్రైకాలికనిషేధ ప్రతియోగిత్వేవం విద్యావిద్యాప్రపంచవిభాగేన వైదిక బాదరాయ ణాద్వైతసిద్ధాంతః - పూర్వపక్షభూత బాదర్యాడులోమి మతానుసారేణైవ సర్వమిథ్యాత్వ వాదిభి ర్భాష్యకారాదిభి రాధునికై స్సర్వత్ర కార్యంకారణ వ్యతిరేకే ణాసదితి వ్యుత్పాదితః- తదధీత్యాధునికాస్స ర్వే విప్రతిపద్యంతే - బా దరాయణ వైదికసిద్ధాంత ప్రక్రియా అస్మాభి స్సూత్రతాత్పర్యదీపికా

యాం తైత్తిరీయకోపనిష త్తాత్పర్యదీపికాయాం ప్రభాయాం భగవద్గీతా తాత్పర్యదీపికాయాంచ సమ్యగ్వ్యాఖ్యాతాపాదితా- తథాపి పండితాస్తాం నపశ్యంతి నపర్యాలోచయంతిచ- స ప్తతి సమబహిర్భూతే వయసి ప్రజ్ఞాచక్షుషోమమేయం వ్యుత్పత్తి ర్వ్యాసప్రసాదాల్లబ్ధేత్యుక్తే అసూయామేవ కుర్వంతి - ఔదాసీన్య స్యోచితత్వేపి లోకోప కారాయ పరమేశ్వరప్రేరణేనేమే గ్రంథాలిఖితాః - బహవ్తో ముముక్షవోఽధీత్యతరంతిచ - శ్రద్ధాజడాః కేచి దసూయాపరాశ్చేత్ కాంక్షతిః- తత్ర నారాయణస్మరణమేవోచితా - తదాస్తాం తావత్-

యజ్వశాస్త్రిభి రనాదిమూలప్రకృత్యవచ్ఛిన్నం బ్రహ్మసవిశేష మిత్యుక్తం తదేవ జగత్కారణమిత్యపి వక్తవ్యం - తత్ర శుద్ధసత్వోపహితం నిమిత్తమితి- తమ ఉపహిత ముపాదాన మితిచ భవతివ్యవస్థా- తదుభయం మిథ్యేతి- ముముక్షుభి రుపాస్యమితి- తన్మిథ్యాత్వం శాస్త్ర యుక్తిభ్యా మవధృతమితిచ యదుక్తం తదసత్- మిథ్యాభూతం వస్తు శుక్తిరజతాదివ దుపాస్యమేవ నభవేత్ - తదుపాసనంనిష్ఫలంచస్యాత్ శాస్త్రే సర్వత్ర తత్సత్యత్వ మేవోద్ఘుష్యతే- పురుషాయశాశ్వతే సహస్రకోటిధారిణేనమః- ఋతగ్‌ం సత్యం పరంబ్రహ్మ పురుషం కృష్ణ పింగళం- తదేతత్సత్యం యథా సుదీప్తా త్పావకాత్ - ఏతత్సత్యం బ్రహ్మపురం- తఇమేసత్యాః కామాః- త్రీణి రూపాణీత్యేవ సత్యమిత్యాది దర్శనాత్- ఈశ్వరో మిథ్యేతి నకుత్రాపి ప్రతిపాద్యతే - మాయాహ్యేషా మయాసృష్టే త్యుక్తావపి - దేవస్య మాయికత్వం సిధ్యతి- నమిథ్యాత్వం- బుద్ధిపూర్వకత్వాత్ భ్రాంత్యభావాత్ తత్వజ్ఞానాబాధ్యత్వాచ్చ - ప్రత్యుతవినోద హేతుత్వమేవ - జన్మకర్మచమే దివ్యమితి - పురుషంప్రకృతించైవ విద్ధ్యనాదీఉభావపి- నాధిభూతాధిదైవం మాం సాధియజ్ఞంచయే విదురిత్యాది భగవద్వచనాచ్చ- అధిభూతాధిదైవ సహితస్య అధియజ్ఞరూపస్య పరమేశ్వరస్య పరమార్థ సత్యత్వమేవ శాస్త్రేణ ప్రతిపాద్యతే- తత్ర యజ్వశాస్త్రిభి రక్షయ్యగ్‌ం హవై చాతుర్మాస్యయాజిన స్సుకృతం భవతీత్యుక్త కర్మఫలదృష్టాంతేన మిథ్యా

త్వ పర్యవసిత వ్యావహారికసత్యత్వకథనం భ్రాంతిమాత్రం- ఆవిద్యకం హి మిథ్యాభూత మస్యాకాశాది ద్విపదార్థకాలస్థాయిత్వా ద్వ్యావహారిక మిత్యుచ్యతే- నత్వ వ్యక్తాత్పర స్తనం చిదేకరస మధిభూతాది అధిదైవశబ్దితస్య జీవసంఘస్య సత్యత్వమంగీకృత్య- అధిభూతాధియజ్ఞయోర్మిథ్యాత్వకథనం భ్రాంతిమాత్రమేవహి-ఔపాధికత్వాన్మిథ్యేత్యాది యుక్తిరప్యాభాసరూపా- హారిద్రారుణిమ్నః హారిద్రా సమసత్తాకత్వ దర్శనాత్ - ఘటోపాధిక స్యాకాశస్య మహాకాశసమసత్తాకత్వ దర్శనాచ్చ- సావయవస్య దృశ్యస్యచా నిత్యత్వమేవ సిధ్యతినా సత్యత్వం కింబహునా- తన్మిథ్యాత్వం శాస్త్రయుక్తిభ్యా మవధృత మిత్యుక్తం దురుక్తమేవ- సుషుప్తి విదేహముక్త్యాదిషు ప్రపంచాదర్శనం ప్రమాత్రభావకృతం- నతదసత్వకృతం- అన్యై దృశ్యమాణత్వాత్ -

భ్రమజన్యం తత్త్వజ్ఞానబాధ్యంచ మిథ్యాభవతి- నేతరత్ - ఈశ్వరస్య భ్రమాభావాత్ - తత్సృష్ట మధిభూత మధిదైవంచ చిన్మయం జగత్కదాపి మిథ్యా నభవతి- కిం వక్తవ్య మధియజ్ఞరూపస్య పరమేశ్వరస్య- నైషాతర్కేణ మతిరాపనేయేతి ప్రాణావై సత్యం తేషామేష సత్యమిత్యాది శ్రుతేః-

యజ్వశాస్త్రిభి ర్మలినసత్వప్రధానావిద్యావచ్ఛిన్నం జీవఏవావతిష్ఠత ఇత్యుక్తమపి దురుక్తమేవ- మలినసత్వ ప్రతిఫలితో జీవో బద్ధః శుద్ధసత్వప్రతిఫలితో జీవో ముక్తః- తదవచ్ఛిన్న స్త్వీశ్వరఏవ బింబభూత ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతీతి స్మృతేః - మలినసత్వ ప్రతిబింబావేవ సమష్టౌ వ్యష్టౌచ- బ్రహ్మాభేదం విస్మృత్యావిద్యయా స్వస్మిన్ జీవభావం మిథ్యాభూతం శరీరత్రయంచ ప్రత్యేక మధ్యస్య సంసరంతి - యత్ర వేత్తి తు జీవత్వం తత్రావిద్యేతి తిష్ఠతి - తత్రధంస్మృతినామ్నాయం ధత్తేరూపం తథాస్థితమితి వాసిష్ఠవచనాత్ - తఏవ ఫలాభిసంధిరహిత యజ్ఞదానాది నివృత్తికర్మభి ర్నిరంతరధ్యాననిష్ఠయా పరమేశ్వర భక్త్యతిశయేన వేదాంతశ్రవణాదినాచ సత్వశుద్ధా భూమికాక్రమేణ నివృత్తా విద్యాప్రపంచా ఏకపా ద్విభూతిరూప

బ్రహ్మాభేద మనుభవంతి సత్వాలయే విదేహాముక్తాశ్చ - వేదాంతవిజ్ఞాన సునిశ్చితార్థా ఇత్యాదిశ్రుతేః- తదర్థ _స్త్వన్యత్ర వక్ష్యతే-

బ్రహ్మవా ఇదమగ్ర ఆసీ త్తదాత్మానమేవావేత్ అహంబ్రహ్మాస్మీతి- తస్మా త్తత్సర్వ మభవదితి బృహదారణ్యకశ్రుతిరపీ మమర్థం దర్శయతి- తదర్థ స్తు- ఇదం చిత్ప్రతిబింబరూపం- అగ్రే- అవిద్యోదయాత్పూర్వం- బ్రహ్మవా- ఏకపాద్విభూతిరూప బ్రహ్మాభిన్న మేవాసీత్ పశ్చా దవిద్యయా జీవభావేన కంచిత్కాలంసంసృత్య- తత్ - చిత్ప్రతిబింబరూపం నివృత్తికర్మాదిసాధనై స్సత్వశుద్ధ్యా - ఆత్మానమేవాహం బ్రహ్మాస్మీత్యవేత్ - విదితవత్ - తస్మా ద్వేదనాత్ - తత్ చిదాభాసరూపం- సర్వమభవత్- సర్వాత్మక మేకపా ద్విభూతిరూపం బ్రహ్మాభవదితి - ఇదంశరీరం కౌంతేయక్షేత్ర మిత్యభిధీయతే- క్షేత్రజ్ఞంచాపి మాంవిద్ధీత్యాదినా క్షేత్రశబ్దితా విద్యాప్రపంచస్య మిథ్యాత్వం క్షేత్రజ్ఞస్య భగవదంశరూపత్వం- ప్రకృతింపురుషంచైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపీత్యాదినా పరమేశ్వర పరాపరప్రకృత్యోః పరమాత్మవ న్నిత్యత్వం స్సత్యత్వం చ భగవదుక్తం సమ్యగ్వ్యుత్పాదిత మస్మాభి స్త త్తాత్పర్యదీపికాయాం- సర్వమిథ్యాత్వవాదిభి ర్విశిష్టమితి- ఉపహితమితి - ఉపలక్షితమితిచ వికల్ప్య- ఉపలక్షితస్య సత్యత్వం తదితరయో ర్మిథ్యాత్వం చోక్తం భ్రమమాత్రమితి పూర్వమేవ నిరస్తం-

యజ్వశాస్త్రిభి రీశ్వరమిథ్యాత్వస్య శాస్త్రయుక్తిభ్యా మవధృతత్వే ప్యపరోక్షనిశ్చయాభావాదా బ్రహ్మజ్ఞానం గురుదేవతోపాసనస్యావశ్యానుష్ఠేయత్వాభిధానాదితి - ఈశ్వరమిథ్యాత్వం నిశ్చిత్య పూర్వే సనకాదయ అర్వాచీనా నారాయణతీర్థాదయశ్చేశ్వర భక్తిం చక్రురితిచ యదుక్తం తత్రా బ్రహ్మజ్ఞానమితి విదేహాముక్తి మభిప్రేత్యోక్తమితి ప్రతిభాతి- విదేహాముక్తౌ భ్రమమాతురేవాభావా ద్భక్త్యాదికం వసంభవత్యేవ- తత్పూర్వంతు మిథ్యాత్వం నిశ్చిత్య భక్త్యాదికం చక్రురితి కథం భవతాజ్ఞాతమితి ప్రష్టవ్యాభవంతి - నేశ సర్వవిద్యాప్ర

పంచ సత్యత్వస్య సమర్థితత్వాత్-

పురుష నారాయణాది శబ్దగమ్యం నిర్విశేషమేవేతి - సవిశేష త్వ ప్రతిపాదకపదాభావాదితి అవ్యక్తాత్పర స్తనం సవిశేషం నేతిచ యదుక్తం తదతిఫల్గు- సహస్రశీర్షా పురుషః- అథ పురుషోహవై నారాయణోఽకామయతేత్యాది శ్రుతిభిశ్శబ్దద్వయ ప్రతిపాద్యం సవిశేషమితి- అవ్యక్తాత్పర స్తనమితిచ జ్ఞాయమానత్వాత్ - నిర్విశేషే శబ్ద గమ్యత్వాభావాచ్చ-

ప్రభాయాం- ఏకదేశసమావిష్ట నానారత్నప్రభావదితి - విద్యా ప్రపంచే లోహిత శుక్ల కృష్ణరూపాణాం తేజోబన్నానాం చిదేకరస త్వేపి నానారూపతా- నవరత్నప్రభాణా మేకతేజోరూపత్వేపి నానా రూపత్వ వదితి మననోపయోగాయ దృష్టాంతో దత్తః- ఆదిత్యవర్ణం తమసఃపరస్తా దిత్యాది శ్రుతిభిః దివి సూర్యసహస్రస్య భవేద్యుగపదుత్థితా- యదిభాస్సదృశీ సాస్యాద్భాస స్తస్య మహాత్మనః3 యదాదిత్య గతం తేజో జగద్భాసయతేఽఖిల మిత్యాది స్మృతిభిశ్చ శుద్ధసత్వోపహితం చిన్మయ జ్యోతిరేవ కారణరూపం సర్వాత్మకం ప్రతిపాద్యతే - న తు జడజ్యోతిః. నాపి కూటస్థ జ్ఞప్తిరూపం - ఏవ మేవైష సంప్రసాదోఽస్మా చ్ఛరీరా త్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభి నిష్పద్యతే సఉత్తమః పురుష ఇత్యాది ఛాందోగ్యాష్టమ ప్రపాఠకవాక్యేపి పరంజ్యోతి రిత్యేకపా ద్విభూతిరూపం జగత్కారణమేవ దేహపాతా దూర్ధ్వం ముక్తప్రాప్యం ప్రతిపాద్యతే - నిర్గుణం కూటస్థంతు విదేహముక్తప్రాప్యం- స్వేన రూపేణేత్యత్రోక్తం - తథాపి భాష్యే తథానవ్యుత్పాదితం-

సవిశేషజ్ఞానాన్న ముక్తిరిత్యపి దురుక్తిరేవ - సహస్రకలావయవ కల్యాణం దృష్టమాత్రేణ మోక్షదమితి ముద్గలోపనిషద్వాక్యేన యస్యస్మరణమాత్రేణ జన్మసంసారబంధనాత్ - విముచ్యతేన మస్తస్మై విష్ణవే ప్రభవిష్ణవే ఇతి భారతవాక్యేనచ సవిశేషజ్ఞానాదేవ ముక్తిప్ర

తిపాదనాత్ - నిర్విశేషంతు జ్ఞేయమేవ నభవతి - విశేషాభావాదేవ - కింతూపాధివిలయే తద్రూపేణావశిష్యతే సుషుప్తావివేతిబోధ్యం-

యద్యపి భాష్యకారాదయః సచ్ఛబ్దవాచ్య మవిద్యాశబలం బ్రహ్మేతిశ్రుతౌ బ్రహ్మశబ్దస్య పరబ్రహ్మపరత్వం - మాయావిద్యయో రేకత్వంచ మత్వా పరే బ్రహ్మణ్యవిద్యాం కల్పయిత్వా విద్యావిద్యా ప్రపంచభేదమపి విహాయ - సర్వప్రపంచమిథ్యాత్వం- అవిద్యాశబల స్యేశ్వరస్యాపి మిథ్యాత్వమూచుః - యదవిద్యావిలాసేన భూతభౌతిక సృష్టయఇతి - ఆశ్రయత్వ విషయత్వభాగినీ నిర్విభాగ చితిరేవ కేవలా- పూర్వసిద్ధ తమసోహి పశ్చిమో నాశ్రయోభవతి నాపి గోచర ఇతిచ వార్తికకారాది వచనదర్శనాత్ - తదయుక్తం - పరమేశ్వరే అవి ద్యా నాచిత్యాత్- అవిద్యాహ్యాశ్రయ మోహకరీ జడశక్తి ర్మిథ్యా భూతా- యత్ర వేత్తితు జీవత్వం తత్రావిద్యేతి తిష్ఠతి- తత్ర సంసృతి నామ్నాయం ధర్త్రేరూపం తథాస్థితమితి వాసిష్ఠవచనాత్ ప్రతిబింబ రూపే జీవే ఉపాధిమాలిన్యదశాయా మభివ్యజ్య సంసారానర్థం దర్శ యిత్వా శ్రవణాదిసాధనై రుపాధిశుద్ధ్యా నివర్తతే - మాయాతు పర మాత్మస్వభావభూతా పరమార్థసత్యా చిద్రూపాచేతి స్వాశ్రయస్య ద్రష్టౄణాంచ వినోదమాత్రసంపాదికా పురుషార్థభూతాచ భవతి - జీవేశావాభాసేన కరోతి- మాయాచావిద్యాచ స్వయమేవ భవతీత్యా శ్రయభేదేన మాయాఽవిద్యయోర్భేద ప్రతిపాదనశ్రుతేః- తత్కార్య విద్యావిద్యాప్రపంచభేద దర్శనాచ్చ మాయావిద్యయో రేకత్వకథనం పరమేశ్వరే అవిద్యాకల్పనం తన్మిథ్యాత్వ వర్ణనంచ భ్రాంతివిలసిత మేవహి-

సచ్ఛబ్దవాచ్య మవిద్యాశబలం బ్రహ్మేతిశ్రుతౌ బ్రహ్మశబ్దేన పరంబ్రహ్మ నప్రతిపాద్యతే- కింతు కార్యంబ్రహ్మోచ్యతే - భూమిరా పో నలోవాయు రిత్యాదినోక్తా అష్టధాభిన్నా అపరా ప్రకృతిః సమష్టి వ్యష్టిజీవరూపాపరా ప్రకృతిశ్చ బ్రహ్మభిన్నత్వాత్ - మృత్తికేత్యేవ సత్య మిత్యుక్తన్యాయేన బ్రహ్మేతి సదితి ఆత్మేతిచోచ్యతే సర్వత్ర-

మమయోని ర్మహద్బ్రహ్మే త్యత్ర బ్రహ్మశబ్దేనా పరా ప్రకృతిరుక్తా- తస్మాదేత ద్బ్రహ్మనామరూప మన్నంచ జాయత ఇత్యత్ర బ్రహ్మశబ్దే న సమష్టివ్యష్టిజీవరూపా పరా ప్రకృతిరుక్తా- ఆత్మే త్యేవోపాసీతేత్యత్ర సర్వస్య విద్యాప్రపంచస్య ఆత్మత్వేనోపాసనం కర్తవ్య మిత్యుక్తం - అన్యత్ర పురుషఏవేదగ్ం సర్వమిత్యాదికం ద్రష్టవ్యం- నేశ సర్వజగన్మి థ్యాత్వవాదినాం సర్వమపి తత్తదర్థ వ్యుత్పాదనం భ్రాంతిరూపమేవ- కింబహునా-

అవ్యక్తా త్పర స్తనం నిర్గుణం నిర్విశేషం బ్రహ్మైవ- అవ్యక్తో పాధికంతు సవిశేషం బ్రహ్మేతి భాష్య కారాది పూర్వో క్తవ్యుత్పత్త్యను సారేణ యజ్వశాస్త్రిభిరుక్తం- తత్ర- బ్రహ్మణోఽవ్యక్తమితి శ్రుత్యు క్తస్య అవ్యక్త కారణస్య బ్రహ్మణః- సచ్ఛబ్దవాచ్య మవిద్యాశబలం బ్రహ్మేతి పూర్వవాక్యావగతస్య- అవిద్యాశబలత్వమేవ దృష్టం - త చ్చ సవిశేషమేవ భవ త్యవిద్యాశబలత్వాత్ - కథం నిర్విశేషమేవే త్యుచ్యతే- అవ్యక్తశబ్దేనవా కిముల్లిఖ్యతే యదుపాధికం సవిశేషమే వేత్యుక్తం- సూత్రకృద్భిస్తు- తదవ్యక్త మాహహీత్యాది సూత్రేషు- తత్రజీవా విద్యాధ్యస్తానాం కారణశరీరరూపాణాం మిథ్యాభూతానాం భూతసూక్ష్మాణాం పంచీకృతానాం- తత్ప్రతిబంధా దవ్యక్తభావ మా పన్నస్య విశ్వరూపస్య చావ్యక్తత్వ ముక్తం- అవ్యక్తం ఆవృతం అ నభివ్యక్త మిత్యర్థః- అజ్ఞానా మనభివ్యక్తమపి విశ్వరూపం కోటిసూ ర్యప్రభాభాసురం స్వప్రకాశమేవహి- అహోఽసంభావనా విపరీతభా వనయోః ప్రాబల్యం సర్వమిథ్యాత్వ వాదినాం- తదేవావ్యక్తం బ్రహ్మ విదుషాం ధ్యానజ్ఞానాదిసాధనై ర్వ్యక్తం భవతీత్యపి - అపిసంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యా మితిసూత్రే దర్శితం - తత్ర్బహ్మసాధిభూతం సాధిదైవం సాధియజ్ఞమితిచ కల్పిత సర్వవిధవిభాగవత్వేపి పరమా ర్థతోఽఖండైకరసత్వా త్సర్వత్ర శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు బ్రహ్మ త్వాదిశబ్దై రుచ్యతే నతు తత్తన్నామవిశేషైః - ఉక్తంహి వాసిష్ఠే - దేశకాలక్రియాలోకరూప చిత్తాత్మ సత్పదం - దేశకాలాది శబ్దార్థ

రహితం నచ శూన్యకం- పదే పదవిదామేవ తస్మిన్ బోధగతిర్భవేత్- ద్రష్టౄణాం శాంతదృశ్యానామేవాన్యేషాం నరాఘవేతి - ఏవంవిధే పరమార్థే అజ్ఞైర్వికల్పితాః కుతర్కాః కథం తత్త్వనిర్ణయ సాధకా భవేయుః- ఉక్తంహి వాసిష్ఠేఏవ - అజ్ఞాతసంకల్పమయం ప్రత్యక్షం సత్కథం భవేత్ - స్వయమేవన యత్సత్యం తత్సార్య త్కార్యకరం కథం- ప్రత్యక్షఏవ భావత్వే నష్టే క్వానుమాదయ ఇత్యాదినా- అతస్తదేవ సవిశేషం సర్వాత్మకం పరమార్థసత్యం బ్రహ్మవ్యక్తాత్పర మితి సుస్థం-

యజ్వశాస్త్రిభి రత్రేదం విచార్యతఇత్యుక్త్వా- కిం నిర్విశేషం సత్యచిద్ఘనం బ్రహ్మంగీకృత్య తస్యైవ సవిశేషమపిరూపం పరమార్థ సత్య మిత్యంగీక్రియతే- ఉత నిర్విశేషం నాస్తీతీత్యాదినా వికల్పనప్రా గల్భ్యమధికం దర్శయిత్వా- నిర్విశేషత్వ సవిశేషత్వయో స్సమసత్తా కయో రేకస్మిన్ వస్తుని విరోధాద్వ్యాహతిరితి- పరమాత్మన స్సజా తీయాదిభేదశూన్యత్వా త్సవిశేషస్య సత్యత్వే సజాతీయాదిభేదప్రసం గా దితి- మాయాయా అనిర్వచనీయ్యత్వాదితిచ యదుక్తం తదసత్-

పాదోస్య విశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివీతిశ్రుత్యా ప్ర తిపాదితస్య పరమాత్మన స్సవిశేష నిర్విశేషోభయరూపత్వస్య- అవస్థి తే రితి కాశకృత్స్నః - వికారావర్తిచ తథాహి స్థితిమాహేత్యాది న్యాయసూత్రై ర్నిర్ధారితత్వాత్- ద్విరూపంహి బ్రహ్మావిభాతీతి - ని రాకారం క్వాపి క్వచిదపిచ సాకారమమలం నిజంశైవం రూపమితిచ భాష్యకారై రంగీకృతత్వాత్- సవిశేష మిథ్యాత్వస్య నిరస్తత్వాత్ సృష్టేః పూర్వం బ్రహ్మణ స్సజాతీయాదిభేద విధురత్వేపి- బహుస్యామి తి కామనయా కల్పితస్య సజాతీయాదిభేదస్యాపలపితుమశక్యత్వాత్- కల్పితస్యాపి వస్తుసమసత్తాకత్వస్య మృద్ఘటాదిస్థలే హారిద్రారుణిమా ది దృష్టాంతేచ దర్శితత్వాచ్చ సవిశేషరూపస్య నిర్విశేష సమసత్తాక త్వం దురపహ్నవం- మాయాయాశ్చ- మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యా

దిత్యాది శ్రుత్యా పరమాత్మప్రకృతిభూతాయాః పరమార్థసత్యత్వం పూర్వమేవ సమర్థితమితి నావిద్యాన దనిర్వచనీయత్వం వక్తుంశక్యం ప్రకృతింపురుషంచైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపీతి పురుషస్యేవ ప్రకృతేరపి మాయాశబ్దితాయా అనాదిత్వం భగవతాపి దర్శితం - యజ్వశాస్త్రిభి ర్నమోహిరణ్యబాహవే హిరణ్యవర్ణాయ హిరణ్యరూపాయ హిరణ్యపతయేంబికాపతయ ఉమాపతయే పశుపతయే నమోనమః - ఋతగ్ంసత్యం పరంబ్రహ్మేత్యాది శ్రుతౌ సవిశేషరూపస్య సత్యత్వం నోక్తమితి - తదధిష్ఠాన నిర్విశేషబ్రహ్మగతమేవ సత్యత్వం తస్మిన్ - రాజభృత్యే రాజశబ్దవదారోప్యత ఇతిచ యదుక్తం తదసత్ - ఆదిత్యమండలే - అక్షిస్థానేచ హిరణ్యశ్మశ్రుకేశాదిరూపేణావస్థితస్యాంబికాసహితస్య పరమాత్మన అధయజ్ఞరూపత్వాత్ పరమార్థసత్యత్వమేవ - మోహనమారణాది ప్రయోగకల్పితస్యాపి - యథా - కృష్ణం - కృష్ణదంతం కృష్ణవాససం కృష్ణమాల్యాంబరధర మిత్యాదిరూపస్య - బుద్ధిపూర్వకత్వాత్ భ్రాంత్యభావాచ్చ మిథ్యాత్వం నఘటతే - కుతోంబికాపతే స్స్వతస్సిద్ధస్య మిథ్యాత్వం - భాష్యే మంగళాచరణంవినా - బ్రహ్మజిజ్ఞాసా మప్యపాస్య - స్వరూపలక్షణప్రమాణై రధ్యాస జిజ్ఞాసనం మంగళాదప్యతిశయితం మంగళంభవత్యేవ - అధ్యాసోహి భ్రాంతిజ్ఞానం తత్ స్వరూపతోఽమంగళమపి తజ్జిజ్ఞాసనం మంగళమేవ భవతి - సేశ సర్వజగన్మిథ్యాత్వ నిశ్చయోపయోగితయా హ్యధ్యాసో వ్యుత్పాదితః - సర్వమిథ్యాత్వనిశ్చయో హ్యతిశయితం మంగళం శూన్యవాదాగ్రసరత్వాత్ -

భాష్యే - ఆత్మాహిబ్రహ్మ - బ్రహ్మణిచ కర్మనసంభవతి - అతః కర్మానావశ్యకం మోక్షస్యాకార్యత్వాచ్చ కర్మానర్థక్య మిత్యాది వ్యుత్పాదన మప్యతిమంగళం -

సూత్రభాష్యే ఉపనిషద్భాష్యేచ విద్యమానాని దురుక్తాని - ప్రభాయాం సూత్రతాత్పర్యదీపికాయాం చానుపూర్వశో నప్రదర్శితాని పరమేశ్వరానుగ్రహే ఉత్తరకాలే ప్రదర్శయ్యంతే - గీతాతాత్పర్య

దీపికాయాంతు ప్రతిశ్లోకం ప్రదర్శితాసీతితా న్యవలోకయంతు - కృ పాదృష్ట్యా- మతకర్తృభాష్యేషు దోషోద్ఘాటనం దోషఇతి నమంతవ్యం విద్వాన్ విపశ్చిద్దోషజ్ఞ ఇత్యుక్తరీత్యా దోషాన్ ప్రదర్శ్య ముము క్షూణాం నాస్తికభావో యథా నభవే త్తథా బాదరాయణ వైదికా ద్వైతసిద్ధాంత వ్యుత్పాదనం లోకోపకారఏవేతి తుష్యంతు తత్ర భవం త స్సంతః ఏతాదృశే నాస్తికప్రబంధావలోకనే నాక్రోశితాః పూర్వే విద్వాంసః వైశ్వానరప్రీతికర్తారశ్చ కేచన- మతాంతరానుప్రవిష్టా మ హాజనాశ్చ సర్వేమూర్ఖా ఇతి- వయమేవ కుశలాఇతిచ బుద్ధి స్సద్బు ద్ధిరేవ- యథైకేన మృత్పిండేనేత్యాదినా ఛాందోగ్య బృహదారణ్యక వాక్యేషూదాహృతా దృష్టాంతాః కార్యస్య కారణాభిన్నత్వా త్కా రణవిజ్ఞానేన సర్వకార్యవిజ్ఞానం భవతీతి కార్యసత్యతాంబుధ్యా దత్తాః- సతు కారణవ్యతిరేకేణ కార్యస్యాభావాదితి కార్యమిథ్యాత్వంబుధ్యా- మిథ్యావస్తుజ్ఞానస్యా పురుషార్థత్వాత్ - కింతు సర్వస్య కార్యజాతస్య ఘటాదే ర్మృదితి కారణనామ్నా వ్యవహృతిరేవ సాధ్వీత్యుక్తం - ఉ క్తంహి వాసిష్ఠే- ఏకాఃవతీష్వవస్థా సుబోధస్యేదతి నాన్యతా- శబ్దకల్ప నయా భేదః కేవలం పరికల్పితఇతి- విద్యాప్రపంచే ఏకత్వం తాత్వికం భేదః కాల్పనిక ఇతిభావః- సర్వం ఖల్విదంబ్రహ్మ- ఆత్మైవేదం సర్వం- వాసుదేవ స్సర్వమిత్యాది శ్రుతయ స్స్మృతయశ్చైతమేవార్థం దర్శ యంతి- సర్వస్య మిథ్యాత్వే సర్వవిజ్ఞానమితి కిముచ్యేత- యజ్వశాస్త్రి భి రుదాహృతానాం సూతసంహితాది వచనానాం సమ్యగర్థః ప్రద ర్శ్యతే- శ్లో॥ కారణాత్కార్యజాతస్య భేదాభావాచ్చ వస్తుత ఇతి వి ద్యాప్రపంచే కార్యకారణయో రభేద స్తాత్వికఇతి దర్శితః-

కార్యకారణభేదశ్చ కారకవ్యాపృతి స్తథా- ఉత్పత్తిశ్చ వినాశ శ్చ తథైవార్థక్రియాపిచ - నామరూపవిశేషశ్చ సర్వం భ్రాంత్యా ప్రసిధ్యతీ త్యుత్తరార్థే జీవభ్రాంత్యా ప్రసిధ్యతీ త్యవిద్యాప్రపంచస్య మిథ్యాత్వం దర్శితం॥

ప్రాతీతికేన రూపేణ వికారోఽ సత్యఏవహీ త్యవిద్యాప్రపం

చస్య మృషాత్వముక్తం- కారణాభిన్నరూపేణ కార్యంకారణమేవహి- సద్రూపేణ సదా సత్యమితి విద్యాప్రపంచసత్యత్వముక్తం- భేదేనోక్తి ర్మృషా ఖల్వి త్యవిద్యాప్రపంచస్య మృషాత్వముక్తం- అతః కారణవిజ్ఞానా త్సర్వవిజ్ఞానమాస్తికాః సుతరాముపపన్నోహీతి- అత ఇత్యత్ర కారణాభేదేన కార్యస్య సత్యత్వా దిత్యర్థః- నతు కారణవ్యతిరేకేణాభావా దిత్యర్థః- సద్రూపేణ సదా సత్యమితి కార్యస్య కారణాభేదేన సత్యత్వ మేవోక్తి మితి ద్రష్టవ్యం॥

స్వయం చేతనమప్యే తత్కారణం నకులాలవత్ - అపేక్షతే మృదాతుల్య మిత్యత్రోక్తం కారణం పంచీకరణ కర్తృ - కార్యమేవ బ్రహ్మాసకారణం- తత్రోక్తామాయా ప్యవిద్యైవ॥

యజ్వశాస్త్రిణాపి తత్ర- అపంచీకృతభూత స్రష్టురేవ జీవాభేదేన పంచీకరణకర్తృత్వాభిధానా దిత్యంగీకృతం॥

తావతా సాక్షా దీశ్వరసృష్టానా మపంచీకృతానాం భూతానాం భౌతికానాంచ సత్యత్వం- జీవావిద్యా ద్వారకాణాం పంచీకృతానాం మిథ్యాత్వ మితిచ సిద్ధం॥

యజ్వశాస్త్రిభిరంతే- శ్రీరామచంద్రేణ సదా శివసంప్రదర్శిత విశ్వరూపదర్శనానంతర ముదాహృతం శివగీతాగతంవాక్యం॥

త్వ న్మాయయాకల్పిత మిందుమౌళే త్వయ్యేవ దృశ్యత్వ ముపైతివిశ్వం- భ్రాంత్యాజనః-పశ్యతి విశ్వమే తచ్ఛుక్తౌ యథారూప్యమహించ రజ్జౌ ఇత్యుదాహృతం- అస్యార్థః- హేఇందుమౌళే - త్వన్మాయయా త్వదీయ సత్యప్రకృత్యా సాక్షాత్కల్పితం విశ్వం విశ్వరూపం విదుషాం త్వయ్యేవ దృశ్యత్వ ముపైతి- త్వయి సాక్షాత్కృతే దృశ్యభావ మాగచ్ఛతి- నాన్యేషాం - జనః అవిద్యాముగ్ధత్వాత్త్వ మజ్ఞాత్వా భ్రాంత్యా ఏత ద్విశ్వం - అజ్ఞజనప్రసిద్ధం జడదృశ్య దుఃఖాదిరూప మవిద్యాప్రపంచం - అజ్ఞాతే విశ్వరూపే - త్వయి శుక్తౌ రూప్యం

యథా రజ్జౌ వహీ మివచ పశ్య త్యనుభవతీతి- విశ్వశబ్దద్వయేన - ఏత చ్ఛబ్దస్వారస్యాచ్చ॥ శ్లో॥ రజ్జౌభుజంగో భయదోయథైవ నజాయతే నాస్తి నచైతినాశం। త్వన్మాయయా కేవలమాత్తరూపం తథైవవిశ్వం త్వయినీలకంఠ॥ అస్యార్థః-పూర్వార్థేన- నాసీదస్తిభవిష్యతీతి త్రైకాలికనిషేధ ప్రతియోగీ అవిద్యాప్రపంచఉక్తః - ఉత్తరార్థేనతు- కేవలంసాక్షాత్ త్వన్మాయయా ఆత్తరూపం విశ్వం విశ్వరూపం త్వయి అభేదేన॥ కాలత్రయేపి విద్యత ఇత్యధ్యాహృత్య - కాలత్రయేపి కార్యం కారణాత్మనా సదేవేతి విద్యాప్రపంచవిషయే సత్కార్యవాద ఉక్తః- విశ్వరూప సందర్శనానంతరం ప్రపంచద్వయ మనుసంధధానేన రామ చంద్రేణోపన్యస్తత్వాచ్చైవ మేవార్థో వ్యత్వాద్యః॥

శ్లో॥ విచార్యమాణే తవయచ్ఛరీర మాధారభావం జగతాము పైతి। తదప్యవశ్యం మదవిద్యయైవ పూర్ణశ్చిదానందమయో యతస్త్వం॥ అస్యార్థః- విచార్యమాణే- కోటిసూర్యప్రభాభాసురం తవ యత్ ఆతివాహికం శరీరం- విశ్వరూప మిత్యర్థః - జగతాం సమష్టి వ్యష్టిజీవభేదేన భిన్నానా మనంతకోట్యవిద్యాప్రపంచానాం ఆధార భావం- అజ్ఞాతా రజ్జురివ సర్పస్యాధిష్ఠానత్వం ఉపైతి ప్రాప్నోతి- తత్ అవశ్యం మదవిద్యయైవ జీవావిద్యయైవ ఆవృతం సత్ ప్రాప్నోతి- యతో విశ్వరూపస్త్వం శుద్ధసత్వోపహితత్వేపి - పూర్ణో వ్యాపక శ్చిదానందమయఏవ- త్వయ్యవిద్యాయా అసంభవాదితిభావః॥

వైకుంఠ కైలాసాది లోకాధిపతీనామపి వినాశిత్వం వాసిష్ఠె ప్రతిపాదితమితి శాస్త్రి యజ్వభిః॥ శ్లో॥ పరమేష్ఠ్యపి నిష్ఠావాన్ హీయతే హారిరప్యజః। భవోప్యభావమాయాతి కైవాస్థా మాదృశే జనే॥ బ్రహ్మవిష్ణుశ్చరుద్రశ్చ సర్వావాభూతజాతయ। నాశమేవానుధావంతి సలిలానీవబాడబం॥ ఇత్యాదిశ్లోకా నుదాహృత్య ప్రపంచస్సర్వోపి మిథ్యైవ - సత్యప్రపంచస్తు కూర్మలోమాయమాన ఏవేత్యుక్తం- ఏవంవిధ శ్లోకదర్శనేనైవ బాదర్యాదులోమ్యాదిభిరప్యల్పప్రజ్ఞై స్సేశ

నస్సర్వజగ న్మిథ్యాత్వం నిశ్చితం యుక్త్యాభాష్యే దర్శితంచ - అతి గంభీరంహి వాసిష్ఠతాత్పర్యం ఏతైః శ్లోకైః రవిద్యాప్రపంచస్యైవ మిథ్యాత్వ ముక్తం నవిద్యాప్రపంచస్య- ఉక్తంహి వాసిష్ఠే నేన - యాదృక్స్యా దజ్ఞవిషయం జగత్తస్య నసత్యతా- యాదృక్చతజ్ఞవిషయం తదనాఖ్యం యదద్వయం- ఆద్యంత ద్వైతమజ్ఞానాంతజ్ఞానాం తన్నవిద్యతే- బ్రహ్మాదయోఽజ్ఞ విదితా నహిసంతిలోకే- ఇత్యాదినా అజ్ఞవిదితస్యావిద్యాప్రపంచస్య బ్రహ్మావిష్ణ్వాదిసహితస్య మిథ్యాత్వం- తజ్ఞవిదితస్య విద్యాప్రపంచగతస్య సర్వస్య బ్రహ్మాభిన్నత్వేన సత్యత్వం చోక్తం తథా॥ శ్లో॥ వ్యుత్థానేవిశ్వరూపాఖ్యం అన్యత్రబ్రహ్మసంజ్ఞితం। సర్గాసర్గాత్మచిన్మాత్రం సత్యం సర్వత్రభాసతే ఇతి- వ్యుత్థానే ముక్తానాం శుద్ధసత్వవికాససమయే- విశ్వరూపాఖ్యం- అన్యత్ర సత్వలయకాలేతు బ్రహ్మసంజ్ఞితంచ చిన్మాత్రం-సర్వత్ర సర్గాసర్గాత్మ-ఉభయరూపమపి సత్యం భాసతే ఇత్యర్థః॥ శ్లో॥ సర్వార్థాత్మైవ సర్వత్ర సర్వదా సర్వథోదితం। చేతనంశుద్ధమేవాస్తి నాశోనాస్యోపపద్యతే॥ చేతనం శుద్ధసత్వోపహిత మీశ్వరచైతన్యం- నతు నిర్గుణకూటస్థ చిద్రూపం- అస్య ఈశ్వరచైతన్యస్య నాశః కదాపినోపపద్యతే - సర్వత్ర దేశే సర్వదాకాలతః- సర్వథా సర్వప్రకారైశ్చ సర్వార్థాత్మైవ- విశ్వరూపేణైవ- ఉదితం ఆవిర్భూతంభాతి- తథాపి శుద్ధమేవాస్తి- విశ్వరూపస్యాపి చిన్మయత్వా దిత్యర్థః - ఏవం విద్యావిద్యాప్రపంచవిభాగేన శ్రుతిస్మృతిపురాణవాసిష్ఠాదిషు ప్రతిపాదనేపి- యత్ర ప్రపంచస్య బ్రహ్మభేద ఉక్తస్తత్రాభేద సామానాధికరణ్యమితి - యత్ర ప్రపంచస్య మిథ్యాత్వం వర్ణితం తత్ర బాధా సామానాధికరణ్యమితిచ వివేకం విహాయ సర్వమిథ్యాత్వవర్ణన తాత్పర్యేణ భాష్యాకారాదిభిరేవ సర్వత్ర బాధాసామానాధికరణ్య ముపదర్శితం తదనుసారేణ శ్రద్ధాజాడ్యా ద్విద్వద్భ్యస్వాభి ర్బాధాసామానాధికరణ్య మేకమేవ సర్వత్ర దర్శితం- నేశ సర్వజగన్మిథ్యాత్వం చోపవర్ణితం - తత్ర యజ్వాశాస్త్రిణః కోపరాధోభవేత్॥

ఏవం భాగవతే గౌడపాదకారికా సుహస్తామలకాచార్య విరచిత

ద్వాదశశ్లోక్యాంతరంగేషుచ విద్యావిద్యాప్రపంచవిభాగో_స్త్యేవ-దర్శి
తవ్యుత్పత్త్యా ద్రష్టుం శక్యతే బుద్ధిమద్భిః॥

ఇయం వ్యుత్పత్తి ర్మమ వ్యాసప్రసాదాల్లబ్ధే త్యుక్తే అసూ
యామేవకృత్వా ఉచ్ఛృంఖలతయా త త్తదర్థాలిఖితా ఇత్యుక్త్వా నా
రాయణస్మృతిరేవకలితా- నాహో ద్భగవత్యేవాసూయాం కుర్వంతిహి-
మాదృశేకాకథా- అవజానంతి మాం మూఢా మానుషీం తనుమా
శ్రితమితిభగవద్వచనాత్- అథ ఊర్ధ్వం చతుర్దిక్షు విదిక్షుచ నిరం
తరం- బ్రహ్మేంద్ర హరిరుద్రేశ ప్రముఖామర మండితమితి వాసిష్ఠవచ
నాత్- బ్రహ్మ సర్వదా బ్రహ్మాదిసర్వదేవతా విభూతిభి ర్మండితం
అలంకృతమేవ విరాజతే- నతు కిదాపి తద్వియుక్తం- ఏవంసతి బ్రహ్మా
దీనామీశ్వరస్యచ మిథ్యాత్వకథనం భ్రాంతిమాత్రమేవనప్రామాణికం॥

యజ్ఞాశాస్త్రీభి రపంచీకృతభూతానాం తాసాంత్రివృతం త్రివృ
తమేకైకాంకర వాణీతి సృష్ట్యాదావేవ పంచీకృతత్వాభిధానా దపంచీ
కృతానా మనశేషాభ వేన తదాత్మకస్య జగతః ఖపుష్పాయమాణ
త్వాదితి యుక్తం తత్ పరిణామప్రక్రియయా క్షీరదధిన్యాయేన పం
చీకృత మితిభ్రాంత్యావర్ణితం - తదాపంచీకృతానామ పంచీకృతా
నాంచ సమసత్తాకత్వ ముభయమిథ్యాత్వ కథనోపయోగి సిద్ధ్యతి - సి
ద్ధాంతేతు నతథా- కింతు- సాక్షాదీశ్వరప్రథమే క్షణసృష్టత్వేన పర
మార్థసత్యానా మపంచీకృతానాం సమష్టికేవావిద్యయా వివర్త
ప్రక్రియయా పంచీకృతత్వేపి యథాపూర్వం సద్భావపవేతి - తదాత్మ
కస్య విద్యాప్రపంచస్య చిన్మయస్య పరమార్థసత్యత్వ మేవేతిచ బో
ధ్యం- తద్దైతాని విశుద్ధాని వివిక్తాని పునర్యథా- నశుద్ధాన్యుపలభ్యం
తే సర్వనాశాంతమేవహీతి శ్లోకేపి- సర్వనాశపర్యంతం శుద్ధాన్యపం
చీకృతాని నోపలభ్యంతి ఇత్యుక్త్వా - పంచీకృతబాధే అపంచీకృతభూ
తోపలబ్ధి ర్భవతీతి దర్శితంహి॥

విద్వ ద్యజ్వభి ర్భగవతా అర్జునాదిభ్యః- ప్రదర్శితస్య - స

దాశివేన రామచంద్రాయ ప్రదర్శితస్యచ విశ్వరూపస్య పరిచ్ఛిన్నే
శ్రీకృష్ణాదిదేహే ప్రతిభాతత్వే నానురూపదేశ కాలసంపత్త్యభావాత్-
మాయామాత్రంతుకార్త్స్న్యేనానభివ్యక్త స్వరూపత్వా దితిస్వప్నమి
థ్యాత్వ ప్రతిపాదక సూత్రోదాహరణేన మిథ్యాత్వమేవే త్యుక్త్వా స్వ
యశ్చార్వాకనిశ్చయో దర్శితః- అవిద్యకప్రపంచ సత్యత్వబుద్ధ్యా చి
న్మయ విశ్వరూప మిథ్యాత్వనిశ్చయేన హైవ ముక్తంహి - నహి ప్ర
పంచ మిథ్యాత్వనిశ్చయే ఏవంవిధం వచనం భవతి- నహి మరుజలాక్రా
మణేన శుష్కమరుభూమిః ప్రదేశహీనాభవతి - దుర్భిక్ష్యాదిదృష్టస్య
వా పర్వతస్య ఉచితదేశా ద్యభావః- అహో అసంభావనా విపరీత
భావనయోః ప్రాబల్యం విద్వద్యజ్వానాం- అవిద్యాప్రపంచ మిథ్యాత్వం
శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధం- విద్యాప్రపంచగత విశ్వరూపస్య సత్యత్వంచ
దివ్యదృష్టిగమ్యత్వాత్ - నానావిధాని దివ్యాని నానావర్ణాకృతీనిచ
దివ్యమాల్యాంబరధరం దివ్యగంధానులేపన మిత్యాదినా తస్య తద్గత
గంధమాల్యాయుధాదీనాంచ దివ్యత్వ ప్రతిపాదనాచ్చ సిద్ధం - దివ్య
త్వంనామ చిన్మయత్వం పరమార్థసత్యత్వంచ॥

శ్రు॥ అథ యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహ్రం పుండరీకం వేశ్మద
హరోఽస్మిన్నంతరాకాశ స్తస్మిన్ యదంత స్తదన్వేష్టవ్యం తద్వా
వ విజిజ్ఞాసితవ్యం- యావాన్వా అయమాకాశ స్తావా నేషోంతర్హృద
య ఆకాశఉభే ద్యావాపృథివీ అంతరేవ సమాహితే - ఏతత్సత్యం
బ్రహ్మపురంత ఇమే సత్యాః కామా ఇత్యాది దహరవాక్యే ప్రతిపాదిత
స్య దహరాకాశస్యత ద్గతానా మాకాశాదీనాంచ కామానాం చిన్మ
యానాం సత్యత్వం ప్రతిపాద్య - తస్మిన్ యదంత స్తదన్వేష్టవ్యంత
ద్వావ విజిజ్ఞాసితవ్య మితి-దహరాకాశస్థితానా మాకాశాదీనా మన్వేష్ట
వ్యత్వేన జిజ్ఞాస్యత్వేనచ ప్రతిపాదనేపి - భాష్యకారాదిభి రాకాశాదీ
నాం జడత్వ మిథ్యాత్వభ్రాంత్యా అన్వేష్టవ్యత్వాదికం నసంభవతీతి ని
వార్య దహరాకాశస్యైవ బ్రహ్మణోఽన్వేష్టవ్యత్వం జిజ్ఞాస్యత్వంచేతి
వ్యవహితసంబంధకల్పనేన వ్యాఖ్యాతం - తదనుసారేణ విద్వ ద్యజ్వాభి
ర్విశ్వరూపస్య పరమార్థసత్యస్య మిథ్యాత్వముక్తం- తావతా నతే

షామపరాధః- కింతు నేన సర్వజగన్మిథ్యాత్వవాదినాం దుర్వ్యుత్పత్తి
ర్నైతాదృశీతి జ్ఞాత్వా పరిహార్యా బుద్ధిరుద్భ్రాంతైః- యావాన్వా
అయమాకాశస్తావానేషోంతర్హృదయ ఆకాశ ఇతి దృష్టాంతత్వేనో
క్తస్యావిద్యాప్రపంచగతాకాశస్య దార్ష్టాంతికస్యవిద్యాప్రపంచగతా
కాశస్యచ విద్యమానో భేదః- ఆవిద్యకస్య దృష్టాంతగతాకాశాదేర్మిథ్యా
త్వం- సర్వజ్ఞేశ్వరకల్పితస్య దార్ష్టాంతికాకాశాదేః పరమార్థసత్య
త్వాదికంచ శ్రుత్యుక్తం కేనవార్యతే- కింబహునా॥

విద్వద్వ్యజ్వభి జన్మాదిసూత్రే- అస్యేతిపదేన - ఇదమః సన్ని
కృష్టార్థబోధకత్వాత్ ప్రత్యక్షాది సన్నిధాపి తస్య ధర్మిణ ఇదమా
నిర్దేశ ఇతి సుస్పష్టముక్తం భాష్యే ఇత్యుక్తం- తదసత్ - ఇదంశబ్దేన వి
షయవాక్య సన్నిధాపితస్య- ఈక్షణాదిప్రవేశాంతాపంచీకృత విద్యా
ప్రపంచస్యైవ గ్రహణౌచిత్యాత్- తస్యైవ సాక్షాత్పరమేశ్వరసృ
ష్టత్వాత్- అన్యథా ప్రత్యక్షాదిప్రమాణాంతరసిద్ధత్వాద్వ్యవహితస్య
మిథ్యాభూతస్య చావిద్యాప్రపంచస్య గ్రహణే స్వప్న మరుజలాదేరపి
గ్రహణప్రసంగాత్- అవిద్యాప్రపంచస్య మిథ్యాత్వేనాసతః పరమే
శ్వరకార్యత్వాభావాచ్చ- శ్రు॥ తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్యచ్చాభవదిత్యు
క్తం నతు తేన సృష్టమితి॥

సర్వప్రపంచమిథ్యాత్వవాదినాం - అనాదినిధనా నిత్యా వాగు
త్సృష్టా స్వయంభువే త్యుక్తస్య వేదస్యాప్యాపేక్షిక వ్యావహారికసత్య
త్వం కల్పయిత్వా మిథ్యాత్వం వర్ణయతాం శాంకరభాష్య నైతద్వ్య
కథనే కిమర్థ మాగ్రహః-

స్వయం విద్వద్వ్యజ్వభి భాష్యకృదభిహితస్య- సర్వాత్మత్వమితి
స్మృతీకృత మిహాయుస్మాదముష్మిం స్తవే ఇత్యుక్తస్య పరమాత్మ
సర్వాత్మభావస్య - తత్సంకీర్తనాదిఫలత్వేనోక్తస్య- సర్వాత్మత్వ మ
హావిభూతిసహితం స్వాత్మేశ్వరత్వం స్వతస్సిద్ధ్యె దిత్యాదినోక్తస్యచ ఫ
లస్య- సత్యమితి కుత్రాప్యనభిధానాదితి. నవా సత్యం తదితిచా సత్య

త్వముక్తం కుత్రచిత్- సత్యమితి పదాభావాదితి- యత్రశ్రుతిషు స్మృతిషుచ సత్యమితిపదం దృష్టం తత్ర వ్యావహారికసత్యత్వకల్పనేనచ సర్వ మపహ్నువతాం పరమేశ్వరేణ దివ్యదృష్టిం దత్వా దివ్య మిత్యుక్త్వాచ ప్రదర్శితస్య విశ్వరూపస్య స్వప్నవ న్మిథ్యాత్వం బ్రువతాం సర్వమిథ్యాత్వవాదినాం నారాయణస్మృతిరేవోత్తరం॥

మృల్లోహవిస్ఫులింగాద్యై స్సృష్టిర్యాచోదితాన్యథా- ఉపాయ స్సోవతారాయ నాస్తిభేదః కథంచనేతి వాక్యే - యథా సుదీప్తాత్పావకా ద్విస్ఫులింగా ఇత్యాదిశ్రుతిషు విస్ఫులింగాది దృష్టాంతే నోక్తా సృష్టి శ్చిన్మయ విద్యాప్రపంచవిషయా- సహస్రశః ప్రభవంతే సరూపా ఇతి సరూపపదేన కారణసరూపస్య చిన్మయ స్యోక్తత్వాత్- తత్ర కార్యకారణయో ర్నాస్తి భేదః కథంచనే త్యభేద ఏవోక్తః- నతు కారణవ్యతిరేకేణాభావః- తస్మాత్కార్యస్య కారణాభేదా దద్వయత్వం ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానంచ సిధ్యతీతి॥

ప్రాణా వై సత్యం తేషామేష సత్యమిత్యత్ర ప్రాణానాం మిథ్యాత్వ పర్యవసితం వ్యావహారికసత్యత్వం నోచ్యతే - అవిద్యాప్రపంచగతానాం పృథివ్యాదీనాం మిథ్యాత్వేపి ద్విపరార్ధ కాలవ్యవహారక్షమత్వ మపేక్ష్య వ్యావహారికసత్యత్వ ముచ్యతే- ప్రస్తుత ప్రాణానాంతు విద్యాప్రపంచగతానాం తత్స్రష్టుః పరమేశ్వరాత్ న్యూనసత్తాకత్వ ముచ్యతే తదపి పారమార్థికమేవ- భ్రాంతిజన్యత్వాభావాత్ తత్వజ్ఞానా బాధ్యత్వాచ్చ- అవిద్యాప్రపంచగత ప్రాణేభ్యః ప్రాణానాం విద్యాప్రపంచగతానాం పృథక్త్వే - ప్రాణస్య ప్రాణమిత్యాది శ్రుతిర్మానం॥

అరూపవదేవహి తత్ప్రధానత్వా దితిసూత్రే అరూపస్య నిర్విశేషస్య ప్రాధాన్యముక్తం- త్రిపాద్రూపత్వాత్ - తేన సవిశేషస్య బ్రహ్మణః అప్రధానత్వమేవ భవతి- సమసత్తాకం ఏకపాద్విభూతిరూపత్వాత్- న మిథ్యాత్వం॥

సృష్టివాక్యానాం స్వార్థే సృష్టౌ తాత్పర్యాభావేపి - నకార్య మిథ్యాత్వే తాత్పర్యం- కింతు సృష్టస్య విద్యాప్రపంచస్య సనాతనత్వే- ప్రకృతింపురుషంచైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపీతి భగవద్వచనాత్ - పరమాత్మస్వరూప వైభవయో ర్విభాగస్యత్వాదనేచ॥

యుగపత్ప్రపంచద్వయభానం విరోధాదేవా సంగతమిత్యయుక్తం రామకృష్ణాదీనాం ప్రపంచద్వయభాన దర్శనాత్- అన్యథా సర్వజ్ఞత్వమేవ నస్యాత్॥

వైకుంఠ కైలాసాదీనాం కారణకత్వాగతానాం చిన్మయత్వాత్పరమార్థసత్యత్వాదవ్యక్తాత్పరస్థత్వాచ్చ నావిద్యాప్రపంచగత ద్విపరార్థకాలమాత్ర స్థాయి కార్యబ్రహ్మలోకాంతర్భావః - పరమేశ్వరస్య ధర్మసంస్థాపనా ద్యర్థజన్మవచ్చాపాదినిమిత్తవశాత్తల్లోకవాసినాం జయవిజయాదీనాం జన్మప్రాప్తేరవిద్యాకృతత్వాభావాత్॥

విద్వద్వ్యజ్వభిర్భాష్యకారాదిభిశ్చ- నిర్గుణబ్రహ్మసాక్షాత్కారఇతి- వేదాంతవేద్యం నిర్విశేషమేవేతి- సవిశేషస్య ఉపాస్యత్వమేవేతి- ఉపాసనార్థత్వేన కల్పితయో ర్నామరూపయో రుపాసనావిధిశేషస్య సవిశేషస్యచ మిథ్యాత్వమేవేత్యాది యదుక్తం తదసత్- నిర్విశేషస్య సాక్షాత్కారవిషయత్వా సిద్ధః అవేద్యత్వాత్ - నతదక్షాతికశ్చనేతి శ్రుతేః- నసన్తన్నాసదుచ్యత ఇతిస్మృతేశ్చ- ముద్గలోపనిషది నామరూపజ్ఞానాగోచరం సంసారిణా మతిదుర్విజ్ఞేయమితి- సంసారిణాం దేవానా మృషీణాంచ దుర్విజ్ఞేయత్వోక్తేశ్చ- వేదాంతవేద్యం న నిర్విశేషం- కింతు సవిశేషమేవాథ యజ్ఞరూపం- నిర్విశేషస్య- అద్రేశ్యమగ్రాహ్య మస్థూల మనస్వేత్యాదినిషేధ ముఖధర్మై రుపాస్యత్వమేవ-దుర్విజ్ఞేయస్యా ప్యుపాసనా-సంభవాత్ -సవిశేషంతు వేదాంతైర్వేద్యం- సత్యత్వజ్ఞానత్వానందత్వాదిస్వరూపధర్మైస్సర్వజ్ఞత్వ సర్వాత్మత్వాదితటస్థధర్మైశ్చోపాస్యంచభవతి-తత్ర హిరణ్య శ్మశ్రుత్వ హిరణ్యబాహుత్వాదయోధర్మా స్స్వతస్సిద్ధాః కృష్ణదంతత్వకరాళవక్త్రత్వాసితాం

బరత్వాదయో ధర్మాః ఫలవ దుపాసనార్థం కల్పితాః. తేషామపి బుద్ధి పూర్వ కల్పితత్వాత్ భ్రాంతిజన్యత్వాభావా త్తత్త్వజ్ఞానాబాధ్యత్వాచ్చ న మిథ్యాత్వం కింతు కల్పితత్వమేవ రజ్జుత్వాదివత్. ఉపాసనావిధిశేష త్వమపి న మిథ్యాత్వప్రయోజకం. కుత్రా ప్యస్మాభి ర్దృశ్యత్వ జడ త్వాదీనాం మిథ్యాత్వసాధకత్వం నోక్తం. కింతు. అవిద్యాప్రపంచే అజ్ఞై రనుభూయంత ఇత్యుక్తం. నిర్విశేషబ్రహ్మోపాసకానా మపి సవిశేషప్రాప్తి రపరిహార్యేతి గీతాద్వాదశాధ్యాయే తే ప్రాప్నువంతి మామేవేత్యాదినా సాక్షాద్భగవతైవోక్తం. తస్య కియద్భిర్వా పండితై ర్మిథ్యాత్వం కథంవోచ్యతే. యద్యపి కేచన తర్కకుశలా మిథ్యాత్వం సాధయామ ఏవే త్యభిమన్యంతే తథా ప్యాభాసీ భవం త్యేవ తేపి తర్కాః. నైషాతర్కేణ మతిరాపనేయేతి శ్రుతిస్తర్కా నపనేయత్వం బ్రవీతి॥

స్వతస్సిద్ధం వస్త్వవిద్యావృతం సత్ శ్రవణాది ప్రయత్నవతా మభివ్యక్తం చే త్తస్య విధుర పరిభావిత కామినీ సాక్షాత్కారవ న్మిథ్యాత్వం బ్రువన్ మందమతిః కథ మభ్రాంతో భవేత్ కథంవా పురుషార్థభాజనం భవేత్॥

తథా విద్వాన్నామరూపా ద్విముక్తఇతి శ్రుతి ర్విదేహముక్తస్య నామరూపవిముక్తిం బ్రవీతి స్వాత్మైవ ప్రమాతుర్విలీనత్వాత్ జీవన్ముక్తస్య త్వవిద్యాప్రపంచగత నామరూపవిముక్తిరేవ. ఏవమేవాస్య పరిద్రష్టురిమాః షోడశకలాః పురుషాయణాః పురుషం ప్రాప్యాస్తం గచ్ఛంతిభి ద్యేతేతాసాం నామరూపే పురుషఇత్యేవంప్రోచ్యతే ఇత్యాది జీవన్ముక్తిప్రతిపాదకశ్రుతౌ. పరిద్రష్టురితి సర్వజ్ఞస్య జీవన్ముక్తస్య ఇమాః అవిద్యాదశాయా మనుభూయమానాః షోడశకలాః పురుషాయణాః పురుషాధిష్ఠానకాః అజ్ఞాతే పురుషే అధ్యస్తాః పురుషం తత్త్వజ్ఞానేనప్రాప్య సాక్షాత్కృత్య. అస్తం అదర్శనం గచ్ఛంతి. అదర్శనగమనం నామాజ్ఞాతా స్తిష్ఠంతీతి నమంతవ్యం. కింతు. భిద్యేతే

తానాం నామరూపే - నామరూపే బాధితే ఏవ భవతః మిథ్యాభూతత్వాత్ - తదాసీం జీవన్ముక్తః పురుష ఇత్యేవం ప్రోచ్యతే - నతు జీవ .ఇతి మనుష్య ఇతి బ్రాహ్మణ ఇతివా ప్రోచ్యతే పురుషా భిన్నత్వాత్ - పురుషస్తు- సహస్రశీర్షా పురుషః- అథ పురుషోహ వై నారాయణోఽకామయతే త్యుక్తస్స విశేషపవాధ యజ్ఞరూపః - విద్యాప్రపంచే - పురుష ఏవేదగ్ంసర్వం- బ్రహ్మనారాయణః శివశ్చ నారాయణః శక్రశ్చ నారాయణ ఇత్యాద్యుక్తప్రకారేణ- సర్వేపురుష బ్రహ్మాత్మ సచ్ఛబ్ద ప్రతిపాద్యావేవ భవంతి- న బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రాదిశబ్దైః పరిచ్ఛిన్న వ్యక్తిబోధక భిన్నభిన్న నామభి ర్వ్యవహ్రియంతే అవ్యవహార్యత్వాత్ - ఉక్తంహి వాసిష్ఠే- దేశకాల క్రియాలోకరూప చిత్తాత్మ సత్పదం- దేశకాలాది శబ్దార్థ రహితం నచ శూన్యకం - పిండత్వం నాస్తి భూతానాం శూన్యత్వంచా ప్యసంభవాత్ - అతఏవ మనోనాస్తి శేషం సత్తత్తవ స్థితిః- బోధస్యాంతరిదం విశ్వంస్థితమేవరఘూద్వహ- స్తంభ స్యాంతర్యథా శాలభంజికా ప్రకటీకృతేతి॥

తథా విద్యాన్నామరూపా ద్విముక్త ఇతి శ్రుతిర్విదేహముక్తిం- బ్రవీతి- జీవన్ముక్తస్య భ్యుపగమేపి- భిద్యేతే తాసాం నామరూపే ఇతి పూర్వోక్త ప్రకారేణావిద్యకాభ్యాం నామరూపాభ్యాం విముక్త ఇతి యోజ్యం- దేహపాతా నంతరం జీవన్ముక్తిం వేదాంతవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థా ఇత్యాది శ్రుతిరపి దర్శయతి- తత్వజ్ఞా దేహత్రయ మావిద్యకం విధూయ శుద్ధసత్వాభూత్వా బ్రహ్మణ స్స్వరూపభూతేషు లోకేషు యథేష్టంచిరకాలం విహృత్య పరాంతకాలే పరస్య శుద్ధసత్వస్య అంతకాలే విలీనతామయే పరామృతాత్ - విశ్వరూప విహారాదపి పరిముచ్యంతి- విదేహముక్తా భవంతీత్యర్థః- సత్వస్యాంతకాలో నవిరన్వయనాశః- కింతు విలీనతైవ- అవిద్యాప్రపంచస్యైవ నిరన్వయనాశః స్వకారణావిద్యయాసహ బాధితత్వాత్ - నతు శుద్ధసత్వస్య-జీవన్ముక్తస్య విద్యాప్రపంచభానం ప్రారబ్ధక్షయపర్యంతం సప్రతిబంధం- ప్రారబ్ధక్షయే నిష్ప్రతిబంధంచేతి- తస్య తావదేవ చిరమితి శ్రుతి బ్రూ

పీతి- యానిశా సర్వభూతానాంతస్యాం జాగర్తిసంయమీ - యస్యాం జాగ్రతిభూతాని సానిశాపశ్యతోమునేరితి స్మృతిరపి జీవన్ముక్తస్యవిద్యాప్రపంచే జాగరూకతా మవిద్యాప్రపంచే నిశాప్రాయతాం అజ్ఞస్య తద్వైపరీత్యంచ దర్శయతి- విదుషాం విద్యాప్రపంచానుభవ స్తత్త్వజ్ఞానఫలమేవ- నతపోంతరఫలం - విదేహముక్తౌ సుషుప్తౌచానుభవస్యైవాభావఇతి- భాష్యకృతా- పూర్వవ్యాఖ్యాతృభిః పరమేశ్వర స్వరూపత్వే నోక్తం అగ్ని ర్మూర్ధేత్యాది నోక్తం త్రైలోక్యశరీరాత్మకం కార్యవర్గమధ్య పతితమితి నిరస్య - కారణాత్మకం విశ్వరూపం పురుషఏవేదంవిశ్వం కర్మేత్యాద్యుత్తరవాక్య ప్రతిపాదితమేవ పారమేశ్వరం రూపమిత్యుక్తం తస్మా త్పురుషఏవేదం విశ్వం కర్మేతి వాక్యస్య మదుక్తఏవార్థస్సాధుః- నత్వదుక్తరీత్యా యజ్ఞదానాదిరూపం బాధాసామానాధికరణ్యంవా సాధు- యోబ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మా ఇత్యుక్తస్య కార్యబ్రహ్మజనకస్య పరమేశ్వరస్య అవ్యక్తాత్పరస్తనస్య సవిశేషరూపత్వేన బాధాసామానాధికరణ్యా నౌచిత్యాత్- యజ్ఞదానాదీనాం కార్యరూపాణాం తత్రాసంభవాచ్చ- పురుషఏవేదం విశ్వమితి శ్రుతిస్సవిశేష నిర్విశేషోభయరూపం సమగ్రం బ్రహ్మప్రతిపాద్య తద్జ్ఞానా దవిద్యాగ్రంధివికిరణరూప పురుషార్థం దర్శయతి-

బ్రహ్మసూత్రేషు ద్వితీయాధ్యాయ తృతీయపాదేనిర్ణీతావియదాదయః విజ్ఞానమన ఆదయ శ్చవిద్యాప్రపంచగతా ఏవ తేషాం సత్యత్వమేవ ద్యోతితం- చతుర్థపాదే తథా ప్రాణా ఇత్యాదినా నిర్ణీతాస్త్వవిద్యాప్రపంచగతా స్తేషాం మిథ్యాత్వమేవ ద్యోతితం కిం బ్రామ్యథ- బ్రహ్మసూత్రతాత్పర్యదీపికాయాం మస్మాభిస్సోపపత్తికం సప్రమాణంచ సమ్యగ్వ్యుత్పాదితం పునరవలోకయంత్వ పాక్షికదృష్ట్యా ప్రాణస్య ప్రాణముతచక్షుష శ్చక్షురిత్యాది శ్రుతిషు షష్ఠ్యంత ప్రథమాంత ప్రాణాదిశబ్దాభ్యా ముభయప్రపంచగతాః ప్రాణాదయః పృథక్ ప్రతిపాద్యంతఏవ- కింతు- విద్యాప్రపంచగతానాం బ్రహ్మాభేదేన ప్రతిపాదనంభవతి- జ్ఞానకర్మసముచ్చయో ఽస్మాభిర్నోక్తః - జ్ఞానాదే

వతు కైవల్యమితి శ్రుత్యా కైవల్యదానే జ్ఞానస్య కర్మసహాయాపేక్షా భావాత్- కింతు జ్ఞానోత్పత్తావే ఆరాదుపకారకత్వం కర్మణాముక్తం భాష్యకృతా అజ్ఞస్య కామినఏవ కర్మాణీతి కర్మణాం జ్ఞానసాధనత్వ మాచ్ఛాదితం॥

తటస్థేశ్వరస్య పత్యురసామంజస్యాదిత్యాదిసూత్రై) జగత్కారణత్వ నిరాసేపి- తదుపాసకానాం మిథ్యాత్వభ్రాంత్యభావాత్సత్యతాబుద్ధేశ్చ- భగవతా యోయోయాంయాం తనుం భక్తశ్శ్రద్ధయార్చితు మిచ్ఛతి- తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాంతామేవ విదధామ్యహ మిత్యాదినా ఇహచాముత్రచ పరిచ్ఛిన్నఫలత్వం- క్రమశః తత్వజ్ఞానప్రాప్తించ దర్శయిత్వా - సేశ సర్వజగన్మిథ్యాత్వవాదినాంతు నచ తత్పే) త్యనో ఇహేత్యాదినా నిష్ఫలత్వమేవ దర్శితం- కింబహునా॥

తస్మాన్ముముక్షుభి ర్మామకవచ్చ సర్వే సత్పురుషా ఈశ్వర మిథ్యాత్వ భ్రమ మపాస్య తత్సత్యతానిశ్చయేన విహితకర్మానుష్ఠానైః ధ్యానైః శ్రవణాదిభిశ్చ పరమేశ్వరమనన్యభావే నారాధయంతు- భాష్యే- పూర్వప్రవృత్తిత సంస్కారనైరపేక్ష్యేణ పూర్వపూర్వానుభవజన్య భ్రమసంస్కారాదేవాధ్యాస ప్రవాహో బీజాంకురాదివదనాది రిత్యుక్తం- తత్ర మిథ్యాభూతయో రధ్యాస సంస్కారయో ర్బీజాంకురయో ర్జగన్మకర్మణోశ్చ పరస్పర కార్యకారణభావోఽన్యోన్యాశ్రయదోషగ్రస్తః పరస్పర భేదశ్చ భ్రాంతిమాత్రరూపః. ద్విత్వేఽన్యకర్మణోర్యస్య బీజాంకురతయాన యోః- విపశ్చిత్పశవే తస్మై మహాతేస్తు సదా నమఇతి వాసిష్ఠవచనాత్- కార్యకారణభేదశ్చ కారకవ్యాపృతిస్తథా- ఉత్పత్తిశ్చ వినాశశ్చ తథైనాధకక్రియాపిచ- నామరూపవిశేషశ్చ సర్వం భ్రాంత్యా ప్రసిధ్యతీతి సూతసంహితావచనాచ్చ॥

తస్మాదవిద్యాయా అనాదిత్వం చాజ్ఞదృష్టికల్పితమేవ భ్రాంతిమాత్రం చిదాభాసానాం కదాచిదేవ ప్రసక్తత్వాత్- తత్వజ్ఞాన బాధ్యత్వాచ్చ నహి మిథ్యాభూతస్యా సతస్సాదిత్వమనాదిత్వం ఉత్పత్త్యా

దికంవా వస్తుసద్భవతి- కింతు - శబ్దజ్ఞానానుపాతీ వస్తుశూన్యో వికల్పఇత్యుక్త వికల్పమాత్రమేవ- భాష్యేప్యుక్త మంధపరంపరైవానాదిత్వ కల్పనేతి- అత ఆభానరూపా- అవిద్యాశబలా చిదేవ - అధ్యాస సంస్కార జన్మకర్మబీజాంకురాది సర్వమిథ్యావికల్ప కారణమితి వక్తవ్యం- ఉక్తంహి వాసిష్ఠే - సంవిత్తౌ జన్మబీజస్య యోంతస్థోవాసనారసః- సకరోత్యంకురోల్లాసం తమసంగాగ్నినాదహేతి॥

అవిద్యాచాభాసానాం కదాచిదేవ ప్రసక్తా - యత్ర వేత్తితు జీవత్వం తత్రావిద్యేతి తిష్ఠతీతి వాసిష్ఠవచనాత్ - అనాదిత్వే నివృత్త్యభావప్రసంగాచ్చ- అత శ్చిదాభాసానా మవిద్యావరణాత్ప్రాగ్విద్యా ప్రపంచానుభవః ప్రమారూప స్సంభవత్యేవ- తజ్జన్యసంస్కారా త్తత్తాంశ ప్రమోషే ణాధ్యాస శ్చావిద్యాదశాయాం సంభవతీతి సత్యావిద్యాప్రపంచానుభవజన్య సంస్కారాదేవాది మాధ్యాసవ్యక్తి సంభవ ఇత్యపి నిరవద్యం॥

అధ్యాసోనామా తస్మిం స్తద్బుద్ధి రిత్యుక్తం- సచ బుద్ధిపూర్వకో భ్రాంతిమూలకశ్చేతి ద్వివిధః- యథాతూలే రజ్జుబుద్ధిర్బుద్ధి పూర్వవివర్తత్వాత్తూల సమసత్తాకవిషయః- రజ్జౌ సర్పబుద్ధిస్తు భ్రమమూల వివర్తత్వా ద్విషమసత్తాకవిషయ స్తథా- పరమాత్మని బుద్ధిపూర్వవివర్తో విద్యాప్రపంచః పరమాత్మ సమసత్తాకః పరమార్థసత్యః- చిదాభాసే భ్రాంతిమూలవివర్తో౽ విద్యాప్రపంచో విషమసత్తాకో మిథ్యాభూతః- స్మృతిరూపః పరత్ర పూర్వదృష్టావభాస ఇత్యధ్యాసలక్షణవాక్యే- స్మృతిరూపః స్మర్యమాణ సదృశః- పరత్రాయోగ్యాధికరణే- పూర్వదృష్టావభాసః- పూర్వదర్శనసంస్కారా దవభాస ఇతివ్యాఖ్యాతం - తత్ర - ప్రాథమికాధ్యాసే పూర్వదృష్ట విద్యాప్రపంచ సంస్కారాదితి వక్తుముచితం- తథాపి- శ్రుతిస్మృత్యాది బహు ప్రమాణసిద్ధ విద్యాప్రపంచాపలాప తాత్పర్యేణ తథానోక్తం॥

అధ్యారోపాపవాదాభ్యాం నిష్ప్రపంచం ప్రపంచ్యత ఇత్యత్రా

విద్యాప్రపంచస్యై వాధ్యారోపాపవాద శ్చోక్తః - మిథ్యాభూత త్వాత్ - నతు విద్యాప్రపంచస్య- తస్యాపవదితు మశక్యత్వా త్పురు షార్థరూపత్వాచ్చ- తస్య ప్రపంచశబ్దేన నవ్యవహార శ్రుతిస్మృతిషు కింతు బ్రహ్మత్వాదిశబ్దైరేవ- మృత్తి కేత్యేవ సత్యమితిన్యాయాత్ - ని ష్ప్రపంచ మిత్యత్రాపి- ననిర్గుణాం కూటస్థం బ్రహ్మోచ్యతె - తస్య ప్రపంచితు మశక్యత్వాత్ - కింతు- సాధిభూతం సాధిదైవం సాధియజ్ఞం చ సవిశేష నిర్విశేషోభయరూపం బ్రహ్మ॥

నమోస్త్వనంతాయేతి మంగళార్థత్వేన గ్రంథాదా వుదా హృతపన మంత్రే- అనంతమూర్తే రనంతనామవత స్సవిశేష నిర్విశే షోభయరూపస్య పరమపురుషస్య శాశ్వతత్వం సహస్రకోటి యుగధా రిత్వం చోక్తం- ఏవం-ఏకోవిష్ణుర్మహద్భూతం పృథగ్భూతా న్యనేక శః- త్రీన్ లోకా న్వ్యాప్యభూతాత్మా భుఙ్క్తే విశ్వభుగవ్యయ ఇతిమం త్రేపి- లోకత్రయంవ్యాప్య- అనేకశః పృథగ్భూతా న్యనుభవతో భూ తాత్మనః పరమపురుషస్యావ్యయత్వ ముక్తం- తత్ర కస్య మిథ్యాత్వ ముచ్యతే దుర్భగై ర్మిథ్యాత్వానాదిభిః॥

నాస్మద్గ్రంథేషు శంకరాచార్యదూషణం కుత్రాప్యస్తి నచ త స్మిన్ భక్తిరున్మూలితా- అస్మాభి ర్గురుపరంపరాయా మారాధ్యంత ఏవహితే- కింతు-సదాశివసమారంభాం బాదరాయణమధ్యమామితి పు రాతనపాఠమపలప్య- శంకరాచార్య మధ్యమామితి కల్పయిత్వా - పు రాణాది ప్రాశస్త్యంవా నిరస్యత ఇతి వస్తుగతిరితి బాదరాయణప్రణీ త పురాణ భారత భాగవతాదిక మధఃకృత్య- నేశ సర్వజగన్మిథ్యాత్వ బోధకం భాష్యత్రయమేవ పరమం ప్రమాణమితి- శంకరస్సాక్షాత్కై లాసవా స్యేవేతి యదుచ్యతే కైశ్చి త్తత్తదుక్తిభిరేవపరతంత్ర ప్ర జ్ఞత్వాజ్ఞత్వాది ద్యోతనా త్సాక్షాత్కైలాసవాసినోపి మిథ్యాత్వకథ నాచ్చ నిరాకృతం- శంకరాచార్యైః ప్రథమమేవ వయసి కస్య చిద్గురో ర్నికటా త్పూర్వపక్షభూతం బాదరిమతం సర్వమిథ్యాత్వబోధకం పరి

గృహ్య తదనుసారేణ శ్రుతిస్మృతిసూత్రవాక్యానా మసదర్థాన్ క ల్పయిత్వా- అపవిత్రైః కుతర్కై ర్యద్భాష్య మమంగళం ప్రణీతం- తస్య నాస్తికతా సంపాదకత్వాత్ సాక్షాద్భగవతా- అసత్య మప్రతిష్ఠం త ఇత్యాదినా దూషితత్వాత్ - బహుభి స్సత్పురుషై రనాదృతత్వా త్పరమేశ్వర భక్త్యున్మూలకత్వాచ్చ నాధ్యేతవ్య మిత్యుక్తం - తదుప బృంహణానిచ - గౌడబ్రహ్మానందీ కల్పతరు పరిమళ పర్యంతా న్యుక్త హేతుభిరేవ నాధ్యేతవ్యా నీత్యుచ్యతే॥

కింతు - కించిద్వ్యుత్పన్న యాధియా - పదపదార్థజ్ఞ బోధనోత్పన్న బు ద్ధినా - శ్రుతిస్మృత్యాదితాత్పర్యం నిశ్చిత్య - పరమేశ్వరమనన్య భ క్త్యా సమారాధ్యభవ సాగర స్తీర్యత ఇత్యుచ్యతే - ఉక్తంహి వాసిష్ఠే అన్యథా శాస్త్రగర్తేషులుఠతాం భవతామిహ - భవత్యకృత్రిమా జ్ఞా నాంకలై ర్విపినవివర్తి రితి

జ్ఞానంచ సంసార తారకం భగవదు పదిష్టమమానిత్వం ముముక్షిత్వ మహింసా క్షాంతి రాజ్జవమిత్యాదిలక్షణమేవ - నశాస్త్రపాండిత్య మా త్రంక్షేయంచ - అనాదిమత్పరంబ్రహ్మన సత్తన్నాసదుచ్యతే - సర్వ తః పాణిపాదంతత్సర్వతోక్షి శిరోముఖమిత్యాదినోక్తంస విశేషనిర్విశే షోభయరూపమేవ - న కేవలకూటస్థాచలమాత్రం.

తత్సాధనంచ - గీతాప్రథమషట్కప్రతిపాదితం - ఫలత్యాగ పూర్వకస్వస్వవిహితనివృత్తికర్మధ్యాన భక్త్యాదికమేవ - నత్వాలస న్యాసరూపమిత్యుచ్యతే

కృతత్రేతాదియుగేషు కపిలకణాదాదిమహర్షి ప్రణీతాన్యపి - సాంఖ్యాదితంత్రాణి - ప్రధానపరమాణ్వాది కారణత్వాంశేన నిరస్తాని . ద్వి సహస్రపూర్వకాల ప్రణీతశాంకరభాష్యస్యనేన సర్వజగన్మిథ్యాత్వ బోధకస్యనిరసకకోదోషః - యథాత్రిస్తాత్ర స్థదోషాంశనిరసనేపితద్ య మహర్షిత్వకృతం మహత్వంనాపగతం - తద్వచ్ఛాంకరభాష్యని

రసనేపి - తత్కృతబహుసగుణస్తోత్ర సంపాదితంతదీయమాస్తికత్వం లోకపూజ్యత్వంచనాపగచ్ఛతీతిసంతోష్టవ్యం

బాదరాయణసిద్ధాంతసోమగోష్ఠమతమహాంబుధౌ
అద్వైతానందతీర్థేనకేనాపునరిహోద్ధృతః
కృతంకరిష్యమాణంచ ఖండనాభాసమాదితః
నివార్యసత్ప్రక్రియయాప్రభామండనమీరితం
నమోస్త్వనంతాయసహస్రమూర్తయే సహస్రపాదాక్షిశిరోరుబాహవే - సహస్రనామ్నే పురుషాయశాశ్వతే సహస్రకోటీయుగధారిణేనమః

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీమత్సదానందతీర్థ శిష్య శ్రీమద్వ్యాసప్రసాదాసాదిత తత్త్వనిశ్చయ శ్రీఅద్వైతానందతీర్థ విరచితం ప్రభామండనం సంపూర్ణమ్.

ఓంతత్సత్.

శ్రీమదుమామహేశ్వరాభ్యాంనమః
శ్రీలక్ష్మీనారాయణాభ్యాంనమః
శ్రీమహాగణాధిపతయేనమః
శ్రీమద్గురుభ్యోనమోనమః

ఛాందోగ్యోపనిషత్.

షష్ఠః ప్రపాఠకః.

నమోస్త్వనంతాయ సహస్రమూర్తయె సహస్రపాదాక్షి శిరోరుబాహవే - సహస్రనామ్నే పురుషాయశాశ్వతె సహస్రకోటియుగధారిణేనమః ౧ శివరామసదానందతీర్థాన్ గురుతమాన్ గురూన్- వాణింగణపతిం వ్యాసంప్రణమామిముహుర్ముహుః॥

హరిః - ఓం - ఆప్యాయంతుమమాంగాని వాక్ప్రాణశ్చక్షుశ్శ్రోత్రమథో బలమింద్రియాణిచసర్వాణి సర్వంబ్రహ్మోపనిషదం మాహం బ్రహ్మనిరాకుర్యాం మామాబ్రహ్మనిరాకరోద నిరాకరణమస్త్వనిరాకరణం మే అస్తుతదాత్మని నిరతేయఉపనిషత్సు ధర్మాస్తేమయిసంతు తేమయిసంతు

ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.

ఉ- హరిఃఓం- శ్వేతకేతుర్హారుణేయఆస - తగ్ంహపితోవాచ - శ్వేతకేతోవసబ్రహ్మచర్యం - నవైసోమ్యాస్మత్కులీనోఽననూచ్యబ్రహ్మబంధురివ భవతీతి॥ ౧

తాత్పర్యదీపికా ప్రారంభః

ఆరుణేయః- ఆరుణేరపత్యం- శ్వేతకేతునామా- హకిల- పూర్వకాలేఆస - తంహపుత్రం- పితాఆరుణిః- ఉవాచ- కిమితి- శ్వేతకేతో-

బ్రహ్మచర్యం - అధ్యయనార్థం గురుకులవాసం వసేతి- కుతః- హేసో మ్య- సోమవత్ప్రియదర్శన - అస్మత్కులీనః కోపి- అననూచ్య- శాస్త్ర మనధీత్య - బ్రహ్మబంధుః - బ్రాహ్మణబ్రువఇవ - నవై- నైవభవతీతి- నాస్య బ్రహ్మవిత్కులేభవతీతిశ్రుతేః॥ ౧

శ్రు-సహద్వాదశవర్ష ఉపేత్యచతుర్విగ్ం శతివర్షస్సర్వాన్ వేదానధీత్యమహామనా అనూచానమానీ స్తబ్ధఏయాయ తగ్ంహపితోవాచ॥ ౨

సహ- శ్వేతకేతుఃకిల- ద్వాదశవర్షః- తత్పరిమితవయాః ఉపే త్య- గురుసన్నిధంప్రాప్య-ద్వాదశసమగురుశుశ్రూషాం కృత్వా - చతు ర్విగ్ంశతివర్షః- తత్పరిమితవయాభూత్వా - సర్వాన్ చతురోవే దానధీత్య తదర్థమపిబుధ్వా- మహామనాః- అహమేవమహానితిమనో యస్యతథా అనూచానమాని - స్వసర్వజ్ఞతాంమన్యమానః - అతఏవ స్తబ్ధః- జ్యేష్ఠగురుపిత్రాదిషు - విధేయతాశూన్యస్సన్ - ఏయాయ- పి తృసమీపమాగతః - తంహతథాపిధంపుత్రం దృష్ట్వాపితోవాచ ॥ ౨

శ్రు॥ శ్వేతకేతోయన్ను సోమ్యేదంమహామనా అనూచానమా నీ స్తబ్ధోస్యుతతమాదేశమ ప్రాక్ష్యో యేనా శ్రుతం శ్రుతం భవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమితి - కథన్నుభగవస్స ఆదేశోభవతీతి॥ 3

హే శ్వేతకేతో- హేసోమ్య - యన్న్విదం- కిమిదంన్ను - త్వం మహామనా అనూచానమాని స్తబ్ధశ్చాసి - యేనోపదేశేన - అశ్రుతం అమతం అవిజ్ఞాతంచవస్తు - శ్రుతం మతం విజ్ఞాతంచభవతి తమాదేశం ఉపదేశం- అప్రాక్ష్యఉత- గురుంపృష్టవానసికిమితి - తంపితరంపుత్రఉవా చ- హేభగవః- భగవన్- సతాదృశఉపదేశః కథంనుభవతీతి - అశ్రుత స్యశ్రుతత్వం అమతస్యమతత్వం అవిజ్ఞాతస్య విజ్ఞాతత్వంచన సంభవతీతి పుత్రాభిప్రాయః॥ 3

శ్రు॥ యథాసోమ్యైకేనమృత్పిండేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం
స్యాద్వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ
సత్యం ॥ ౪

హేసోమ్య- యథా- ఏకేనమృత్పిండేన విజ్ఞాతేనసతా - సర్వం మృణ్మయం ఘటశరావాదియత్రకుత్ర చిద్దృష్టం తత్సర్వం - మృణ్మయంమృత్కార్యం మృదేవేతిచవిజ్ఞాతమేవభవేత్ - మృదారబ్ధత్వాత్ - వికారః- ఘటశరావాద్యాకారస్తు- నామధేయం నామమాత్రం-తచ్చ వాచారంభణంవాగారబ్ధనతుమృదారబ్ధం - అతో నానాభాషాభేదభిన్నం నామధేయంమృద్జ్ఞానేనజ్ఞాతం - మృత్కార్యంతు సర్వంజ్ఞాతమేవఖలు - అతోమృదభిన్నే ఘటశరావాదౌ- మృత్తికేత్యేవ- మృత్తికేతివ్యవహృతిరేవ- సత్యం- సాధ్వీత్యర్థః- అత్రమృత్తికాయాస్సత్యత్వం ఘటాదేర్మిథ్యాత్వం వావక్తుంనప్రవృత్తమిదంవాక్యం - కింతు కారణవిజ్ఞానాత్సర్వకార్యవిజ్ఞానం భవతీత్యర్థఃదృష్టాంతత్వేనోదాహృతం - అన్యథామృత్తికైవ సత్యమిత్యుచ్యేత- అత్రతుమృత్తికేత్యేవ సత్యమితీతి శిరస్కృతయామృత్తికాశబ్ద ప్రయుక్తఇతియథోక్త ఏవార్థః స్సాధుః ॥ ౪

శ్రు॥ యథాసోమ్యైకేనలోహమణినాసర్వంలోహమయం విజ్ఞాతం
స్యాద్వాచారంభణం వికారోమనామధేయం లోహమిత్యే
వసత్యం ॥ ౫

లోహమణిరయఃపిండః - సర్వం లోహమయం లోహకార్యం కుద్దాలకుఠారాది - శేషంపూర్వవత్ ॥ ౫

శ్రు॥ యథాసోమ్యైకేన నఖనికృంతనేన సర్వంకార్ష్ణాయసంవి
జ్ఞాతగ్ స్యాద్వాచారంభణం వికారోనామధేయం కృష్ణాయ
సమిత్యేవసత్యం ఏవగ్ం సోమ్యసఆదేశోభవతీతి ॥ ౬

ఏకేననఖనికృంతనేనకృష్ణాయసః కార్యేణవిజ్ఞాతేనసతా - సర్వం కార్ష్ణాయసం- కృష్ణాయసః, కార్యంవిజ్ఞాతమేవభవేదిత్యాది పూర్వవత్ ఏవంయథాదృష్టాంతః - తథాసఆదేశః బ్రహ్మోపదేశోభవతీతి - సర్వస్య

విద్యాప్రపంచస్యసాక్షాత్ - బ్రహ్మకార్యత్వాత్ - బ్రహ్మణ్యేకస్మిన్ జ్ఞాతేసర్వాంతత్కార్యం జ్ఞాతంభవతీత్యభిప్రాయః ॥ ౬.

శ్రు॥ నవైనూనం భగవంతస్త ఏతదవేదిషుర్యద్ధ్యే తదవేదిష్యన్ కథంమేనావక్ష్యన్నితి భగవాంస్త్వేవమేతద్బ్రవీత్వితి - తథాసోమ్యేతి హోవాచ॥ ౭॥ ఇతిప్రథమః ఖండః॥

తేభగవంతః- పూజ్యాస్తేగురవః- నూనం- నిశ్చయేన- ఏతత్ - ఆదేశనం- నవై వేదిషుః- నైవవిదితవంతః- ఏతత్ ఆదేశనం- యద్యవేదిష్యన్-జ్ఞాతవంతశ్చేత్ -మేమహ్యాం అత్యంతప్రియశిష్యాయ సర్వము పదిశ్య ఏతదుపదేశనం- కథంనావక్ష్యన్నితి- కుశ్శోన్నోపదిశేయుస్స్మేతి- అతోహేతోర్భగవాంస్త్వమేవ-మెమహ్యాం-తత్ అపదేశనం బ్రవీత్వితి పుత్రస్యశ్వేతకేతోర్వచనం- హేసోమ్య- తథాఽస్త్వితిపితోవాచ॥౭॥

శ్రు॥ సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదేక మేవాద్వియం - తద్ధైక ఆహురసదే వేదమగ్రఆసీదేక మేవాద్వితీయం - తస్మాద సతస్సజ్జాయత॥ ౧॥

హేసోమ్య - ఇదంవక్ష్యమాణము పంచీకృతం చరాచరాత్మకం జగత్ అగ్రేసృష్టేః పూర్వం- ఏకమేవా ద్వితీయం- సజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేదశూన్యం- సదేవ- సత్తాసామాన్యరూపమేవ- ఆసీదితినామరూపాత్మనా విభక్తం విశేషరూపం కించిదపినాసీదిత్యర్థః - ఏకే శూన్యవాదినస్తు- తద్ధ- సృష్టేః పూర్వంవిద్యమానం వస్తుకిల - అసత్ శూన్యమేవ- ఏకమేవాద్వితీయం- సజాతీయాది భేదశూన్యమాసీత్ - తస్మాదసతశ్శూన్యాత్ - సజ్జాయత- నామరూప విశేషాత్మకంజగత్సర్వము జాయతేత్యాహుః॥ ౧

శ్రు॥ కుతస్తుఖలు సోమ్యైవం స్యాదితిహోవాచ- కథమసతస్సజ్జాయేతేతి - సత్త్వేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం॥ ౨॥

హేసోమ్య - కుతస్తుఖలు- కథంనుకిల- ఏవంశూన్యరూపంస్యాత్ భవేదితిహోవాచపితా- తదేవదర్శయతి- అసతః శూన్యాత్ - స

త్ - సద్రూపంజగత్ - కథంజాయేతేతి- లోకేఆసతో వంధ్యాపుత్రా దేః కస్యచిత్కార్యస్యోత్పత్త్యదర్శనాదితిభావః- తస్మాత్ - హేసోమ్య- ఇదం సద్రూపంజగత్ - అగ్రే- సృష్టేః పూర్వం ఏకమేవాద్వితీయం- సజాతీయాది భేదశూన్యం- సదేవతు- సత్తాసామాన్యరూపమేవకిల- ఆ సీదితి- ఇదంసదేవాసీ దిత్యుక్త్వా కార్యకారణయో రభేదసామానాధిక కరణ్యమేవోక్తం॥ ౨॥

శ్రు॥ తదైక్షతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి - తత్తేజోఽసృజత - తత్తేజఐక్షతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి - తదపోఽసృజత- తస్మాద్యత్రక్వచశోచతిస్వేదతే వాపురుష స్తేజస ఏవతద ధ్యాపోజాయంతే॥ 3

తత్ - సత్తాసామాన్యరూపం - బహుస్యాం - సజాతీయాదిభేద వత్స్యాం- ప్రజాయేయ- తత్తద్విశేషరూపేణావిర్భవేయమితి - ఐక్ష త- ఈక్షణాంకృతవత్ - ఏతేన సద్రూపస్యచిద్రూపతాదర్శితాభవతి - అన్యథాజడత్వే ఈక్షణాసంభవాత్ - ఈక్షతేర్నాశబ్దమితిసూత్రే ఏత దేవనిర్ణీతం - తత్ సద్వస్తుఈక్షిత్వా- తేజః తృతీయంభూతం- ఆకాశ భావాపన్నం వాయుభావాపన్నంచసత్ - తేజః - అసృజతేత్యుచిత్యా న్నిర్ణేయంభవతి- తత్తేజః- తేజోభావాపన్నంతత్ సద్వస్తు- ఐక్షత- పునరీక్షణంకృతవత్ - కిమితి - పూర్వవద్బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి - తత్ - తేజోభావాపన్నంసద్వస్తు- అపః- చతుర్థంభూతం- అసృజత- సృష్టవత్ - తస్మాదేవహేతోః- లోకేపురుషోయత్రక్వచ - యత్రకుత్ర చిత్ - శోచతి- అశ్రుమోచనంకరోతి- స్వేదతే- స్వేదవాన్భవతివా- తత్తత్ర - ఆపః తేజసఏవాధి- తేజఅధికృత్యైవజాయంతే ॥ 3

శ్రు॥ తాఆపఐక్షంత - బహ్వ్యస్స్యామప్రజాయేమహీతి - తా అన్నమసృజంత - తస్మాద్యత్రక్వచవర్షతి తదేవభూయిష్ఠ మన్నంభవత్యద్భ్యఏవతత్ దధ్యన్నాద్యంజాయతే ॥ ౪॥ ఇతి ద్వితీయఃఖండః॥

తాః పూర్వోక్తా ఆపః- రసభావాపన్నం సద్వస్త్విత్యర్థః-ఐక్షంత- ఈక్షణంకృతవంతః- కిమితి- పూర్వవద్బహ్వ్యస్స్యామ - ప్రజాయేమహీతి- తా అపః - అన్నం- పృధివీం- అసృజంత - అన్నశబ్దస్యభూమిపరత్వం - పృధవ్యధికారరూపశబ్దాంతరేభ్యఇతి సూత్రేణనిర్ణీతం - తస్మాదేవహేతోః- యత్రక్వచదేశేవర్షతిపర్జన్యః - తదేవతత్రైవ - భూయిష్ఠంసమృద్ధం అన్నంభవతి- తదేవభూయిష్ఠమన్నమితి - దేశస్యాన్నస్యచాభేదోదర్శితః- ఉక్తంహివాసిష్ఠే- బీజాంకురలికల్పానాం క్రియాపురుషకర్మణాం - ఉర్మిణివీచితరంగాణాం నాస్తిభేదోనవస్తుని - నబీంజాంకురయోర్భేదో విద్యతేఽగ్న్యౌష్ణ్యయోరివ - బీజమేవాంకురం విద్ధివిద్ధికర్తేమవమానవం - ద్విత్వంనృకర్మణోర్యస్య బీజాంకురతయోనయోః - విపశ్చిత్పశవేతస్తేమమహాతేజస్తు సదానమఇత్యాపినా - తత్ - తత్రదేశే- అన్నాద్యం వ్రీహియవాదిరూపం - అద్భ్యఏవఅధి - జలమధకృత్యైవజాయతే - అత్రప్రథమతఏవ - కధమసతస్సజ్జాయేతేత్యాదినా కార్యస్య సత్యత్వముక్తం - సదేవసోమ్యేదమితి కార్యస్య కారణాభేదోదర్శితః - నతుకార్యస్యకారణవ్యతిరేకేణాసత్వం మిధ్యాత్వసాధకం - తదైక్షతతత్తేజోఽసృజతేత్యాది నాస్పష్టైరీక్షణ పూర్వకత్వకధనాదియం మరుజలాదివన్నాజ్ఞాతసృష్టిః కింతుకటకమకుటాది సృష్టిరివబుద్ధిపూర్వకా - ప్రాజ్ఞకల్పితత్వా - త్పరమార్థసత్యా- వివర్తరూపాచేతిదర్శితం- వివర్తోహిజ్ఞానైకసాధ్యః- ఆకాశవద్వ్యాపకస్య నిష్క్రియస్య కూటస్థస్యనిర్వికారస్యచసత్తా సామాన్యస్యపరిణామారంభయోరసంభవాదితిబోధ్యం - యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదిత్యాది శ్రుత్యంతరం చ జగత్కారణస్య సర్వజ్ఞత్వమేవదర్శయతి నాజ్ఞత్వం ॥ ౪

శ్రు॥ తేషాంఖల్వేషాం భూతానాంత్రీణ్యేవబీజాని భవంత్యాండజం జీవజముద్భిజ్జమితి॥ ౧

తేషామేషాంభూతానాం - పూర్వోక్తానామపంచీకృతానాం సదుపాదానకానాం పృధివ్యప్తేజసాం - అండజం - జీవజంజరాయుజం- ఉద్భిజ్జమితిచ- బీజాని- శరీరబీజాన్యాతివాహికాని- భౌతికాని - త్రీణ్యేవ

ప్రకారాణ్యేవభవంతి- అత్రస్వేదజస్య- ఉద్భిజ్జాంతర్భావో ద్రష్టవ్యః॥ ౧

శ్రు॥ సేయందేవతైక్షతహంతాహమిమా స్తిస్రోదేవతా అనేన
జీవేనాత్మనాఽనుప్రవిశ్యనామరూపే వ్యాకరవాణీతి॥ ౨

సేయంపరాదేవతా - సద్రూపా- ఐక్షత - పునరీక్షణంకృతవత్ కిమితి- హంత- బత- అహం- సర్వజ్ఞోపి - ఇమా స్తిస్రోదేవతాః - పూర్వోక్తా స్తేజోబన్న కార్యరూపాణిజీవబీజాని శరీరాణి - అత్యంతసంయోగేద్వితీయా - అనేనవక్ష్యమాణేన- జీవేనాత్మనా- ప్రతిబింబరూపేణ - అనుప్రవిశ్య - పూర్వమేవసర్వత్రవ్యాప్తస్య ప్రకారాంతరేణ పరిచ్ఛిన్నవత్ప్రవేశాయోగాదితి ద్రష్టవ్యం- నామరూపే - తాసామేవభూతానాం భౌతికానాంచ. చిద్రూపే- వ్యాకరవాణీతి - వ్యాకృతానిజడాన్యజ్ఞజనవ్యవహారోపయోగీని కరిష్యామీతి - జీవానామవిద్యాముగ్ధదృష్టాచిన్మయాన్యతి సూక్ష్మాణిచతాన్యేవ భూతభౌతికాని నామరూపాణి- స్థూలానిజడాని దుఃఖరూపాణిచానుభూయంతే జాగ్రదాదిషు- నతేషాం పృథక్ సృష్టిః కేనాపికృతేతిభావః- అత్ర తేజోబన్నానాం అపంచీకృతానాం చిదుపాదనకత్వాచ్చిద్రూపత్వం సిద్ధమేవ తాసుదేవతాశబ్దప్రయోగేణచేతనవాచకేన - ఈక్షణకథనాచ్చస్ఫుటముక్తం - తద్ధేదంతర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూపాభ్యామేవ వ్యాక్రియతేతి - తదిదంహ - పరమేశ్వరప్రథమేక్షణసృష్టమపంచీకృతం విశ్వరూపం తర్హి-జీవస్యావిద్యావిభవకాలే - అవ్యాకృతం అనభివ్యక్తమావృతమాసీత్ - తత్పునర్నామరూపాభ్యామేవవ్యాక్రియత వ్యాకృతం స్థూలీభూతం స్వయమేవాసీదిత్యర్థః - వాసిష్ఠేప్యుక్తం - ఆధిభౌతికదేహోయం విచారేణనలభ్యతే - ఆతివాహికదేహస్తుకిల లోకద్వయేఽక్షయః - సత్త్వాతివాహికోదేహస్తత్పరం పరమార్థతః - ప్రత్యక్షం పరమం యత్తత్తదాద్యం కచనంచితః - ఆతివాహికదేహత్వం ప్రత్యక్షం ప్రథమోదితం - సత్యంసర్వగతం విద్ధిమాయైవత్వాధిభౌతికమిత్యాది - అవిద్యాచజీవస్యైవ - నతు పరమేశ్వరస్యకదాపిసంభవతి - యత్రవేత్తి తుజీవత్వం తత్రావిద్యేతితిష్ఠతి - తత్రసంసృతినామ్నాయం ధత్తేరూపం తథాస్థితమితివాసిష్ఠవచనాత్ ॥ ౨

శ్రు॥ తాసాంత్రివృతంత్రి వృతమేకైకాంకరవాణీతి - సేయందేవ
తేమా స్తిస్రోదేవతా అనేనైవ జీవేనాత్మనాఽనుప్రవిశ్య
నామరూపే వ్యాకరోత్॥ ౩॥

సేయంపరాదేవతా- తాసాంతేజో బన్నానాంమధ్యే- ఏకైకాం దేవతాంత్రి వృతంత్రివృతం- ప్రత్యేకం భూతత్రయమిళితం కరవాణీతీక్షిత్వా- ఇమాస్తిస్రోదేవతాః-అనేనైవ జీవేనాత్మనాప్రతిబింబ రూపేణాను ప్రవిశ్యతద్ద్వష్టా- నామరూపేచిన్మయే- వ్యాకరోత్ - వ్యాకృతేస్థూలీభూతే అకరోత్ - శ్రు॥ పురశ్చక్రేద్విపదః పురశ్చక్రేచతుష్పదః - పురస్సపక్షీభూత్వాపురః పురుషఆవిశదితిశ్రుత్యంతరం॥ ౩॥

శ్రు॥ తాసాంత్రివృతంత్రివృతమేకైకామకరోత్ - యథాతు
ఖలుసోమ్యేమాస్తిస్రోదేవతాస్త్రివృత్త్రివృదేకైకాభవతి
తన్మేవిజానీహీతి-౪-ఇతితృతీయః ఖండః॥

సాపరాదేవతా - సంకల్పితప్రకారేణ - తాసాం దేవతానామేకైకాం త్రివృతం త్రివృతమకరోత్ - హేసోమ్య - ఇమాస్తిస్రోదేవతాః అపంచీకృతాః - యథాతుఖలు - యేనప్రకారేణ - ఏకైకాదేవతా - త్రివృత్త్రివృత్ - ప్రత్యేకం త్రిభిర్భూతైర్మిళితాభవతి- తత్ప్రకారం - మేమత్తః విజానీహీతి పితుర్వచనం - పంచీకరణోపలక్షణం॥

శ్రు॥ యదగ్నే రోహితగ్ం రూపంతేజసస్తద్రూపం - యచ్ఛు
క్లంతదపాంయత్కృష్ణంతదన్నస్య - అపాగాదగ్నేరగ్నిత్వం
వాచారంభణం వికారోనామధేయం త్రీణిరూపాణీత్యేవ
సత్యం॥ ౧

ఆవిద్యాప్రపంచేయదగ్న్యాదికం భూతజాతం దృశ్యతే తత్త్రివృత్కృతమేవదృశ్యతే పశ్యేత్యాహ - పితా॥

అగ్నేస్సంబంధియద్రోహితం రూపందృశ్యతే తద్రూపం తేజసఏవాపంచీకృతస్య సంబంధీతివిద్ధి - యచ్ఛుక్లందృశ్యతే తద్రూపమ

పాం అవంచీకృతానాం సంబంధీతిజానీహి - యత్కృష్ణం - ధూమా దిరూపందృశ్యతే - తదన్నస్యపృధివ్యాస్సరిబంధీతి జానిహితావతా - ఆగ్నేర్యదగ్నిత్వం - వాచారంభణం వాగారబ్ధం - అగ్నిరగ్నిరితిసర్వై ర్వాచావ్యవహ్రియమాణం - వికారః - కార్యరూపం - నామధే యం నానాభాషాభేదభిన్నం నామమాత్రం - తదపాగాత్ - అజ్ఞాతవి కల్పమాత్రం బాధితంసదపగతం - త్రీణిరూపాణి - భూతత్రయమేవేతి వ్యవహారస్స్యాధురిత్యర్థః - ఆవిద్యావృతం భూతత్రయమేవ సామాన్య తోభాసమానం - అగ్న్యాదిత్యాదిశబ్దైర్వికల్పిత మజ్ఞైరితిభావః - ఉక్తంహివాసిష్ఠే - అజ్ఞాతసంకల్పమయం ప్రత్యక్షంసత్యధం భవేదితి- వైశేష్యాత్తుతద్వాదఇతి సూత్రప్రకారేణతత్రతే జోధాతోరాధిక్యాత్తే జస్త్వవ్యవహార ఇతి బోధ్యం॥ ౧

శ్రు॥ యదాదిత్యస్యరోహితగ్ం రూపంతేజసస్తద్రూపం య చ్ఛుక్లంతదపాం యత్కృష్ణం తదన్నస్యాపాగాదాదిత్యా దా దిత్యత్వం వాచారంభణం వికారోనామధేయం త్రీణిరూపా ణీత్యేవసత్యం॥ ౨

శ్రు॥ యచ్చంద్రమసోరోహితగ్ం రూపం తేజసస్తద్రూపం య చ్ఛుక్లంత దపాంయత్కృష్ణంత దన్నస్యాపాగాచ్చంద్రా చ్చంద్రత్వంవాచారంభణం వికారోనామధేయం త్రీణిరూ పాణీత్యేవ సత్యం॥ 3

శ్రు॥ యద్విద్యుతోరోహితగ్ం రూపంతేజసస్తద్రూపం యచ్ఛు క్లంతదపాం యత్కృష్ణంత దన్నస్యాపాగాద్విద్యుతో విద్యు త్త్వం వాచారంభణం వికారోనామధేయం త్రీణిరూపాణీత్యే వసత్యం॥ ౪॥

ఆదిత్యచంద్ర విద్యుతామవ్య విద్యాకల్పిత నామరూపాత్మకా .నామగ్నివత్కల్పితత్వంత దధిష్ఠానభూతత్రయస్య పంచీకృతస్య సత్య త్వంచ వ్యాఖ్యాతప్రకారేణబోధ్యం॥ ౨॥ 3॥ ౪॥

శ్రు॥ ఏతద్ధస్మవై తద్విద్వాగ్ంసఆహుః పూర్వేమహాశాలా మహాశ్రోత్రియానవోద్యకశ్చ నాశ్రుతమమతమ విజ్ఞాతముదాహరిష్యతీతి హ్యేభ్యోవిదాంచక్రుః॥ ౫॥

ఏతద్ధస్మవై తత్- తదేతత్కాల- ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానరహస్యం విద్వాంసః- విదితవంతో మహాశాలాః మహాగృహస్థాః మహాశ్రోత్రియాః శ్రుత్యుక్తకర్మజ్ఞాననిష్ఠాః- నతుసన్యాసినఏవ- ఆహుః- కథితవంతః- కిమితి- అద్య- తత్వజ్ఞానోత్తరం- కశ్చనకశ్చిదపిపురుషః- నఃఅస్మాకం- అశ్రుతం అమతం అవిజ్ఞాతంవావస్తు- నోదాహరిష్యతీతి- ఏభ్యోహిభూతేభ్యో ఉపంచీకృతేభ్యో విదితేభ్యస్సర్వమావిద్యకం వికల్పజాతంభ్రాంతి కల్పితమితివిదాంచక్రుః॥ ౫॥

శ్రు॥ యదురోహితమివాభూదితి తేజసస్తద్రూప మితితద్విదాంచక్రుః- యదుశుక్లమివాభూదిత్యపాగ్ం రూపమితి తద్విదాంచక్రుః॥౬

కథం-యత్-అ- యత్తురూపమగ్న్యాదిత్యా దారోహితమివాభూత్- రోహితమివదృష్టమితి- తద్రూపం తేజసఅపంచీకృతస్య సంబంధీతి విదాంచక్రుః- విజ్ఞాతవంతః- యదు- యత్తురూపం- శుక్లమివాభూదితి- తథాదృష్టం- తద్రూపమపాం సంబంధీతివిదాంచక్రుః- యదు- యత్తుకృష్ణమివాభూదితి- కృష్ణరూపందృష్టం- తద్రూపమన్నస్య పృథివ్యాస్సంబంధీతి విదాంచక్రురిత్యర్థః॥ ౬॥

శ్రు॥ యద్వవిజ్ఞాత మివాభూదిత్యేతాసామేవ దేవతానాగ్ం సమాసఇతితద్విదాంచక్రుర్య థాతుఖలుసోమ్యేమాస్తిస్రోదేవతాః పురుషంప్రాప్యత్రివృత్త్రివృదేకైకాభవతి తన్మేవిజానీహీతి॥ ౭॥ ఇతిచతుర్థఃఖండః॥

యదు- యత్తువస్తు- అవిజ్ఞాతం వివిక్తతయారోహితాది రూపేణ అజ్ఞాతమివాభూదితి- తద్వస్తు- ఏతాసామేవదేవతానాం తేజఆదీనాం సమాసః మిళితరూపం చిత్రరూపమితి- విదాంచక్రుః- ఏవమబన్న ప్రా

ధాన్యేన కల్పితానామప్యా విద్యకానాంసముద్ర పృథివ్యాదిభూతానాం పంచీకృతానామ పంచీకృత తేజోబన్నమాత్రత్వం విజ్ఞేయం- తదధ్య స్తత్వా త్తద్వ్యతిరేకేణాభావాదితి- భగవతాప్యుక్తం- యదాదిత్యగ తంతేజో జగద్భాసయతేఽఖిలం- యచ్చంద్రమసియచ్చాగ్నౌత త్తేజో విద్ధిమామకం- గామావిశ్యచభూతాని ధారయామ్యహమోజసా- ర సోహమప్పుకొంతెయేత్యాదినా- ఏవమధిభూతంబాహ్యంవివిచ్య దర్శ యిత్వా- అధ్యాత్మంత్రివృత్కరణప్రకారం దర్శయతి- హేసోమ్యయ ధాతుఖలు ఇమాస్త్రిస్రోదేవతా ఆపంచీకృత తేజోబన్నరూపాః పురు షంపురుషాకారంజీవచ్ఛరీరంప్రాప్య- ఏకైకాదేవతాత్రివృత్త్రివృత్- పం చీకృతాభవతి- తన్మేమత్తోవిజానీహీతి పితుర్వచనం॥ ౭॥

శ్రు॥ అన్నమశితంత్రేధా విధీయతే - తస్యయఃస్థవిష్ఠోధాతుస్త త్పురీషంభవతి- యోమధ్యమస్తన్మాంసం యోఽణిష్ఠస్త న్మనః॥ ౧॥

శ్రు॥ ఆపఃపీతాస్త్రేధావిధీయంతే- తాసాంయఃస్థవిష్ఠోధాతుస్తన్మూ త్రంభవతి యో మధ్యమస్తల్లోహితం- యోఽణిష్ఠస్సప్రా ణః॥ ౨॥

శ్రు॥ తేజోఽశితంత్రేధా విధీయతే- తస్యయఃస్థవిష్ఠోధాతుస్తదస్థి భవతి - యోమధ్యమస్సమజ్జాయోఽణిష్ఠస్సావాక్॥ ౩॥ తేజోఽశితం- భక్షితంఘృతతైలసువర్ణాది- శిష్టంస్పష్టం॥

శ్రు॥ అన్నమయంగంహి సోమ్యమనఆపోమయః ప్రాణస్తేజోమ యీవాగితి- భూయఏవమాభగవాన్ విజ్ఞాపయత్వితి- తథా సోమ్యేతి హోవాచ॥ ౪॥ ఇతిపంచమఃఖండః॥

హేసోమ్య- మనః- అన్నమయం- అన్నప్రచురమన్నపుష్టంహి- ప్రాణస్త్వఽపోమయః- వాక్- అపలక్షణేన వాగాదిజ్ఞానకర్మేంద్రియవ ర్గః- తేజోమయీ- తైలఘృతాది పుష్టమితి పితువాక్యం శ్రుత్వా-

మనస స్తేజోధాతుత్వేన- ప్రాణస్యవాయుకార్యత్వేన- జ్ఞానకర్మేంద్రియాణాం పంచభూతకార్యత్వేన చప్రసిద్ధంలోకే- తథైవానుభవోపిదృశ్యతే-కిమిదంమనసోఽన్నపుష్టత్వప్రాణస్యజలపుష్టత్వాదికంచోచ్యతఇతి సందిహానః పుత్రఉవాచ- భూయఏవేత్యాది- తథేత్యాది పితుర్వచనం- అత్రబ్రహ్మసూత్రద్వితీయాధ్యాయ చతుర్థపాదేమనః ప్రాణేంద్రియాణామ విద్యాప్రపంచగతానాం నభౌతి కత్వంకింత్వావిద్య కత్వమేవేతి- తథాప్రాణాఇత్యాదినా- నిర్ణీతం- తృతీయపాదేతు విద్యాప్రపంచగతానాంతేషాం భౌతికత్వం పరమార్థసత్యత్వంచేతి సూ- అంతరావిజ్ఞానమనసీఇత్యాదినాపృధక్ నిర్ణీతమితిద్రష్టవ్యం- తథైవదృష్టాంతైఃపుత్రమనుభావయతితథేత్యాదినా॥ ౪॥

శ్రు॥ దధ్నస్సోమ్య మథ్యమానస్యయోఽణిమాసఊర్ధ్వస్సముదీషతి - తత్సర్పిర్భవతి॥ ౧

హేసోమ్య - దధ్నః మథ్యమానస్యసతః- యః అణిమాసారాంశస్సూక్ష్మః - సః - ఊర్ధ్వముదీషతి - ఉత్తిష్ఠతి - సఏవసూక్ష్మాంశస్సర్పి స్తేజోధాతుర్భవతి - జ్వలనదర్శనాత్॥ ౧

శ్రు॥ ఏవమేవ ఖలుసోమ్యాన్నస్యాశ్యమానస్యయోఽణిమాస ఊర్ధ్వస్సముదీషతి - తన్మనోభవతి॥ ౨

హేసోమ్య - ఏవమేవఖలు - దృష్టాంతప్రకారేణైవకిల - అన్నస్య - అశ్యమానస్య భుజ్యమానస్యసతః - యః - అణిమా - సూక్ష్మాంశ స్తైజసః - సర్వస్యత్రివృత్కృతత్వాత్ - సఊర్ధ్వస్సముదీషతి- ఊర్ధ్వముత్తిష్ఠతి - తన్మనోభవతి॥ ౨

శ్రు॥ అపాగ్ంసోమ్యపీయమానానాం యోఽణిమాస ఊర్ధ్వస్సముదీషతి - సప్రాణోభవతి॥ ౩

హేసోమ్య - ఆపాంపీయమానానాం సతాం- యోఽణిమా - సూక్ష్మాంశోవాయవీయస్స ఊర్ధ్వముత్తిష్ఠతి - సప్రాణోభవతి॥ ౩

శ్రు॥ తేజసస్సోమ్యాశ్యమానస్యయోఽణిమాస ఊర్ధ్వస్సము
దీషతిసావాగ్భవతి॥ ౪

హేసోమ్య- తేజసః- ఘృతసువర్ణాదేరశ్యమానస్యసతః -యః
అణిమా- సూక్ష్మాంశస్స ఊర్ధ్వము త్తిష్ఠతి- సావాగ్భవతి - యథాయ
థం సర్వేంద్రియపుష్టికరంభవతి ॥ ౪

శ్రు॥ అన్నమయంహి సోమ్యమనఆపోమయః ప్రాణస్తేజోమ
యీవాగితి- భూయఏవమాభగవాన్ విజ్ఞాపయత్వితి- తథా
సోమ్యేతిహోవాచ॥ ౫॥ ఇతిషష్ఠః ఖండః॥

హేసోమ్య-ఉక్తప్రకారేణమనోఽన్నమయమితి -ప్రాణఆపోమ
యఇతి- వాగాదీంద్రియగణస్తేజోమయ ఇతిచజానీహీతి పితుర్వచనం-
భూయఏవేత్యాది పూర్వవత్॥ ౫

శ్రు॥ షోడశకలస్సోమ్యపురుషః పంచదశాహాని మాశీః కామమ
పఃపి బాపోమయః ప్రాణోనపిబతోవిచ్ఛేత్స్యతఇతి ॥ ౧

హేసోమ్య- పురుషః పురుషోపాధిరంతఃకరణం - షోడశకలః షో
డశావయవః- అతః- పంచదశాహానిదినాని- మాశీః_అశనంమాభుంక్ష్వ
కామం- యథేష్టం- అపఃపిబప్రత్యహం- ప్రాణఆపోమయఃపిబతః-జలపా
నంకుర్వతః- నవిచ్ఛేత్స్యతే- విచ్ఛిన్నోనభవతిప్రాణఇతి॥ ౧

శ్రు॥ సహపంచదశాహానినాశ - అథహైనముపససాద-కింబ్రవీమి
భోఇతి - ఋచస్సోమ్యయజూంషి సామానీతి - సహో
వాచ - నవైమాప్రతిభాంతిభోఇతి॥ ౨

సహ- పుత్రఃకిలః- తథైవ- పంచదశాహాని- నాశ-నభక్షితవాన్
అథహ- అనంతరంకిల- ఏనంపితరంప్రతి- ఉపససాద- ఆగతవాన్- భోగు
రో- కింబ్రవీమీత్యుక్త్వాంశ్చ- పుత్రః - హేసోమ్య- ఋచఃయజూం
షి - సామానీచపూర్వమధీతాని కథయేతిపితుర్వచనం - సహోవాచ

పుత్రః- భోగురో- మాం-మాం ప్రతి- తానివా కాన్యనిన వై ప్రతిభాంతి- స్మ
తిపధంన్నై వాగచ్ఛంతీతి పుత్రఉవాచ ॥ ౨

శ్రు॥ తగ్ంహోవాచ - యథాసోమ్యమహతో౽భ్యాహితస్యైకో౽ంగారఃఖద్యోతమాత్రః పరిశిష్టస్స్యాత్తేనతతో౽పి నబహుదహేదేవగ్ం సోమ్యతే షోడశానాంకలానా మేకాకలా౽తిశిష్టాస్యాత్తయైతర్హి వేదాన్నానుభవస్య శానాథ మే విజ్ఞాస్యసీతి ॥ 3

తగ్ంహోవాచపితా- హేసోమ్య- మహతః అభ్యాహితస్యప్రజ్వాలితస్యాగ్నేః ఖద్యోతమాత్రః స్వల్పో౽ంగారఏకః పరిశిష్టస్స్యాత్- తేనాంగారేణయథా - తతో౽పిబహుస్థూలం కాష్ఠాదికంనదహేత్ - ఏవం - హేసోమ్య తేతవసంబంధినాము షాధిగతానాం షోడశానాంకలానాం అవయవానాంమధ్యే ఏకాకలా౽తిశిష్టాస్యాత్ - తయాకలయా - ఏతర్హి - ఇదానీం వేదాన్నానుభవసి - నస్మరసి- అశాన- శీఘ్రమేన భుంక్ష్వ - అథ - అన్నభక్షణానంతరంమే - మత్ప్రష్టం సర్వం- విజ్ఞాస్యసీతి ॥ 3

శ్రు॥ సహాశాథహైనముపససాదతగ్ం హయత్కించ పప్రచ్ఛస ర్వగ్ంహప్రతిపేదే - తగ్ంహోవాచ ॥ ౪

సశిష్యః- ఆశహా- అశితవాన్ కిల- అధహా- అనంతరం- ఏనంపితరం- ప్రత్యుపససాద- ఆగతవాన్- తంహాపుత్రం - యత్కించపప్రచ్ఛపితా - సర్వ హా- తత్సర్వం- ప్రతిపేదే- జ్ఞాతవాన్ - తంహోవాచ పితా ॥ ౪

శ్రు॥ యథా సోమ్యమహతో౽భ్యాహితస్యైక మంగారంఖద్యోతమాత్రం పరిశిష్టంతంతృణైరుప సమాధాయ ప్రజ్వాలయేత్తేనతతో౽పిబహుదహేత్ ॥ ౫

హేసోమ్య- యథాలోకే- మహతో౽భ్యాహితస్యాగ్నేః- ఏకం ఖద్యోతమాత్రం సూక్ష్మమంగారం పరిశిష్టంచేత్తం- తృణైరుపసమా

ధాయ ప్రజ్వాలయేత్ - ప్రదీప్తంకుర్యాత్ - తేనవహ్నినా - తతోఽబ హ్వపికాష్ఠాదికందహేత్ - దగ్ధంభవేత్ ॥ ౫

శ్రు॥ ఏవగ్ంసోమ్య తే షోడశానాం కలానామేకాకలాఽతిశిష్టా ఽభూత్సాఽన్నేనోపసమాహితా ప్రాజ్వాలీ త్తయైతర్హి వేదాననుభవస్యన్నమయగ్ంహి సోమ్యమనఆపోమయః ప్రాణస్తేజోమయీవాగితి - తద్ధాస్యవిజజ్ఞావితివిజజ్ఞావితి ॥ ౬
ఇతిసప్తమః ఖండః॥

హేసోమ్య - ఏవం - ఉక్తదృష్టాంతప్రకారేణ - తేతవ - షోడశానాం కలానాం అవిద్యకానాం - పంచదశాహానశనేనక్షీణానాం - ఏకా షోడశీకలాఽతిశిష్టా పరిశిష్టాభూతే - సాకలా - అన్నేన - ఇదానీంభుక్తేన - ఉపసమాహితా - వృద్ధింప్రాపితాసతీ - ప్రాజ్వాలీత్ - సర్వాభిః కలాభిః పూర్ణాప్రదీప్తమభవత్ - తయాప్రదీప్తయాకలయాబుధ్యా - ఏతర్హి - ఇదానీం - వేదాన్ సర్వాననుభవస్యతః - హేసోమ్య - మనః అవిద్యకం - అన్నమయం - పంచీకృతభౌతికాన్న - సూక్ష్మాంశపుష్టంహి - నత్వపంచీకృతచిన్మయ భూతకార్యం తేషామావృతత్వాత్ - ఏవం ప్రాణశ్చాపోమయః - వాక్ - వాగాదింద్రియగణస్తేజోమయీ - పంచీకృతఘృతాది భౌతికపుష్టఇతి - తత్ హ - పిత్రాఉపదిష్టంమనః ప్రాణేంద్రియాణామావిద్యకత్వం పుత్రోవిజజ్ఞ - విజ్ఞాతవాన్ - పునరుక్తిర్జ్ఞాతస్య నిశ్చితత్వం బ్రవీతి॥ ౬

శ్రు॥ ఉద్దాలకోహారుణిశ్శ్వేతకేతుం పుత్రమువాచ - స్వప్నాంతంమేవిజానీహీతి - యత్రైతత్పురుషస్స్వపితినామసతా సోమ్యతదా సంపన్నోభవతిస్వమపీతోభవతి - తస్మాదేనగ్ం స్వపితీత్యాచక్షతే స్వగ్ంహ్యపీతో భవతి॥ ౧

ఆరుణిః - అరుణస్యాపత్యం - నామ్నాఉద్దాలకోహకిల - పూర్వోక్తః - శ్వేతకేతుంపుత్రంప్రత్యువాచ - కిమితి - స్వప్నాంతంస్వాప మధ్యంసుషుప్తిమిత్యర్థః - తంమేమత్తోవిజానీహీతి - అత్ర - జాగ్రదాది

విమోక్షాంతస్సంసారో జీవకల్పిత ఇత్యుక్తప్రకారేణా విద్యకానాం జాగ్రత్స్వప్నసంకల్ప మనోరథానా మావిద్యకాంతర్బహిర్జ్ఞానేంద్రియైః పంచీకృతస్థూలరూపేణ ప్రపంచానుభవరూపాణాం పూర్వగ్రంథేన బోధితత్వం మత్వాపరిశిష్టౌసుషుప్తి మోక్షౌ దర్శయితుం ప్రథమం సుషుప్తిం దర్శయతి- స్వప్నాంతమితి- జ్ఞానేంద్రియాణికిల- యదా బహిర్ముఖానిభవంతి తదాస్ఫుటాజాగ్రదవస్థా- యదాత్వం తర్ముఖానితదా స్ఫుటరూపస్స్వప్నః - యదాఅంతర్బహిశ్చ సమవేగవంతితదా ఉభయత్రమ్లానానుభవస్సంకల్ప మనోరథాది సంకీర్ణఇతి వ్యాపృతానాం తేషాంతథాఽనుభావనేని రంకుశం సామర్థ్యం- భవతి- భగవతాప్యుక్తం- మనష్షష్ఠానీంద్రియాణి ప్రకృతిస్థానికర్షతీతి - ప్రకృతిస్థాని- ప్రతిజీవంభిన్నే పంచీకృత భూతసూక్ష్మపంచకరూపే కారణ శరీరేస్థితాని మనసాసహషట్ సంఖ్యాకానిచక్షురాదీంద్రియాణిజీవః కరణభావేన కర్షతి స్వీకరోతీత్యర్థః - యత్రస్వాపకాలే- ఏతద్యథాఅనుభూయమానప్రకారేణపురుషః ప్రతిబింబరూపోజీవః - స్వపితినామ- గాఢంసుషుప్తోభవతికిల - తదాఉపరతసర్వేంద్రియవ్యాపారస్సన్- హేసోమ్య - సతాబింబభూతేన సర్వాత్మకేన విశ్వరూపేణాజ్ఞాతేన పరమాత్మనా సంపన్నః ఏకీభూతోభవతి - స్వంబింబరూపం ప్రత్యపీతః అపిగతః లీనోభవతీత్యర్థః - ప్రతిబింబస్యబింబమేవహిస్వం రూపం - తస్మాద్ధేతోరేనంసుప్తం పురుషంలౌకికాస్స్వపితీత్యాచక్షతే - హియస్మాత్ స్వం ఆత్మానం ప్రత్యపీతోభవతి తస్మాదిత్యర్థః ॥ ౧

శ్రు॥ సయథాశకునిస్సూత్రేణ ప్రబద్ధోదిశం దిశం పతిత్వాఽన్యత్రా యతనమలబ్ధ్వా బంధనమేవో పశ్రయత ఏవమేవఖలు సో మ్యతన్మనోదిశం దిశం పతిత్వాఽన్యత్రాయ తనమలబ్ధ్వా ప్రాణమేవో పశ్రయతే - ప్రాణబంధనగ్ంహిసోమ్య మన ఇతి॥ ౨

యథాలోకే- సప్రసిద్ధః శకునిః పక్షివిశేషః - సూత్రేణప్రబద్ధోపి - చాపల్యాత్ - దిశం దిశం- పతిత్వా- సంచారంకృత్వా- అన్యత్రకు

త్రాప్యాయతనం- నివాసయోగ్యం స్థానమలబ్ధ్వా బంధన స్థానమేవ పూర్వసిద్ధము పశ్రయతే- ఆశ్రయతి- హేసోమ్య- ఏవమేవ ఖలుతత్త్వసిద్ధం జీవోపాధిభూతమావిద్యకం మనః - చాపల్యాద్దిశం దిశం పతిత్వా అన్యత్రజాగ్రత్స్వప్నాది ప్వాయతనమలబ్ధ్వా - ప్రాణమేవ పరమాత్మానమేవాజ్ఞాతము పశ్రయతే- ఆశ్రయతి- హేసోమ్య- మనః అంతః కరణం- ప్రాణబంధనంహి- అజ్ఞాతవిశ్వరూప పరమాత్మాధ్యస్తంహీతి- అత్రప్రాణశబ్దేన- పూర్వవాక్యే - సతాసోమ్యేతి - సచ్ఛబ్దేనచ నిర్గుణాం కూటస్థమచలం బ్రహ్మోక్తమితి కేచన మన్యంతేతదసత్ - సవిశేషం విశ్వరూపమే వ్రోచ్యతే - ఆవిద్యకస్యమన సస్తత్రైవాధ్యస్తత్వాత్ - ఉక్తంహివాసిష్ఠే - దేశకాలక్రియాలోక రూపచిత్త్వాత్మ సత్పదం - దేశకాలాదిశబ్దార్థః రహితం నచశూన్యకం॥ ౧॥ సత్పదం- దేశకాలాద్యాత్మ - ఆవిద్యక దేశకాలాది శబ్దార్థః రహితంచ- నచశూన్యకం- నతు దేశ కాలాదిశూన్యం కూటస్థం నిర్విశేషమాత్రమిత్యర్థః- శ్లో-పదపదవిదామేవ తస్మిన్ బోధగతిర్భవేత్ - ద్రష్టౄణాం శాంత దృశ్యానామేవాన్యేషాంన రాఘవేతి - హేరాఘవరామచంద్ర - శాంతదృశ్యానాం- నిరస్తావిద్యక దృశ్యభ్రమాణామేవ- ద్రష్టౄణాం తత్త్వజ్ఞానాం- నతు- విదేహముక్తానాం తేషాంద్రష్టృత్వా భావాత్ - తేషాంజీవన్ముక్తానాం పదవిదామేవ - తస్మిన్ పదేవిశ్వరూపే బోధగతిః జ్ఞానప్రవేశో భవేత్ - నాన్యేషామజ్ఞానామిత్యర్థః॥ ౨

> శ్రు॥ అశనాయాపిపాసేమేసోమ్యవిజానీహీతి - యత్రైతత్పురుషోఽ శిశిషతినామాప ఏవతదశితం నయంతే తద్యథాగోనాయోఽశ్వనాయః పురుషనాయ ఇత్యేవం తదపఆచక్షతేఽశనాయేతి- తత్రైతచ్ఛుంగముత్పతితగ్ం సోమ్యవిజానీహి నేదమమూలం భవిష్యతీతి॥ 3

ఏవమావిద్యకమనశ్చక్షురాది వ్యాపారో పరమసమయే శరీరపహితస్యజీవస్య- అజ్ఞాతే విశ్వరూపే పరమాత్మ నివిలీనతారూపాసుషుప్తిర్దర్శితా - అథతద్ జ్ఞానప్రకారం దర్శయత్యుత్తర గ్రంథేన-

జ్ఞానంచ పరోక్షమపరోక్షం చేతిద్వివిధం- శాస్త్రయుక్తిభ్యామవధృతం పరోక్షం - ధ్యానావధృతమపరోక్షం - వేదాంతై శ్శ్రవణం కుర్యాత్ మననంచోపపత్తిభిః - యోగేనాభ్యసనం నిత్యంతతో దర్శనమాత్మన ఇతి భగవత్పాద వచనాత్॥

హేసోమ్య- అశనాయాపిపాసే- అశితుమిచ్ఛా అశనాయా- పాతుమిచ్ఛాపిపాసాచ- తేఉభే జీవస్యవర్తమానే- మేమత్తః- విజానీహీతిపిండోవాచ- యత్రకాలే- ఏతద్యథాతథా అనుభూయమాన ప్రకారేణ-పురుషోజీవః- అశిషతినామ-అశితుమిచ్ఛతికిలతత్రాపఏవస్వాం ప్రతి-తద్ అశితంభక్షిత మన్నం నయంతే - జీర్ణతామాపాద్య స్వయం - ఆత్మీయభావం ప్రాపయంతి- తద్యథాలోకే గోనాయోఽశ్వనాయః పురుషనాయశ్చపుమాన్ - గామశ్వంపురుషం వాఆత్మీయభావం నయన్- గోనాయః అశ్వనాయః పురుషనాయ ఇతి చోచ్యతే తథాతదప అచక్షతే కథయంత్యశనాయేతి - అశితనయనాత్ - తత్రఏతచ్ఛుంగం ఆశనరూపంమిథ్యాకార్యలింగంఉత్పతితంఅపూర్వార్థసాధకత్వేనసంప్రాప్తం హేసోమ్యత్వం విజానీహి- కథం- ఇదంఅశనం ఆవిద్యకం స్థూలం పంచీకృతంచ- అమూలం అకారణకం నభవిష్యతీతి॥ 3

శ్రు॥ తస్యక్వమూలగ్ స్యాదన్యత్రాన్నా దేవమేవఖలుసోమ్యాన్నేన శుంగేనాపో మూలమన్విచ్ఛ - అద్భిస్సోమ్యశుంగేన తేజో మూలమన్విచ్ఛ- తేజసాసోమ్యశుంగేన సన్మూలమన్విచ్ఛ సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠాః ॥ 4

తస్యఅశనస్య - అన్నాత్ అపంచీకృదాత్ పృథివీరూపాత్ అన్యత్రఅన్యత్ - మూలంకారణం అధిష్ఠానంక్వస్యాత్ - తస్మైవహ్యాథ్యస్తమశనమావిద్యకం - హేసోమ్యఏవమేవ - ఉక్తప్రకారేణైవఖలు - అన్నేనఅపంచీకృతేన శుంగేన కార్యలింగేన - తన్మూలమపఅన్విచ్ఛ - అద్భిః కార్యరూపాభిః శుంగేన హేసోమ్యతన్మూలం తేజ అన్విచ్ఛ -అ

స్వేషయ - తేజసాసోమ్యశుంగేన కార్యలింగేన - తన్మూలంసత్ సత్తా సామాన్యరూపం పరమాత్మానమన్విచ్ఛ - హేసోమ్య- ఇమాస్సర్వాః ప్రజాః అపంచీకృతాః రోహితశుక్లకృష్ణ పరకృష్ణగోప్యరూపాః- అత్రో పలక్షణయా పరకృష్ణగోప్యశబ్దితౌ వాయ్వాకాశావపిగ్రాహ్యౌ- సర్వశ బ్దాత్ - సన్మూలాఃసదేవమూలం. పరమకారణం యాసాంతథావిధాః ఏ వంసదాయతనాః-సదేవఆయతనమాధారోయాసాంతథా సత్ప్రతిష్ఠాస్స త్తాసామాన్యే పతిష్ఠితాః అంతర్హితాఃఅతః పరమార్థసత్యా ఇతి భావఃఅవిద్యకత్వేహిమిథ్యాత్వం భవేత్ ॥౪

శ్రు॥ అథయత్రైతత్పురుషః పిపాసతినామ తేజ ఏవతత్పీతంనయ తే - తద్యథాగోనాయోఽశ్వనాయః పురుషనాయ ఇత్యే వంతత్తేజ ఆచష్టఉదన్యేతి- తత్రైతదేవశుంగ ముత్పతితగ్ం సోమ్యవిజానీహి నేదమ మూలంభవిష్యతీతి॥ ౫

అథ- అనంతరం- యత్రకాలేపురుషః- ఏతత్- అనుభూయమా నరీత్యాపిపాసతి పాతుమిచ్ఛతినామ - తత్పీతం ఆవిద్యకం జలంతేజఏవ శోషయిత్వాస్వంప్రత్యాత్మీయ భావేననయతే - తద్యథా - తత్ర దృష్టాంతఉచ్యతే - యథాగోనాయోఽశ్వనాయః పురుషనాయశ్చే త్యుచ్యతే లోకే మనుష్యః గామశ్వంపురుషంవా ఆత్మీయభావంనయన్ ఏవంతత్తేజోపిపీతం సర్వంజలమాత్మీయభావం నయదుదన్యేత్యా చష్టేలోకఉదకంనయతీతి - ఉదన్యాశబ్దఃపిపాసా శబ్దపర్యాయః - హే సోమ్యతత్రజలపానే - ఏతచ్ఛుంగం జలరూపంపంచీకృతమా విద్యకం చమిథ్యాకార్యలింగంఉత్పతితం సత్యార్థసాధకత్వేనసంప్రాప్తంవిజానీ హి- కథం- ఇదంజలం ఆవిద్యకంస్థూలంచ - అమూలం అకారణకంన భవిష్యతీతినిరధిష్టానభ్రమాయోగాత్ ॥ ౫

శ్రు॥ తస్యక్వమూలగ్ స్యాదన్యత్రాద్భ్యోఽద్భిస్సోమ్యశుంగేనతే జోమూలమన్విచ్ఛ తేజసా సోమ్యశుంగేనసన్మూలమన్విచ్ఛ- సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సదాయతనాస్సత్ప్ర

తిష్ఠాః - యథాతుఖలుసోమ్యేమా స్తిస్రోదేవతాః పురుషం ప్రాప్యత్రివృత్త్రివృదేకై కా భవతి తదుక్తంపురస్తాదేవ భవతి "

తస్యపీయమానస్య స్థూలస్యజలస్య-అద్భ్యః అపంచీకృతాభ్యః-అన్యత్రఅన్యత్ క్వమూలం అధిష్ఠానంకింస్యాత్ - అతోఽప్స్వేవాథ్య స్తమితినిశ్చిను-హేసోమ్య- అద్భిఃఅబ్రూపేణాపంచీకృతేన కార్యలింగేన తన్మూలం తేజః అన్విచ్ఛఅన్వేషణంకురు - హేసోమ్య- తేజసాశుంగేనాన్యత్రోక్తాపరకృష్ణగోప్యశబ్దితౌవాయ్వాకాశౌతాభ్యాం చకార్యలింగేన తన్మూలం- సత్ - సత్తాసామాన్యరూపమక్షరం- అన్విచ్ఛ -హేసోమ్యఇమాఃఅపంచీకృతాకాశాదిరూపాః ప్రజాః కార్యాణి- సన్మూలాః- సదేవ సత్తాసామాన్యరూపమక్షరం మూలం ఆదికారణం యాసాంతాదృశాః సదేవసోమ్యేత్యాదినా ఆదితఏవవ్యుత్పాదితా అవ్యక్తాత్పర స్తనాః-తథా సదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠాశ్చఅతః పరమార్థసత్యాఇతి జానీహి- పంచీకృతాస్త్వవిద్యకత్వాత్త్రైకాలిక నిషేధప్రతియోగినఇతిభావః- యథాతుఖలుయేనప్రకారేణ - హేసోమ్య- ఇమా స్తిస్రోదేవతా స్తేజోబన్నరూపాశ్చిన్మయాః పురుషంప్రాప్యఅన్నపానాది రూపేణ ప్రవిశ్య - ఏకైకా దేవతాత్రివృత్త్రివృత్పంచీకృతంభవతితత్పురస్తాదేవోక్తంభవతి - ఏవమధ్యాత్మం బాహ్యంచాధి భూతమావిద్యకం పంచీకృతం జడంచసర్వం అపంచీకృతే ఆకాశాది భూత పంచకే చిన్మయే ఆవిద్యయా అధ్యస్తంతద దిష్ఠానంతుసవిశేష నిర్విశేషోభయరూపం సదక్షరం పరమార్థ సత్యమస్తీతి శ్రుతియుక్తి భ్యామవధారయేతి ప్రకరణార్థః - అత్రసుషుప్తి పరిశిష్టం అజ్ఞాతంవస్తు - యద్యస్తితహ్యుప లభ్యేత - అనుపలబ్ధత్వాత్తన్నాస్తి శూన్యమేవేతిశ్రుతి బహిర్ముఖాః-కార్యకారిత్వా - త్సద్రూపంచిన్మాత్రం కూటస్థమిత్యేకదేశినో బాదర్యాదులోమిమతానుయాయినః - శ్రుతి స్మృతిభ్యాంతస్యాక్షరస్య సర్వదాఽధిభూతాధిదైవాధ యజ్ఞసహితత్వేనా వధృతత్వాత్ సవిశేష నిర్విశేషోభయరూప మిత కాశకృత్స్న బాదరాయణ వైదికసిద్ధాంతః-

నిరాకారం క్వాపి క్వచిదపిచ సాకారమమలం నిజం శైవం రూపమితి భగవత్పాదై రప్యంగీకృతం॥ ౬.

శ్రు॥ అస్య సోమ్యపురుషస్య ప్రయతో వాఙ్మనసి సంపద్యతే - మనః ప్రాణే- ప్రాణ స్తేజసి- తేజఃపరస్యాం దేవతాయాం స యఏషో౽ణిమా - ఐతదాత్మ్యమిదగ్ంసర్వం తత్సత్యగ్ం సఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇతి - భూయఏవ మాభగ వాన్ విజ్ఞాపయత్వితి- తథా సోమ్యేతి హోవాచ॥ ౭

ఇత్యష్టమః ఖండః॥

ఏవం పరమాత్మనో రూపద్వయం అధియజ్ఞకూటస్థరూపం తత్కార్యం చాధిభూతరూపం దర్శయిత్వా తత్ప్రతిబింబం దర్శయతి- అస్యేతి- హేసోమ్య- అస్య పరిదృశ్యమానస్య పురుషస్య పరమాత్మ ప్రతిబింబరూపస్య- అవిద్యయాకం చిద్దేహం పరిగృహ్య యావజ్జీవం ప్రారబ్ధమనుభూయ ప్రయతః మ్రియమాణస్య సతః - ప్రథమం వాక్- ఉపలక్షణయా జ్ఞానకర్మేంద్రియవర్గః స్వస్వవ్యాపారా దుపరతస్సన్ మనసి అంతఃకరణే సంపద్యతే లీనంభవతి- అనంతరం- మనశ్చేంద్రియ వర్గసహితం ప్రాణే పంచవృత్త్యాత్మకే సంపద్యతే- ప్రాణస్తు సేంద్రియస్సాంతఃకరణ అధ్యక్షే చిత్ప్రతిబింబరూపే జీవే సంపద్యతే- అత్రా శ్రుతమపి- సోధ్యక్షే తదుపగమాదిభ్య ఇతి- సూత్రే నిర్ణీతత్వా ద్దర్శితం - సజీవః ప్రాణేంద్రియమనస్సహితో నిర్వ్యాపారస్సం స్తేజసి పంచీకృతభూత సూక్ష్మపంచకరూపే కారణశరీరే విలీనోభవతి- అత్ర- భూతేషు తచ్ఛ్రుతే రితిసూత్రే- తేజశ్శబ్దేన కారణశరీరముచ్యత ఇతి దర్శితం- తదాపీతే స్సంసారవ్యపదేశా దితిసూత్రే తదప్యయపర్యంతం సంసారో దుర్వార ఇతిచ దర్శితం- తచ్చ తేజః కారణశరీరం సజీవం సప్రాణేంద్రియమనస్కం - పరస్యాం దేవతాయాం పరమాత్మని సాధిభూతే సాధిదైవే సాధియజ్ఞేచాజ్ఞాతే సంపద్యతే లీనంభవతీ త్యనుషజ్యతే- సఏష పరమాత్మా- అణిమా- ఆకాశాదప్యతిసూక్ష్మః- చిద్రూపత్వాత్ - ఇదం సర్వమాకాశాది భూతభౌతికరూప మపంచీకృతం ఐత

దాత్మ్యం- ఏతదాత్మకం ఏతదభిన్నం- అఖండం చిదేకరసం- తత్ - స విశేష నిర్విశేషోభయరూప మక్షరం సత్యం- కాలత్రయాబాధ్యం- స పురుష స్తవ ఆత్మా బింబభూతః - అత స్తత్త్వమసి శ్వేతకేతో - హే శ్వేతకేతో త్వంత దేవాక్షరమసి- బింబప్రతిబింబయో రభేదా దిత్యబోధ యదుద్దాలకః - తస్యాతి దుర్విజ్ఞేయత్వా త్పురుషార్థరూపత్వాచ్చ భూయఏవ మాభగవాన్ విజ్ఞాపయత్వితి పుత్రః ప్రార్థితవాన్ - తథా ఽస్తు పునఃప్రకారాంతరేణ బోధయామి సోమ్యే త్యువాచ పితా॥ ౭

శ్రు॥ యథాసోమ్య మధుమధుకృతో నిస్తిష్ఠంతి నానాత్యయా
నాం వృక్షాణాగ్ం రసాన్ సమవహారమేకతాగ్ం రసంగ
మయంతి॥ ౧

హేసోమ్యయథాలోకే- మధుకృతః - మధుమక్షికాః - మధు- ద్రవ్యవిశేషం ప్రసిద్ధం- నిస్తిష్ఠంతి- నిష్పాదయంతి - కథం - నానాత్య యానాం- నానాజాతీయానాం వృక్షాణాం రసాన్ పుష్పరసాన్- కటు తిక్తాదిరూపాన్ సమవహారం- సమాహృత్య - ఏకతాం ఏకీభావం- ర సం- మిశ్రరసం- గమయంతి- మధుత్వమాపాదయంతీత్యర్థః॥ ౧

శ్రు॥ తేయథాతత్ర నవివేకం లభంతే - అముష్యాహం వృక్షస్య
రసోస్మ్య ముష్యాహం వృక్షస్య రసోస్మీత్యేవ మేవ ఖలు
సోమ్యే మాః ప్రజాస్సతి సంపద్య నవిదుస్సతి సంప ద్య
మహ ఇతి॥ ౨

తే పుష్పరసా స్తత్ర మధుని ఏకతాం గతాస్సంతో యథా - అహ మముష్య వృక్షస్య రసోస్మి- అహ మముష్యవృక్షస్య రసోస్మీతి- వివేకం విభాగజ్ఞానం నలభంతే- అచేతనత్వాత్ - ఏవమేవఖలు - హే సోమ్య- ఇమాస్సర్వాః ప్రజాజీవాః - సుషుప్తిప్రళయ మరణకాలేషు లుప్తవిశేషవిజ్ఞానత్వాత్ - సతిసద్వస్తుని - సాధిభూతాదిరూపే సర్వా త్మకే అజ్ఞాతే పరమాత్మని- సంపద్య- ఏకీభూయ - అహం మనుష్యః పశురిత్యా ద్యావిద్యకేన రూపేణ సతి సర్వాత్మకేఽ అద్వితీయే సం

పద్యామహఇతి సంపన్నా ఇతిచ నవిదుః నజానంతి॥ ౨

శ్రు॥ తఇహ వ్యాఘ్రోవా సిగ్ంహోవా వృకోవా వరాహో వా కీటోవా పతంగోవా దగ్ంశోవా మశకోవా యద్య ద్భవంతి తదాభవంతి॥ 3

తే- అవిద్యా ముగ్ధాజీవాః- ఇహలోకే సత్సంపత్తేః పూర్వం- యద్య ద్వ్యాఘ్రాదిరూపాభవంతి- అవిద్యా కామకర్మవశాత్ - తత్- తద్రూపాఏవ- తద్వాసనా వాసితత్వాత్ - బ్రహ్మాహంభావ వాసనా విధురత్వాచ్చ- కల్పశతవ్యవధానేపి- ఆభవంతి- పునరాగచ్ఛంతి జాగ్ర త్స్వప్నౌ ప్రతి- ఉక్తంహి వాసిష్ఠే- సంవిత్తే జన్మబీజస్య యోంతస్థో వాసనారసః- సకరోత్యం కురోల్లాసం తమసంగాగ్నినాదహ- నకశ్చిదే వ కురుతే శరీరాణి కదాచన- నమోహయతి భూతాని కశ్చిదేవకదా చన- చేతోన్ముఖత్వ మేవాంత శ్చేతనస్యాస్య చేతనం - ఉదితం తద నర్థాయ శ్రేయసేఽనుదితం భవేదిత్యాది॥ 3

శ్రు॥ సయఏషోఽణిమా- ఐతదాత్మ్య మిదగ్ంసర్వం తత్సత్యగ్ం సఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇతి- భూయఏవ మాభగ వాన్ విజ్ఞాపయత్వితి- తథా సోమ్యేతిహోవాచ॥ ౪

ఇతి నవమఖండః॥

యఏష సదాత్మా సవిశేష నిర్విశేషోభయరూప స్సర్వాత్మకః సః- అణిమా- ఆకాశాదపిసూక్ష్మః- చిద్రూపత్వాత్- ఇదం - అపంచీ కృత మాకాశాది భూతభౌతికం సర్వంజగత్ - ఐతదాత్మ్యం - ఏతదా త్మకం- ఏతత్కార్యత్వాత్ - ఏతదభిన్నం చిన్మయం అఖండైకరసంచ పంచీకృతం స్థూలం జడంతు జగత్ - ఏత ద్వ్యతిరేకేణాసత్- అవిద్య కత్వా దితిభావః- తత్ - సద్రూపం- సత్యం - కాలత్రయాబాధ్యం - స పురుష స్తవ ఆత్మా- బింబభూతః- హే శ్వేతకేతో త్వం ప్రతిబింబరూప స్తదేవాసి సద్బ్రహ్మ- తదభిన్నోసి- నతస్మాద్భిన్నః- బింబప్రతిబింబయో

రైక్యాత్_ నైనమ విగితోఽభున క్తీతి శ్రుతిర్దర్శయతి అజ్ఞాత ఆత్మా ఏనం నపాలయతీ త్యతోఽజానీహిత మాత్మానం సర్వాత్మకమితి బోధ యామాస పితా_ భూయఏవ మాభగవాన్ విజ్ఞాపయత్వితి పుత్రఉవా చ_ తథాసోమ్యేతిహోవాచపితా॥ ౪

శ్రు॥ ఇమాస్సోమ్యనద్యః పురస్తాత్ప్రాచ్యస్స్యందంతే పశ్చాత్ప్రతీ
చ్యస్తాస్సముద్రాత్స ముద్రమేవాపియంతి - సముద్రఏవభ
వంతితాయథాతత్రనవిదురియమహ మస్మీయమహమస్మీతి॥౧

హేసోమ్య - ఇమాగంగాద్యానద్యః పురస్తాత్పూర్వాందిశంప్ర తి - ప్రాచ్యః పూర్వవాహిన్యస్సత్యః - స్యందంతే_ ప్రవహంతి - ప్రతీ చ్యః పశ్చిమవాహిన్యస్సింధ్వాద్యాస్తు - పశ్చాత్ - ప్రతీచీందిశం ప్రతి స్యందంతఇత్యనువర్తతే - తానద్యస్సముద్రాద్వృష్టిద్వారా భూమావ్ర వాహ్య - పునస్సముద్రం ప్రత్యేవఅపియంతి - ప్రవిశంతి_ సముద్రేఏవ ఏకీభావేనభవంతిచ - తానద్యస్తత్రసముద్రే - యథాఇయమహాస్మి గంగా - ఇయమహమస్మినర్మదేతి వివేకంనవిదుః॥ ౧

శ్రు॥ ఏవమేవఖలుః సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సతఆగమ్యనవిదు
స్సత ఆగచ్ఛామహఇతి - తఇహవ్యాఘ్రోవాసిగ్ంహోవా
వావృకోవావరాహోవా వాకీటోవాపతంగోవాదగ్ంశో
వామశకోవా యద్యద్భవంతితదాభవంతి॥ ౨

హేసోమ్య - ఏవమేవఖలు - నదీదృష్టాంతప్రకారేణైవ- ఇమా స్సర్వాఃప్రజాః - చిత్ప్రతిబింబరూపాస్సత్యః - సర్వాత్మకాదతఃరాదు పాధిమాలిన్యవశాదవిద్యయా ముగ్ధాభూత్వా కామకర్మ పరతంత్రా జా గ్రత్స్వప్న యోస్తత్తద్వ్యాఘ్రాదిరూపేణాగమ్య - సతఆగచ్ఛామహ ఇతి - యథాసతిసంపద్య సతిసంపన్నావయమితి నవిదుస్తథా సతఆగ మ్య జాగ్రత్స్వప్న యోస్సతఆగతావయమితిచనవిదుః - తావతా - చి దాభాసానాం సదవ్యతిరూపసుషుప్త్యాదికాలెవిశేషవిజ్ఞానంలుప్యతే - సతఆగమనకాలే జాగ్రత్స్వప్న యోర్విశేష విజ్ఞానసత్త్వేప్యవిద్యకమే

వ భ్రమాత్మకం విజ్ఞానం భవతి- నతత్త్వావగాహి ప్రమారూపం - అతస్స తఆగచ్ఛామహ ఇతినవిదురితి భావః - స్వాప్యయసంపత్త్యోరన్యతరాపే క్షమా విష్కృతం హీతిసూత్రే - స్వాప్యయస్సుషుప్తిః సంపత్తిర్వి దేహముక్తిః - తయోరన్యతరమపేక్ష్య విశేషవిజ్ఞానా భావందర్శయంతి శ్రుతయఇత్యుక్తం - తేన - తయోశ్చిదాభాసానాం నస్వరూపనాశ ఇతి - తత్త్వజ్ఞానేఅవిద్యాని వృత్త్యాసవిశేషముక్తిరితిచబోధ్యం తఇహ వ్యాఘ్రోవేత్యాదిపూర్వ వద్వ్యాఖ్యేయం ॥ ౨

శ్రు॥ నయఏషోణిమైతదాత్మ్యమిదగ్ం సర్వంతత్సత్యగ్ంసఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇతి - భూయఏవమాభగవాన్ విజ్ఞా పయత్వితి- తథాసోమ్యేతిహోవాచ॥ 3 ఇతి దశమఃఖండః-

పూర్వవద్వ్యాఖ్యేయం॥ 3

శ్రు॥ అస్యసోమ్యమహతో వృక్షస్యయో మూలేఽభ్యాహన్యాజ్జీ వన్ స్రవేద్యోమధ్యేఽభ్యాహన్యాజ్జీవన్ స్రవేద్యోఽగ్రేఽ భ్యాహన్యాజ్జీవన్ స్రవేత్సఏషజీవేనాత్మనాఽను ప్రభూతః పేపీయమానో మోదమానస్తిష్ఠతి॥ ౧

హేసోమ్య- అస్యపరిదృశ్యమానస్యమహతో వృక్షస్యాశ్వత్థాదేః - మూలే- యఃకోవాపరశ్వాదినా అభ్యాహన్యాత్ - ఘాతయేత్ - తదాసకృద్ఘాతమాత్రేణ నశుష్యతీతి- జీవన్ జీవేనాభిమానితస్సన్ తదా తస్యరసస్స్రవేత్ - యోవామధ్యేఽభ్యాహన్యా జ్జీవన్స్రవేత్ - యోవా ప్యగ్రేఽభ్యాహన్యాజ్జీవన్స్రవేత్ - సఏషవృక్షో జీవేనాత్మనాచిదా భాసేన - అనుప్రభూతః అనువ్యాప్తఅభిమానిత ఇత్యర్థః - అతఃపేపీ యమానః - మూలైర్భౌమంజలమత్యర్థంగృహ్ణన్ - మోదమానః హర్షంప్రాప్నువంస్తిష్ఠతి ॥ ౧

శ్రు॥ తస్యయదేకాగ్ంశాఖాంజీవోజహాత్యథసాశుష్యతి- ద్వితీ యాంజహాత్యథసాశుష్యతి- తృతీయాంజహాత్యథ సాశుష్య

తి - సర్వంజహాతి సర్వశ్శుష్యత్యేవ మేవఖలుసోమ్య విద్ధీ తిహోవాచ॥ ౨

తస్యవృక్షస్య- యదేకాంశాఖాం ఆహతాంజీవోజహాతి- శాఖా వ్యాప్తమాత్మాంశముపసంహరతి- అథసాశాఖాశుష్యతి- ద్వితీయాం తృతీయాంచశాఖాం రోగాదిగ్రస్తాంజీవోయదాజహాతి అథసాపిశాఖా శుష్యతి - తథాసర్వంవృక్షం యదాజీవోజహాతితదా సర్వోపి శుష్యతి - జీవోహ్యవిద్యకభూత నూక్ష్మశరీరోపాధిః తద్విలీనప్రాణమ నశ్చక్షురాది పరివారోబాహ్యవిజ్ఞాన విధురశ్చతరుగుల్మలతాదిభావ మ నుభవతి -అంతస్సంజ్ఞాభవంత్యేతేతరుగుల్మలతాదయఇతిస్మృతేఃఅతో జీవాభిమానోపసంహారే వృక్షశోషణం యుక్తమిత్యేవ మేవఖలుమను ష్యాది శరీరస్థితిరపీతి - హేసోమ్యత్వంవిద్ధీతిహోవాచపితా॥ ౨

శ్రు॥ జీవాపేతంవావకిలెదంమ్రియతేన జీవోమ్రియత ఇతిసయఏ షోఽణిమై తదాత్మ్యమిదంసర్వం తత్సత్యగ్ంస ఆత్మా తత్త్వమసిశ్వేతకేతోఇతి - భూయఏవమాభగవాన్ విజ్ఞా పయత్వితి - తథాసోమ్యేతిహోవాచ ॥ 3 ఇత్యేకాదశః ఖండః

కథమితి- హేసోమ్య- జీవాపేతంవావ- జీవేనత్యక్తమేవకిల- ఇ దం శరీరం- మనుష్యపశ్వాదేస్తరుగుల్మాదేశ్చ- మ్రియతే- నజీవోమ్రి యతఇతి- జీవస్తుఅవిద్యాదశాయాం తత్త్వజ్ఞానదశాయాం చకదాచి ద్వాశేష విజ్ఞానవాన్కదాచిత్తద్రహితశ్చోపాధి సంకోచవికాసాభ్యాం భవతి నిత్యస్సన్నితిబోధ్యం - సయఏషోణిమేత్యాది కంపూర్వవద్వ్యాఖ్యే యం॥ 3

శ్రు॥ న్యగ్రోధఫలమతఆహరేతీదం భగవతి - భిందీతి- భిన్నంభగ వఇతి - కిమత్రపశ్యసీత్యణ్వ్యఇవే మాధానా భగవఇత్యా సామంగైకాంభింధీతిభిన్నా భగవఇతి- కిమత్రపశ్యసీతి- నకిం చనభగవఇతి॥ ౧

హేసోమ్య - అదఃన్యగ్రోధఫలమాహరేత్యాహపితా - ఇదంఆహృతం భగవః భగవన్నితి పుత్రస్యవచనం - భింధీతి- పితా- భిన్నంభగవఇతి పుత్రఉవాచ - కిమత్రపశ్యసీతిపితుఃప్రశ్నః-అణ్వ్యః అణుతరాఇవేమాధానాః పశ్యామిభగవఇతి పుత్రప్రతివచనం- హేఅంగ - వత్స - ఆసాంధానానాంమధ్యే ఏకాంధానాంభింధీతిపితోవాచ - భిన్నాభగవఇతి పుత్రః - కిమత్రభిన్నాయాం ధానాయాంపశ్యసీతి - పితా- నకించనభగవః భగవన్ కిమపినపశ్యామీతిపుత్రః॥ ౧

శ్రు॥ తగ్ంహోవాచ - యంవై సోమ్యైతమణిమానం ననిభాలయస ఏతస్యవైకిలసోమ్యైషోఽణిమ్నఏవం మహాన్న్యగ్రోధ స్తిష్ఠతి॥ ౨

తం పుత్రం ప్రత్యువాచహ పితా- హేసోమ్య - యమేతంవై అణిమానం అతిసూక్ష్మం చిదాత్మానం జీవం ధానాయా మవస్థితంత్వం సనిభాలయసే- చక్షుషా ద్రష్టుం నశక్నోషి- చిద్రూపత్వాత్ - తథాసాధేశ్చాతి సూక్ష్మత్వాత్ - హేసోమ్య- ఏతస్యవై అణిమ్నః కలానుభవే ఏవం దృశ్యమానప్రకారేణైష మహాన్ శాఖా పత్ర పుష్ప స్కంధాది విస్తృతో న్యగ్రోధో వృక్ష స్తిష్ఠతి శరీరభావేనేతి బోధయామాస పితా- ఉక్తంహి వాసిష్ఠే - చేత్యోన్ముఖత్వమేవాంత శ్చేతనస్యాస్యచేతనం- ఉదితం తదనర్థాయ శ్రేయసేఽనుదితం భవేత్ - ఉదితం బాహ్యతామేతి తత్ర గచ్ఛతి పిండతాం- స్వయం సంవేదనాదేవ జాడ్యాదంబ్వివకైలతాం- స్వప్నాద్యర్థవదా దత్తేబోధోఽ బోధేన పిండతాం- తద్గ్రాహకతయాచిత్తం భూత్వా బధ్నాతిదేహకం- ఏతావతీమ్వవస్థా సుబోధస్యాదేతి నాన్యతా- శబ్దకల్పనయా భేదః కేవలం పరికల్పితః- నకశ్చిదేవ కురుతే శరీరాణికదాచన- నమోహయతిభూతాని కశ్చిదేవ కదాచనేత్యాది॥ ౨

శ్రు॥ శ్రద్ధత్స్వసోమ్యేతి- సయఏషోఽణిమైతదాత్మ్య మిదగ్ంసర్వం తత్సత్యగ్ం సఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇతి- భూయఏవమా భగవాన్ విజ్ఞాపయత్వితి - తథా సోమ్యేతిహోవాచ॥ 3॥ ఇతి ద్వాదశఃఖండః॥

హేసోమ్య- అతీంద్రియార్థే శాస్త్రేణోపదిష్టే- త్వం ప్రథమ
తశ్శ్రద్ధత్స్వ- శ్రద్ధామేవకురు- పశ్చాదనుభవేన జ్ఞాస్యసి - నతు చా
ర్వాకవద దృష్టత్వాచ్ఛూన్యమేవేతి మన్యస్వేత్యాహ పితా - సయఏ
షోణిమేత్యాది పూర్వవత్। 3

శ్రు॥ లవణమేతదుదకేఽవధాయాథ మాప్రాతరుపసీదథా ఇతి-
సహ తథాచకార- తగ్ంహోవాచ- యద్దోషా లవణముద
కేఽవాధా- అంగతదాహరేతి- తద్ధావమృశ్యనవివేద- య
థావిలీనమేవాంగ॥ 1

హేసోమ్య- ఏతత్ లవణం లవణపిండం- ఉదకే పాత్రస్థితేఽవ
ధాయ నిక్షిప్య- అథ అనంతరం- మామాంప్రతి- ప్రాతః ఉపసీదథాః
ఆగచ్ఛేత్యువాచ పితా- సహ- సశ్వేతకేతుః కిల- తథాచకార- ఉక్త
ప్రకారేణ కృతవాన్- తంహ - ఉవాచ ప్రాతఃపితా - దోషారాత్రౌ-
యత్ లవణం- ఉదకేఽవాధాః- నిక్షిప్తవానసి- అంగ - హేవత్స - త
ల్లవణపిండం ఆహర- పునరానయేతి పిత్రోవాచ- తత్ హ- లవణపిండం
కిల- అవమృశ్య- హస్తేన జలేఽవలోడ్య- నవివేద- నజ్ఞాతవాన్ లవణ
పిండం- యథావిలీనమేవాంగ - నష్టమేవ వస్తు యథా నలభ్యతేఽంగ
తథా హస్తే నావలోడ్య చక్షుషాచన లబ్ధవాన్ కిలేత్యర్థః॥ 1

శ్రు॥ అస్యాంతాదాచామేతి- కథమితి - లవణమితి- మధ్యాదా
మేతి- కథమితి- లవణమితి - అంతాదాచామేతి- కథమితి-
లవణమితి- అభిప్రాస్యైతదథమోపసీదథా ఇతి - తద్ధత
థాచకార - తచ్ఛశ్వత్సంవర్తతే - తగ్ంహోవాచ అత్ర
వావకిల సత్సోమ్యన నిభాలయసేఽత్రైవ కిలేతి॥ 2

హేసోమ్య- అస్య జలస్య- అంతాదేకత్ర - ఆచామే త్యువాచ
పితా - తథా కృతవంతం పుత్రం పప్రచ్ఛ- కథమితి- లవణం స్వాదుత
ఇతి పుత్రస్య ప్రతివచనం- ఏవం మధ్యాదచామేతి - అస్యత అంతా
దచామేతి [illegible] అస్వాదనాద్దృశ్యత ఇతి

పుత్రప్రతివచనం_ ఏతత్ జలం- అభిప్రాస్య- అధ అనంతరంమా- మాం ప్రతి- ఉపసీదథాః ఆగచ్ఛేత్యువాచపితా- తద్ధజలంకిల - తధాచకార - దూరే పరిహృతవాన్- పుత్రః- తమాగతంహ పుత్రమువాచపితా-తత్ లవణం జలేశశ్వత్ భృశం సంవర్తతే- హ_స్తేన చక్షుషాచ గృహీతు మశక్యమపి జిహ్వాయా గృహీతం కిల - ఏవమేవ- సత్ - ఆదితస్సదేవ సోమ్యేత్యాదినోక్తం సత్తాసామాన్యరూపం- సాధిభూతం- సాధిదైవం- సాధియజ్ఞంచ జగత్కారణం- అత్రవాన - జగతి సర్వత్ర కిలాధిష్ఠానత యా సర్వదా వర్తతే- ప్రత్యక్షాదిప్రమాణాంతరా గ్రాహ్యామపి శ్రు త్యా విద్వదనుభవేనచ గమ్యంభవతి- హేసోమ్యత్వం ననిభాలయసే- నిశ్చేతుం నశక్నోషి - తథా హ్యత్రైవ కిల సర్వత్ర సర్వదా సర్వథా చ వర్తత ఇత్యబోధయ త్పితా॥ ౨

శ్రు॥ సయఏషోఽణిమై తదాత్మ్యమిదగ్ంసర్వం తత్సత్యగ్ం సఆ త్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇతి- భూయఏవమా భగవాన్ విజ్ఞాపయత్వితి- తథా సోమ్యేతిహోవాచ॥ ౩

ఇతి త్రయోదశఃఖండః.

పూర్వవ ద్వ్యాఖ్యేయం॥ ౩

శ్రు॥ యథా సోమ్యపురుషం గంధారేభ్యో ఽభినద్ధాక్షమానీయ తం తతోఽతిజనే విసృజే త్సయథా తత్ర ప్రాఙ్వా దఙ్వా ఽధరాఙ్వా ప్రాధ్మాయీతాభినద్ధాక్ష ఆనీతోఽభినద్ధాక్షో విసృష్టః॥ ౧

హేసోమ్య- యథాలోకే కశ్చిద్వేషీ- కంచనపురుషం - గంధా రేభ్యో దేశవిశేషేభ్య అభినద్ధాక్షం ప్రబద్ధనేత్రం దేశాంతరమానీయ తం తతో ప్యతిజనే జనశూన్యే దేశే విసృజేత్ - సయథా తత్ర ది గ్భ్రమోపేతస్సన్- ప్రాక్- పురతోవా ఉదక్ - ఉత్తరతోవా - అధ రాక్ - పృష్ఠతోవా-ప్రాధ్మాయీత-ప్రకర్షేణోచ్చైః శబ్దంకుర్యాత్ - కథం అహం కేన చిదభినద్ధాక్ష ఇమం దూరదేశం ప్రత్యానీతః- ప్రబ ద్ధాక్షఏవవిసృష్టశ్చేతి॥

శ్రు॥ తస్య యథాఽభినహనం ప్రముచ్య ప్రబ్రూయాదేతాం దిశం గంధారా ఏతాం దిశం వ్రజేతి - స గ్రామాద్గ్రామం పృచ్ఛన్ పండితో మేధావీ గంధారానేవోప సంపద్యేతైవ మేవేహాచార్యవాన్ పురుషో వేద - తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్య

యథా కశ్చిత్కృపాళు స్తస్యాభినహనం నేత్రబంధనం ప్రముచ్య ప్రబ్రూయాత్ - కిమితి- ఏతాం దిశం ప్రతి గంధారా స్తన్నామకాజనపదాః- అతఏతాం దిశం ప్రతి వ్రజేతి- సపురుషశ్చ- పండితః పదపదార్థజ్ఞః- మేధావీ- ఊహాపోహ కుశలశ్చసన్ - గ్రామా దేకస్మాదన్యం గ్రామం పృచ్ఛన్ విచార్యమాణో గంధారాన్ దేశానేవోప సంపద్యేత- ప్రాప్నుయాత్ - ఏవమేవ- ఇహలోకే ముముక్షుః పురుష ఆచార్యవాన్ - ఆచార్యేణ- నయనే ఉపనయన మిత్యన్వర్థం విద్యాంగోపనయనం కృత్వా ఉపదిష్టశ్చేత్ - అవిద్యయా శత్రుణా విద్యాప్రపంచా ద్విజనం మిథ్యాభూతం సంసారారణ్యం ప్రతిపూర్వ మానీతత్వాత్ వేద- పునర్జానాతి విద్యాప్రపంచం పరమకళ్యాణం పరమార్థసత్యం శ్రవణమనన నిదిధ్యాసనై స్సాధనైః - తస్య తథా సాక్షాత్కృత విద్యాప్రపంచస్య- యావ ద్దేహాదావిద్యకా న్నవిమోక్ష్యేన విమోక్ష్యతే ప్రారబ్ధప్రతిబంధాత్ - తావత్ తావత్పర్యంతమేవ చిరం విలంబః అథ దేహపాతోత్తరక్షణే- సంపత్స్యే- ఏకపాద్విభూతిరూపేణ పరమేశ్వరేణ సంపత్స్యతే- అఖండైక్యమనుభవతి_ వక్ష్యతే హ్యష్టమ ప్రపాఠకే- య ఏష సంప్రసాదోఽస్మా చ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరం జ్యోతి రుపసంపద్యేత్యాదినా- ఇత్యేవముక్తవాన్ పితా॥ ౨

శ్రు॥ సయఏషోఽణిమైతదాత్మ్యమిదగ్ం సర్వం తత్సత్యగ్ంస ఆత్మాతత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇతి - భూయఏవమాభగవాన్ విజ్ఞాపయత్వితి - తథాసోమ్యేతి హోవాచ॥ 3 ఇతిచతుర్దశః ఖండః॥

సయఏషఇత్యాదివాక్యం పూర్వవత్

శ్రు॥ పురుషగ్ంసోమ్యోపతాపినం జ్ఞాతయః పర్యుపాసతే- జానాసిమాం జానాసి మామితి - తస్య యావన్న వాఙ్మనసి సంపద్యతే మనః ప్రాణే ప్రాణస్తేజసి- తేజః పరస్యాం దేవతాయాం తావజ్జానాతి ౧

హే సోమ్య- ఉపతాపినం - రోగార్తం ముమూర్షుం- పురుషం ప్రతిజ్ఞాతయో బంధవః- పర్యుపాసతే - పరితస్సమీపే భవంతి- కిం వదంతః- జానాసి కిం మాం- జానాసి కిం మామితి- తస్య ముమూర్షోః వాక్ - ఉపలక్షణయా బాహ్యేంద్రియగణో వ్యాపారాదుపరమ్య మనసి - మనోమాత్రే - నసంపద్యతే- విలీనో న భవతి- తాదృశం మనః ప్రాణే పంచవృత్ [illegible] ఇతేనువర్తతే- ఏవం ప్రాణ [illegible] దేవతాయామజ్ఞాతాయాం నసంపద్యతే- తావత్పర్యంతం జానాతి బంధువచనం సః ౧

శ్రు॥ అథ యదాఽస్య వాఙ్మనసి సంపద్యతే మనః ప్రాణే- ప్రాణస్తేజసి తేజః పరస్యాం దేవతాయామథ న జానాతి॥ ౨

అథ- పశ్చాంతరే - యదా - అస్య ముమూర్షోః పురుషస్య- వాక్- మనసి- మనః ప్రాణే- ప్రాణస్తేజసి- తేజః పరస్యాం దేవతాయాం చ- జ్ఞాతాయాం విదుష అజ్ఞాతాయామవిదుషశ్చ సంపద్యతే- అథ సత్సంపత్త్యనంతరం న జానాతి బంధువాక్యం మృతః - విదుషస్సర్వమావిద్యకం మనః ప్రాణదేహాదిబంధుమిత్రాదిచ- రజ్జుసాక్షాత్కారానంతరం సర్ప ఇవ తద్దృష్ట్యా బాధితం భవతి - అతో న జానాతి - అవిదుషస్తు- అజ్ఞాతం భవతి- మనఆదీనాం విలీనత్వాత్॥ ౨

శ్రు॥ స య ఏషోఽణిమైతదాత్మ్యమిదగ్ం సర్వం తత్సత్యగ్ంస ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇతి- భూయ ఏవ మా భగవాన్ విజ్ఞాపయత్వితి - తథా సోమ్యేతి హోవాచ ౩

పూర్వవద్వ్యాఖ్యేయః ౩

ఇతి పంచదశః ఖండః

శ్రు॥ పురుషగ్ం సోమ్యోతహ స్తగృహీతమానయన్త్య పహా
ర్షీత్ స్తేయమకార్షీ త్పరశుమస్మై తపతేతి సయదితస్యక
ర్తాభవతి - తతఏవానృతమాత్మానం కురుతేసోఽనృతాభి
సంధోఽనృతేనాత్మానమంతర్ధాయ పరశుంత ప్తంప్రతి
గృహ్ణాతి- సదహ్యతేఽథహన్యతె ౧

హేసోమ్య- పురుషంకంచన- సంశయాదుత- సందేహాదపి- రా
జపురుషాః హ స్తగృహీతంబద్ధహ స్తంకృత్వా ఆనయంతిరాజ సభా
యాం - అయంఅపహార్షీత్పరస్వం- కథం- స్తేయమకార్షీత్ - చౌ
ర్యమకార్షీత్ - కృతవానితి - వదంతిచ - బలాత్ - సతుపురుషోనా
హంచౌర్యం కృతవానిత్యపహ్నుతే - తదానీం సంశయనివృత్తయే -
పరశుమస్మై తపతేతిరాజ్ఞా ఆజ్ఞప్తంభవతి - సపురుషోయదితస్య చౌర్య
స్యకర్తాభవతివస్తుతః - బహిరపహ్నుతేచ - తతఃఅపహ్నవాదేవా
త్మానమనృతం అనృతవాదినంకురుతే- సోఽనృతాభిసంధోభవతి- తదా
అనృతేనాత్మానమంతర్ధాయ ఆచ్ఛాద్య- సత్యమనావిష్కృత్య - రా
జనిబంధాత్తప్తంపరశుం - ప్రతిగృహ్ణాతి - సపురుషోదహ్యతేపరశు
నా అథఅనంతరం - హన్యతేచరాజపురుషైః ౧

శ్రు॥ అథయదితస్యాకర్తాభవతి- తతఏవసత్యమాత్మానంకురుతే -
ససత్యాభిసంధస్సత్యే నాత్మానమంతర్ధాయ - పరశుంత
ప్తం ప్రతిగృహ్ణాతి - సనదహ్యతేఽథముచ్యతే॥ ౨

అథ- పక్షాంతరే- సపురుషోయదితస్యచౌర్యస్యాకర్తావస్తుతో
భవతి - తతఏవచౌర్యస్యాకరణాత్ - సత్యంసత్యవాదినమాత్మానంకు
రుతే- ససత్యాభిసంధోభవతి - తథాపిసంశయనివృత్తయేరాజనిబం
ధాత్ - సత్యేనయథార్థవచనేనాత్మాన మంతర్ధాయ దాహాభా
వాయ- ఆచ్ఛాదయిత్వా- తప్తంపరశుంప్రతిగృహ్ణాతి- తదాసనదహ్య
తే- అథ- తత్వనిశ్చయానంతరం - ముచ్యతేచనిబంధాత్ ౨

శ్రు॥సయథాతత్రనదాహ్యేతైతదాత్మ్యమిదగ్ంసర్వంతత్సత్యగ్ం
స ఆత్మాతత్త్వమసిశ్వేతకేతోఇతి - తద్ధాస్యవిజజ్ఞావితి విజ

ఇతి షోడశఃఖండః

ఇతి ఛాందోగ్యోపనిషది షష్ఠః

ప్రపాఠకస్సమాప్తః

హే శ్వేతకేతో - ససత్యాభిసంధో - యథాతత్ర - తప్తపరశుగ్రహణే - అనృతాభిసంధేనసమానేపి - సత్యేనాచ్ఛాదితత్వాన్నదాహ్యేత నదహ్యతే - ఏవంపరమార్థ సత్యబ్రహ్మసాక్షాత్కారేణ తదఖండైక్యాభిసంధస్య విదుషోప్యజ్ఞాతేపరమాత్మని ప్రారబ్ధోపరమవశాద్విలీనే నానృతదేహాద్యహం మమాభిమానసంస్కారవతాఽజ్ఞేనసహసమానే విద్యమానదేహపాతే - పునర్దేహాదిబంధం నప్రాప్నోతివిద్వాన్ - కింతుసకారణాత్సంసారానర్థా దేవనిశ్శేషతోవిముచ్యతే - సూర్యోదయేఽంధకార తత్కృతచోరపిశాచగర్త పాతాదిబంధాది వేతిజానీహి - ఆదౌ - కథన్నుభగవస్సఆదేశో భవతీత్యేకస్యపరమాత్మనో విజ్ఞానేన సర్వమశ్రుతమమతమ విజ్ఞాతంచకథం విజ్ఞాతంభవతీతికిలపృష్టవానసి - తత్రఇదంసర్వం ఈక్షణాది ప్రవేశాంతం - సాధిభూతం - సాధిదైవంసాధియజ్ఞంచైతదాత్మ్యం - ఏతదాత్మకంచిదాత్మకం - ఏతత్కార్యం ఏతదభిన్నం ఏతదేవచఅతస్తద్జ్ఞానాత్తద్జ్ఞానం మృత్తికేత్యేవసత్య మిత్యుక్తన్యాయేన - బ్రహ్మైవ - సదేవ - ఆత్మైవేదంసర్వమితిభవత్యేవ - తత్తత్పరిచ్ఛిన్నం వికారః ఆకారః నామధేయంచ - వాచారంభణమాత్రమితిజానీహి - తత్ - సవిశేషనిర్విశేషోభయరూపంబ్రహ్మ - సత్యం - కాలత్రయాబాధ్యం - సపురుషస్త్వప్రతిబింబరూపస్య - ఆత్మా - బింబభూతః - అతస్త్వద్బ్రహ్మైవత్వమసి - బింబప్రతిబింబయోరైక్యాత్ - ఇతిబోధయామాస పితా ॥

అస్యపితురుపదేశనాత్ - తత్ - ఉపదిష్టంబ్రహ్మ - ఆత్మత్వేనపరోక్షనిశ్చయేన - విజజ్ఞౌ - విజ్ఞాతవాన్ కిలశ్వేతకేతుః - కుతః - శ్రవణమననయోర్ద్వయోః కేవలయోస్సత్యపి పర్యాయేష్వత్ర దర్శితత్వాత్ అపరోక్షతార్థంతు - అష్టమప్రపాఠకే - అథయదిదమస్మిన్బ్రహ్మపురే దహ్రంపుండరీకంవేశ్మ - దహ్రోస్మిన్నంతరాకాశస్తస్మిన్ యదంతస్తదన్వేష్టవ్యం తద్వావవిజిజ్ఞాసితవ్యమితి - దహరాకాశరూపేఽక్షరే -